

โครงการวิจัย การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร และคณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะวิจัย

หัวหน้าโครงการ

อาจารย์ ดร. ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์^{(1), (3)}

หัวหน้าโครงการร่วม

รศ. ดร. อารี วิบูลย์พงศ์^{(2), (3)}

นักวิจัย

อาจารย์ ดร. ไพรัช กาญจนการุณ⁽¹⁾

ประทานทิพย์ กระมล⁽³⁾

อาจารย์นัทธมน ชีระกุล^{(1), (3)}

ผู้ช่วยนักวิจัย

ทินรัตน์ พิทักษ์พงศ์เจริญ⁽³⁾

(1) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(2) ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(3) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ชีดความสามารถในการแข่งขัน และความเข้มแข็งทางด้านการผลิต การตลาด การเงิน และการจัดองค์กรของผู้ประกอบการหัตถกรรมพื้นบ้าน อันจะส่งผลต่อการยกระดับรายได้ของหน่วยประกอบการและการจ้างงานในท้องถิ่น

รายงานฉบับนี้มุ่งศึกษาในระดับจุลภาค คือ ระดับผู้ประกอบการ หรือกลุ่มประกอบการ โดยทำการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลของ กลุ่มผลิตภัณฑ์ผักตบชวาบ้านบ่อแก้ว ทั้งนี้เพื่อให้ได้บทเรียนจากความสำเร็จ หรือปัญหาอุปสรรคของหน่วยประกอบการ อันจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางปรับปรุงธุรกิจของหน่วยประกอบการเป็นสำคัญ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณประธานกลุ่ม คณะกรรมการ และสมาชิกทุกท่าน ที่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และตอบข้อซักถามด้วยความเต็มใจ รายงานฉบับนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยปราศจากความร่วมมือของท่าน ตลอดจนการอนุญาตให้เสนอรายงานได้ตามความเป็นจริง

คณะวิจัย

มีนาคม 2546

สารบัญ

	หน้า
คณะวิจัย	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	2
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย	2
1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล	2
1.4.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง และพื้นที่ศึกษา	2
1.4.3 วิวิธีวิเคราะห์	5
1.5 ทบทวนเอกสาร	10
1.5.1 ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน	10
1.5.2 ผลิตภัณฑ์จักสาน	13
บทที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน	30
2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์	30
2.1.1 สภาพทางกายภาพ	30
2.1.2 สาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก	30
2.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	31
2.3 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ	31
2.3.1 สภาพทางสังคม	31
2.3.2 สภาพทางเศรษฐกิจ	33
2.4 ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาชาวบ้านของประชากรในหมู่บ้าน	33
2.5 ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน	35
2.6 การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและสภาพปัญหา	35
2.6.1 การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน	35
2.6.2 สภาพปัญหาและการแก้ไข	36
2.7 ศักยภาพการพัฒนาของหมู่บ้าน	36

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มฯ	37
3.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มฯ	37
3.1.1 ชื่อสถานประกอบการ	37
3.1.2 สถานที่ตั้ง	37
3.1.3 ผู้นำคนสำคัญของกลุ่มฯ	38
3.2 ประวัติความเป็นมาและพัฒนารของกลุ่มฯ	38
3.3 บทบาทของกลุ่มฯ ต่อชุมชน	40
3.4 การจัดการองค์กรและการบริหารงานของกลุ่มฯ	40
3.4.1 การบริหารและจัดการองค์กรของกลุ่มฯ	40
3.4.2 ปัญหาการจัดการองค์กรของกลุ่มฯ	43
3.5 แหล่งให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือแก่กลุ่มฯ	43
3.6 ศักยภาพการจัดการองค์กรของกลุ่มฯ	45
บทที่ 4 การผลิตและเทคโนโลยีการผลิต	46
4.1 ผลิตภัณฑ์	46
4.2 การบริหารการผลิต และการวางแผนการผลิต	46
4.2.1 การบริหารการผลิต	46
4.2.2 การวางแผนการผลิต	46
4.3 การจัดหาปัจจัยการผลิต	48
4.3.1 วัตถุดิบ	48
4.3.2 วัสดุและอุปกรณ์การผลิต	49
4.3.3 บรรจุภัณฑ์	54
4.3.4 โรงเรือน	57
4.3.5 การตรวจสอบคุณภาพและการเก็บรักษาปัจจัยการผลิต	57
4.4 แรงงานและการจ้างงาน	57
4.4.1 การใช้แรงงานในการผลิต	57
4.4.2 การจ้างงาน	58
4.5 ต้นทุนและผลตอบแทน	58
4.6 กรรมวิธีการผลิต	66
4.7 การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต	71
4.8 สภาพและผังของสถานที่ผลิต	72
4.9 การจัดการของเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิต	73
4.10 การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์	73

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.11 ปัญหาและความต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิต	74
4.11.1 ปัญหาด้านการผลิต	74
4.11.2 ความต้องการทางการผลิตของกลุ่มฯ	75
4.12 ศักยภาพการผลิต	75
4.12.1 ศักยภาพของผลิตภัณฑ์	75
4.12.2 ศักยภาพของปัจจัยการผลิต	78
4.12.3 ศักยภาพของกระบวนการผลิต	78
บทที่ 5 การตลาด	80
5.1 การบริหารการตลาดและการวางแผนการตลาด	80
5.1.1 การบริหารการตลาด	80
5.1.2 การวางแผนการตลาด	81
5.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์	82
5.3 ช่องทางการจัดจำหน่าย	82
5.3.1 ช่องทางการจัดจำหน่ายของกลุ่มฯ	84
5.4 ราคาและการตั้งราคา	84
5.4.1 การตั้งราคาซื้อขายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ	85
5.4.2 การตั้งราคาขายส่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ	86
5.4.3 การตั้งราคาขายปลีกผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ	80
5.5 การส่งเสริมการขาย	86
5.5.1 วิธีการรักษาลูกค้าเก่า	87
5.5.2 วิธีการหาลูกค้าใหม่	87
5.6 ปัญหาและความต้องการความช่วยเหลือด้านการตลาด	87
5.6.1 ปัญหาด้านการตลาด	87
5.6.2 ความต้องการทางการตลาดของกลุ่มฯ	88
5.7 ศักยภาพทางการตลาด	88
บทที่ 6 การเงิน	90
6.1 การบริหารการเงินและการวางแผนการเงิน	90
6.1.1 การบริหารการเงิน	90
6.1.2 การวางแผนการเงิน	90
6.2 แหล่งเงินทุน	91
6.3 ผลการดำเนินงานและสถานภาพทางการเงิน	92
6.3.1 ผลการดำเนินงาน	92

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3.2 สถานภาพทางการเงิน	94
6.4 ปัญหาและความต้องการความช่วยเหลือด้านการเงิน	95
6.4.1 ปัญหาด้านการเงิน	95
6.4.2 ความต้องการทางการเงินของกลุ่มฯ	95
6.5 ศักยภาพทางการเงิน	95
บทที่ 7 SWOT Analysis ของกลุ่มฯ	98
7.1 จุดแข็ง	98
7.1.1 การจัดการองค์กร	98
7.1.2 การผลิต	98
7.1.3 การตลาด	98
7.1.4 การเงิน	99
7.2 จุดอ่อน	99
7.2.1 การจัดการองค์กร	99
7.2.2 การผลิต	99
7.2.3 การตลาด	100
7.2.4 การเงิน	100
7.3 โอกาส	100
7.4 ข้อจำกัด	101
บทที่ 8 บทสรุป	102
8.1 สรุปผลการศึกษา	102
8.1.1 การจัดการองค์กร	102
8.1.2 การผลิต	102
8.1.3 การตลาด	104
8.1.4 การเงิน	105
8.2 ศักยภาพการพัฒนา	106
8.3 ข้อเสนอแนะการปรับปรุง	107
8.3.1 การจัดการองค์กร	107
8.3.2 การผลิต	107
8.3.3 การตลาด	108
8.3.4 การเงิน	108

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

เอกสารอ้างอิง

110

ภาคผนวก ก. รูปภาพ

ภาคผนวก ข. การคำนวณต้นทุนการผลิต

ภาคผนวก ค. ต้นทุนการผลิต

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 จำนวนผู้ผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน	4
1.2 จำนวนตัวอย่างในการศึกษา แยกตามรายผลิตภัณฑ์	4
1.3 พื้นที่ศึกษาหัตถกรรมแต่ละประเภท แยกตามรายจังหวัด	5
2.1 จำนวนประชากรของบ้านบ่อแก้วจำแนกตามช่วงอายุ	32
2.2 ระดับการศึกษาของประชากรบ้านบ่อแก้ว	32
2.3 กลุ่มในหมู่บ้านบ่อแก้ว	33
2.4 การประกอบอาชีพ	34
2.5 ความช่วยเหลือจากหน่วยงาน	35
3.1 กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว	40
3.2 ประวัติคณะกรรมการกลุ่มฯ ปี 2544	44
3.3 แหล่งให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือแก่กลุ่มฯ	45
4.1 ปริมาณการผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ประจำปี 2544	47
4.2 กำลังการผลิตของกลุ่มฯ	48
4.3 ช่วงเวลาการจัดหาวัตถุดิบของกลุ่มฯ	51
4.4 การจัดหาวัตถุดิบของกลุ่มฯ	52
4.5 วัสดุการผลิตของกลุ่มฯ	53
4.6 อุปกรณ์และโรงเรือน	54
4.7 บรรจุภัณฑ์ของกลุ่มฯ	56
4.8 แรงงานและการจ้างงาน	58
4.9 ต้นทุนและผลตอบแทนของกระเป๋าครีวงกลมลายดอกหมาขนาด 60	61
4.10 ต้นทุนและผลตอบแทนของกระเป๋าครีวงกลมลายดอกหมาขนาด 80	63
4.11 ผลตอบแทนกระเป๋าครีวงกลมลายดอกหมาขนาด 100	65
4.12 วัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตในกรรมวิธีการผลิต	67
4.13 ยอดขาย ต้นทุนรวม และกำไรรวมผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ประจำปี 2544	76
5.1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ	82
5.2 ราคาขายผลิตภัณฑ์กลุ่มฯ	84
6.1 แหล่งเงินทุนของกลุ่มฯ	92
6.3 อัตราส่วนทางการเงิน	96

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
3.1 ที่ตั้งของสถานประกอบการ	37
3.2 โครงสร้างองค์กร	41
4.1 ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ	69
4.2 การขึ้นรูปต้นแบบกับหูกะเป๋	70
4.3 การขึ้นเส้นยืนของกระเป๋	70
4.4 แสดงขั้นตอนการสานกระเป๋	71
4.5 สถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์และสภาพโดยรอบ	73
5.1 การบริหารการตลาด	81
5.2 ช่องทางการจัดจำหน่ายของกลุ่ม	89

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

หัตถกรรมนับเป็นการผลิตนอกการเกษตรที่มีความสำคัญของไทย เนื่องจากสามารถรองรับแรงงานได้ถึง 5.24 ล้านคน ในปี 2543 (สำรวจรอบที่ 1 (ก.พ.) โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ) หรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 28.59 ของแรงงานนอกภาคเกษตรทั้งหมด และการจ้างงานในสาขาหัตถกรรมได้เพิ่มขึ้นจากปี 2541 ร้อยละ 14.46 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสาขาการผลิตดังกล่าวเป็นที่พึ่งพิงของกำลังแรงงานได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้สินค้าหัตถกรรมยังเป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศและทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมาก และการพัฒนาอุตสาหกรรมหัตถกรรมในระดับชุมชนยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาชนบทซึ่งเน้นหนักในเรื่องของธุรกิจชุมชน เพื่อยกระดับรายได้และเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน นอกจากนี้การส่งเสริมอุตสาหกรรมหัตถกรรมในชุมชนจะมีส่วนช่วยอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ

แม้อุตสาหกรรมหัตถกรรมในภาพรวมจะมีการเติบโตค่อนข้างดีในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา แต่ในระดับจุลภาควิธีการดำเนินงานหัตถกรรมในแต่ละชุมชนค่อนข้างแตกต่างกันทั้งในด้านการประกอบการเชิงธุรกิจ อันนำมาซึ่งรายได้ของผู้ประกอบการ หรือกลุ่มประกอบการ ตลอดจนคุณภาพของงานฝีมือและการใช้เทคโนโลยี ดังจะเห็นได้จากการคัดเลือกผลิตภัณฑ์เข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งปรากฏว่า ผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกันมีคุณภาพแตกต่างกันอย่างมาก และแม้แต่ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับคัดเลือกเข้าสู่โครงการแล้วก็ยังมีศักยภาพที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปได้อีกมาก จากการสำรวจเบื้องต้นได้พบว่า แม้งานหัตถกรรมทุกประเภทได้เกี่ยวเนื่องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมแล้วก็ตาม แต่ผู้ผลิตงานหัตถกรรมยังคงประสบปัญหาในหลายด้าน อาทิเช่น ปัญหาด้านวัตถุดิบในงานปั้น เทคโนโลยีเตาเผาของเครื่องปั้นดินเผา การย้อมสีในผ้าฝ้าย การกำหนดราคาในงานผลิตภัณฑ์กระดาษสา และการจัดการองค์กรของกลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

สำหรับรายงานฉบับนี้ มุ่งศึกษาในระดับจุลภาค คือ ระดับผู้ประกอบการ หรือกลุ่มประกอบการ ทั้งนี้เพื่อให้ได้บทเรียนจากความสำเร็จ หรือปัญหาอุปสรรคของหน่วยประกอบการ อันจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางปรับปรุงธุรกิจของแต่ละหน่วยประกอบการเป็นสำคัญ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ชีตความสามารถในการแข่งขัน และความเข้มแข็งทางด้านการผลิต การตลาด การเงิน และการจัดองค์กรของผู้ประกอบการหัตถกรรมพื้นบ้าน อันจะส่งผลต่อการยกระดับรายได้ของหน่วยประกอบการและการจ้างงานในท้องถิ่น

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เฉพาะกล่าวคือ

1. เพื่อทราบถึงสภาพปัจจุบันและพัฒนาการของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะลึกถึงผู้ประกอบการแต่ละราย (รายเดี่ยวหรือรายกลุ่ม) ในประเด็นต่าง ๆ อาทิ โครงสร้างการผลิต โครงสร้างการตลาด โครงสร้างทางการเงิน การระดมทุน ลักษณะการประกอบการหรือการดำเนินธุรกิจ รูปแบบการจัดองค์กร เทคโนโลยีการผลิต/แปรรูป การเงิน และศักยภาพในการขยายธุรกิจและขยายตลาด รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งหมายรวมถึงเทคโนโลยีที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย
2. เพื่อทำแผนการปรับปรุงโครงสร้างการผลิต การตลาด การเงิน และการจัดองค์กรที่เหมาะสมให้แก่ผู้ประกอบการเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง สามารถแข่งขันและสร้างรายได้อย่างยั่งยืน
3. เพื่อจัดทำ Website สำหรับใช้ในการส่งเสริมการขายให้แก่ผู้ประกอบการหัตถกรรมพื้นบ้าน และเพื่อเป็นฐานข้อมูลให้กับผู้ประกอบการในด้านเทคโนโลยี สถาบันการเงิน และการตลาด

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาการปรับปรุงโครงสร้างธุรกิจหัตถกรรมพื้นบ้านในรายงานนี้ เป็นการศึกษาแบบเจาะลึกเป็นรายผู้ประกอบการและรายผลิตภัณฑ์ในลักษณะกรณีศึกษา ทั้งนี้เพื่อทราบสภาพการผลิตและการตลาด รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่แท้จริงและชัดเจนของผู้ประกอบการแต่ละราย และผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด

1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษานี้จะมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นสำคัญ ซึ่งจะได้จากการสำรวจและการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ประกอบการอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน ประกอบกับวิธีการสังเกตการณ์ โดยเยี่ยมสัมภาษณ์ผู้ประกอบการหลายครั้ง (multiple visits)

1.4.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง และพื้นที่ศึกษา (ของโครงการหลัก)

พื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่ที่เลือกทำการศึกษา ได้แก่ จังหวัดในภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีจำนวนผู้ผลิตหัตถกรรมรวมทั้งสิ้นถึง 1,403 ราย (ตารางที่ 1.1)

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน

เลือกผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่จะศึกษาโดยพิจารณาจากพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น และยึดรูปแบบการจัดประเภทตามแบบของศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ทั้งสิ้น 5 ประเภท ได้แก่ :

- (1) เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิค (2) ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า (3) กระดาษสาและผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา (4) ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ หวาย และเส้นใยพืช และ (5) ไม้แกะสลักและผลิตภัณฑ์จากไม้

จำนวนตัวอย่างของผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทจะถูกกำหนดให้มีทั้งรายกลุ่มและรายเดี่ยว โดยจะให้น้ำหนักกับจำนวนของผู้ประกอบการรายกลุ่มมากกว่าโดยเปรียบเทียบ ทั้งนี้เพื่อสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ต้องการศึกษาธุรกิจชุมชน (ตารางที่ 1.2) สำหรับธุรกิจเชรามาิคและเครื่องปั้นดินเผา และธุรกิจไม้แกะสลักและผลิตภัณฑ์จากไม้นั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายเดี่ยวซึ่งมีขนาดใหญ่ (ระดับโรงงาน) ดังนั้นสัดส่วนจำนวนตัวอย่างที่เลือกทำการศึกษาต่อจำนวนผู้ผลิตทั้งหมด จึงน้อยกว่าผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ

ผู้ประกอบการ

ตัวอย่างผู้ประกอบการที่ถูกเลือกเพื่อศึกษาในเชิงกรณีศึกษานั้น มีทั้งสิ้น 40 ราย (ทั้งผู้ประกอบการรายกลุ่มและรายเดี่ยว) ซึ่งจะเน้นถึงผู้ประกอบการธุรกิจระดับชุมชนประเภทกลุ่มเป็นสำคัญ โดยตัวอย่างผู้ประกอบการรายกลุ่มมีจำนวน 35 ราย (ร้อยละ 87.5 ของตัวอย่างทั้งหมด) ส่วนตัวอย่างผู้ประกอบการรายเดี่ยวมีทั้งสิ้น 5 ราย (ตารางที่ 1.3) โดยมุ่งเน้นไปที่ธุรกิจชุมชนที่สามารถเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาได้

สำหรับการคัดเลือกตัวอย่างจะพิจารณาจาก

1. กรณีผู้ประกอบการรายกลุ่ม

-: ผู้ประกอบการต้องผ่านเกณฑ์การพิจารณาต่อไปนี้ อย่างน้อย 1 ข้อ

1. เป็นผู้ประกอบการที่มีชื่อเสียง หรือได้รับรางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น
2. เป็นผู้ประกอบการที่อยู่ในโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรม
3. เป็นผู้ประกอบการที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 หรือศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา ให้คำแนะนำว่ามีศักยภาพทั้งทางด้านการผลิตและการตลาด และมีลักษณะผลิตภัณฑ์ที่ตลาดให้ความสนใจ
4. กิจกรรมของผู้ประกอบการตั้งอยู่ในจังหวัดที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ
5. กิจกรรมของผู้ประกอบการ มีความต้องการความช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงสร้างของกิจการ

2. กรณีผู้ประกอบการรายเดี่ยว

-: ผู้ประกอบการต้องผ่านเกณฑ์การพิจารณาต่อไปนี้ อย่างน้อย 1 ข้อ

1. เป็นผู้ประกอบการที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 ให้คำแนะนำว่ามีศักยภาพ และมีลักษณะผลิตภัณฑ์ที่ตลาดให้ความสนใจ
2. กิจกรรมของผู้ประกอบการตั้งอยู่ในจังหวัดที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ

ทั้งนี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าธุรกิจดังกล่าวมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ (ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น)

ตารางที่ 1.1 จำนวนผู้ผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน

ประเภทผลิตภัณฑ์	จำนวนผู้ผลิตในภาคเหนือตอนบน (ราย)									
	แม่ฮ่องสอน	เชียงใหม่	เชียงราย	ลำพูน	ลำปาง	พะเยา	แพร่	น่าน	ตาก	รวม
เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิค	-	9	82	1	163	7	1	2	1	266
ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า	18	55	212	67	18	25	65	32	6	498
กระดาสา และผลิตภัณฑ์จากกระดาสา	5	9	83	8	21	2	13	7	-	148
ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ หวาย และเส้นใยพืช	11	8	35	18	18	28	16	30	9	173
อัญมณี	2	16	41	1	-	1	-	7	1	69
ไม้แกะสลัก และผลิตภัณฑ์จากไม้	-	3	103	22	5	1	15	2	-	151
เครื่องเงิน	-	-	22	-	-	-	-	-	-	22
อื่น ๆ	2	4	42	1	15	-	11	-	1	76
รวมรายจังหวัด (ราย)	38	104	620	118	240	64	121	80	18	1,403

ที่มา : สรุปจากข้อมูลของศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1, 2542

ตารางที่ 1.2 จำนวนตัวอย่างในการศึกษา แยกตามรายผลิตภัณฑ์

ประเภท	จำนวนผู้ผลิต (ราย)	จำนวนตัวอย่าง (ราย)		
		กลุ่ม	รายเดี่ยว	รวม
เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิค	266	3	1	4
ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า	498	14	2	16
กระดาสาและผลิตภัณฑ์จากกระดาสา	148	5	1	6
ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ หวาย และเส้นใยพืช	173	11	1	12
ไม้แกะสลักและผลิตภัณฑ์จากไม้	151	2	0	2
รวม	1,236	35	5	40

ตารางที่ 1.3 พื้นที่ศึกษาหัตถกรรมแต่ละประเภท แยกตามรายจังหวัด

ประเภทผลิตภัณฑ์	จังหวัด	จำนวนตัวอย่าง (ราย)		
		กลุ่ม	รายเดี่ยว	รวม
เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิค	ลำปาง	1	-	1
	เชียงราย	2	-	2
	เชียงใหม่	-	1	1
	รวม	3	1	4
ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า	เชียงราย	1	-	1
	พะเยา	2	-	2
	แพร่	2	-	2
	น่าน	2	-	2
	เชียงใหม่	5	2	7
	ลำพูน	2	-	2
	รวม	14	2	16
กระดาษสา และผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา	ลำปาง	3	-	3
	เชียงใหม่	2	1	3
	รวม	5	1	6
ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ หวาย และเส้นใยพืช	เชียงใหม่	2	1	3
	ลำปาง	1	-	1
	ตาก	2	-	2
	พะเยา	6	-	6
	รวม	11	1	12
ไม้แกะสลัก และผลิตภัณฑ์จากไม้	เชียงใหม่	2	0	2
รวมทั้งหมด		35	5	40

1.4.3 วิเคราะห์

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบนนี้ ครอบคลุมทั้งในส่วนของผู้ประกอบการ และผู้ซื้อ โดยทางด้านผู้ประกอบการนั้นจะประกอบด้วยการศึกษาโครงสร้างการจัดองค์กรและการบริหารงานของผู้ประกอบการทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่ม โครงสร้างการผลิต โครงสร้างการตลาด และโครงสร้างทางการเงิน

ในการศึกษาโครงสร้างแต่ละด้านของผู้ประกอบการ มีระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

โครงสร้างการจัดองค์กรและการบริหารงาน

การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างการจัดองค์กรและการบริหารงาน จะใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการแต่ละรายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของกิจการ วัตถุประสงค์การจัดตั้ง และลักษณะของธุรกิจ (รายกลุ่ม หรือรายเดี่ยว) และสำหรับธุรกิจประเภทกลุ่ม การศึกษาครอบคลุมรูปแบบการจัดองค์กร ขนาดของธุรกิจโดยพิจารณาจากจำนวนสมาชิก ลักษณะการกระจายการถือหุ้น และความสอดคล้องกันระหว่างหน้าที่ตามตำแหน่งงานกับงานที่ปฏิบัติจริง

โครงสร้างการผลิต

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างการผลิตนั้น จะประกอบด้วยความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ การคัดคุณภาพของวัตถุดิบ การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ เทคโนโลยีการผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิต และความต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิต รวมถึงศักยภาพของผลิตภัณฑ์ อันประกอบด้วย ศักยภาพในการทำกำไรต่อหน่วย ศักยภาพทางด้านยอดขาย และศักยภาพทางด้านยอดขายรวมและกำไรรวม

1. ชนิดและสัดส่วนของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด เพื่อแสดงถึงความหลากหลายของผลิตภัณฑ์

1. การคัดคุณภาพของวัตถุดิบ การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และเทคโนโลยีการผลิต จะศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์จากผู้ประกอบการแต่ละราย ว่ามีวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไร และนำมาประมวลผลร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปที่ชัดเจน

3. ต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิต

การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิตจะใช้วิธีการคำนวณดังนี้

3.1 ต้นทุนรวมต่อการผลิต

$$\text{ต้นทุนรวมต่อครั้ง} = \text{ต้นทุนผันแปรต่อครั้ง} + \text{ต้นทุนคงที่ต่อครั้ง}$$

3.2 ต้นทุนต่อหน่วย

$$\text{ต้นทุนต่อหน่วย} = \text{ต้นทุนรวมต่อครั้ง} / \text{ปริมาณการผลิตต่อครั้ง}$$

3.3 ผลตอบแทนสุทธิต่อการผลิต

$$\text{ผลตอบแทนสุทธิต่อการผลิต} = \text{รายได้รวมต่อครั้ง} - \text{ต้นทุนรวมต่อครั้ง}$$

3.4 ผลตอบแทนสุทธิต่อหน่วย

$$\text{ผลตอบแทนสุทธิต่อหน่วย} = \text{ผลตอบแทนสุทธิต่อครั้ง} / \text{ปริมาณการผลิตต่อครั้ง}$$

3.5 ผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรต่อครั้ง

$$\text{ผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรต่อครั้ง} = \text{รายได้รวมต่อครั้ง} - \text{ต้นทุนผันแปรต่อครั้ง}$$

4. ความต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิต จะศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

ผู้ประกอบการแต่ละราย และนำมาประมวลผลร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปที่แน่ชัดในระดับอุตสาหกรรม

5. ศักยภาพในการทำกำไรต่อหน่วย

การศึกษากำไรต่อหน่วย ประกอบด้วย อัตรากำไรต่อราคาขาย และอัตรากำไรต่อต้นทุน

5.1 อัตรากำไรต่อราคาขาย

$$\text{อัตรากำไรต่อราคาขาย} = (\text{กำไรต่อหน่วย} / \text{ราคาขายต่อหน่วย}) \times 100$$

5.2 อัตรากำไรต่อต้นทุน

$$\text{อัตรากำไรต่อต้นทุน} = (\text{กำไรต่อหน่วย} / \text{ต้นทุนต่อหน่วย}) \times 100$$

6. ศักยภาพทางด้านยอดขาย

การศึกษาศักยภาพทางด้านยอดขายนั้น พิจารณาจากยอดขายเฉลี่ยต่อรายต่อปี

$$\text{ยอดขายเฉลี่ยต่อรายต่อปี} = \text{ยอดขายรวมตลอดปีของผู้ประกอบการทุกราย} / \text{จำนวนผู้ประกอบการ}$$

7. ศักยภาพทางด้านยอดขายรวมและกำไรรวม

การศึกษาศักยภาพทางด้านยอดขายรวมและกำไรรวมประกอบด้วย ยอดขายผลิตภัณฑ์หลักเฉลี่ยต่อรายต่อปี อัตรายอดขายผลิตภัณฑ์หลักต่อยอดขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมรวม อัตรากำไรจากหัตถกรรมต่อยอดขายทั้งหมดของกิจการ ยอดขายรวมเฉลี่ยต่อรายต่อปี และยอดขายผลิตภัณฑ์อื่นทุกชนิดที่ไม่ใช่หัตถกรรมเฉลี่ยต่อรายต่อปี ทั้งนี้ผลิตภัณฑ์หลัก หมายถึงผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่มีศักยภาพมากที่สุดของผู้ประกอบการ และมีการผลิตเป็นระยะเวลานานพอสมควร

7.1 ยอดขายผลิตภัณฑ์หลักเฉลี่ยต่อรายต่อปี

$$\text{ยอดขายผลิตภัณฑ์หลักเฉลี่ยต่อรายต่อปี}$$

$$= \text{ยอดขายผลิตภัณฑ์หลักตลอดปีของผู้ประกอบการทุกราย} / \text{จำนวนผู้ประกอบการ}$$

7.2 อัตรายอดขายผลิตภัณฑ์หลักต่อยอดขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมรวม

$$\text{อัตรายอดขายผลิตภัณฑ์หลักต่อยอดขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมรวม}$$

$$= (\text{ยอดขายผลิตภัณฑ์หลักต่อปี} / \text{ยอดขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมรวมต่อปี}) \times 100$$

7.3 อัตรากำไรจากหัตถกรรมต่อยอดขายทั้งหมดของกิจการ

$$\text{อัตรากำไรจากหัตถกรรมต่อยอดขายทั้งหมดของกิจการ}$$

$$= (\text{กำไรจากหัตถกรรมต่อปี} / \text{ยอดขายทั้งหมดของกิจการต่อปี}) \times 100$$

7.4 ยอดขายรวมเฉลี่ยต่อรายต่อปี

$$\text{ยอดขายรวมเฉลี่ยต่อรายต่อปี} = (\text{ยอดขายรวมทั้งปีของผู้ประกอบการทุกราย} / \text{จำนวนผู้ประกอบการ})$$

7.5 ยอดขายผลิตภัณฑ์อื่นทุกชนิดที่ไม่ใช่หัตถกรรมเฉลี่ยต่อรายต่อปี

$$\text{ยอดขายผลิตภัณฑ์อื่นทุกชนิดที่ไม่ใช่หัตถกรรมเฉลี่ยต่อรายต่อปี}$$

$$= \text{ยอดขายผลิตภัณฑ์อื่นทุกชนิดที่ไม่ใช่หัตถกรรมรวมทั้งปีของผู้ประกอบการทุกราย} / \text{จำนวนผู้ประกอบการ}$$

โครงสร้างทางการเงิน

การศึกษาถึงโครงสร้างการเงินนั้น ประกอบด้วยการศึกษาเกี่ยวกับ การตัดสินใจในด้านการบริหารการเงิน การจัดทำบัญชี การกู้ยืมเงิน การวางแผนการใช้จ่ายเงิน และศักยภาพทางการเงิน

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับ การตัดสินใจในด้านการบริหารการเงิน การจัดทำบัญชี การกู้ยืมเงิน และการวางแผนการใช้จ่ายเงินนั้น จะใช้วิธีสัมภาษณ์ผู้ประกอบการแต่ละราย แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา และสรุปเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับใช้พิจารณาประกอบกับข้อมูลด้านศักยภาพทางการเงิน

การศึกษาศักยภาพทางการเงินนั้น จะมีการวิเคราะห์อัตราส่วนทางการเงิน ดังนี้

1. อัตราส่วนแสดงสภาพคล่อง (Liquidity Ratio) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพคล่องระยะสั้นของธุรกิจ ประกอบด้วยอัตราส่วนดังต่อไปนี้

- 1.1 อัตราส่วนทุนหมุนเวียน (หรืออัตราส่วนเดินสะพัด)

$$= \text{สินทรัพย์หมุนเวียน} / \text{หนี้สินหมุนเวียน (current ratio)}$$

$$= CA / CL \quad (\text{เท่า})$$
- 1.2 อัตราส่วนสภาพคล่องระยะสั้น (หรืออัตราส่วนทุนหมุนเวียน หรืออัตราส่วนฉับพลัน) (Acid Test Ratio หรือ Quick Ratio)

$$= (\text{สินทรัพย์หมุนเวียน} - \text{สินค้าคงคลัง}) / CL = \text{สินทรัพย์สภาพคล่อง} / CL \quad (\text{เท่า})$$
- 1.3 อัตราส่วนสภาพคล่องของกระแสเงินสด (Cash Flow Liquidity Ratio)

$$= (\text{เงินสด} + \text{หลักทรัพย์} + \text{กระแสเงินสดจากกิจกรรมดำเนินงาน}) / CL \quad (\text{เท่า})$$
- 1.4 ทุนหมุนเวียนสุทธิ (Working Capital) = CA – CL (บาท)

2. อัตราส่วนแสดงประสิทธิภาพในการดำเนินงาน (Activity / efficiency Ratio)

อัตราส่วนต่อไปนี้ชี้ให้เห็นประสิทธิภาพและสภาพคล่องระยะยาวของธุรกิจ ซึ่งประกอบด้วย:

- 2.1 อัตราการหมุนเวียนของลูกหนี้การค้า (Accounts Receivable Turnover Ratio)

$$= \text{ยอดขายเชื่อ} / \text{ลูกหนี้การค้าถัวเฉลี่ย} \quad (\text{ครั้ง หรือ รอบ})$$
- 2.2 ระยะเวลาเฉลี่ยในการเก็บหนี้ (Average Collection Period)

$$= 365 \text{ วัน} / \text{อัตราการหมุนเวียนของลูกหนี้การค้า} \quad (\text{วัน})$$
- 2.3 อัตราการหมุนเวียนเจ้าหนี้การค้า

$$= \text{ยอดซื้อเชื่อ} / \text{เจ้าหนี้การค้าถัวเฉลี่ย} \quad (\text{ครั้ง หรือ รอบ})$$
- 2.4 ระยะเวลาเฉลี่ยในการชำระหนี้

$$= 365 / \text{อัตราการหมุนเวียนเจ้าหนี้การค้า} \quad (\text{วัน})$$
- 2.5 อัตราการหมุนเวียนของสินค้าคงคลัง (Inventory Turnover Ratio)

$$= \text{ต้นทุนสินค้าขาย} / \text{สินค้าคงคลังเฉลี่ย} \quad (\text{ครั้ง หรือ รอบ})$$
- 2.6 อายุสินค้า หรือระยะเวลาที่เก็บสินค้าไว้ก่อนขาย (Inventory Turnover in days)

$$= 365 \text{ วัน} / \text{อัตราการหมุนเวียนของสินค้าคงคลัง} \quad (\text{วัน})$$
- 2.7 1 รอบธุรกิจ (Operating Cycle)

$$= \text{ระยะเวลาเฉลี่ยในการเก็บหนี้} + \text{อายุสินค้า} \quad (\text{วัน})$$

2.8 อัตราการหมุนเวียนของสินทรัพย์ทั้งหมด (Total Asset Turnover Ratio)

$$= \text{ยอดขาย} / \text{สินทรัพย์ทั้งหมด} \quad (\text{ครั้ง หรือ เท่า})$$

$$= S / \text{Total Asset หรือ } S / (CA+FA)$$

2.9 อัตราการหมุนเวียนของสินทรัพย์ถาวร (Fixed Assets Turnover Ratio)

$$= \text{ยอดขาย} / \text{สินทรัพย์ถาวรสุทธิ} \quad (\text{ครั้ง หรือ เท่า})$$

$$= S / FA$$

3. อัตราส่วนแสดงความสามารถในการกู้ยืม หรือความเสี่ยงในการกู้ยืม

(Debt Ratio or Leverage Ratio)

3.1 อัตราส่วนหนี้สินต่อสินทรัพย์ทั้งหมด (Debt Ratio)

$$= (\text{หนี้สินทั้งหมด} / \text{สินทรัพย์ทั้งหมด}) \times 100\%$$

3.2 หนี้สินต่อส่วนของผู้ถือหุ้น (D/E)

$$= \text{หนี้สิน} / \text{ส่วนของผู้ถือหุ้น} \quad (\text{เท่า})$$

3.3 อัตราส่วนหนี้ระยะยาวต่อเงินลงทุนรวม (Long - Term Debt/Total Capitalization)

$$= \text{หนี้ระยะยาว} / (\text{หนี้ระยะยาว} + \text{ส่วนของผู้ถือหุ้น}) \quad (\text{เท่า})$$

3.4 อัตราส่วนแสดงความสามารถในการจ่ายดอกเบี้ย (Times Interest Earning or Interest Coverage Ratio)

$$= \text{กำไรจากการดำเนินงาน} / \text{ดอกเบี้ยจ่าย} = EBIT / I \quad (\text{เท่า})$$

3.5 อัตราส่วนแสดงความสามารถในการจ่ายค่าใช้จ่ายประจำ

$$(\text{Fix Charge Coverage Ratio})$$

$$= (EBIT + \text{ค่าเช่า}) / (I + \text{ค่าเช่า}) \quad (\text{เท่า})$$

3.6 Degree of Financial Leverage

$$= EBIT / (EBIT - I) = EBIT / EBT \quad (\text{เท่า})$$

4. อัตราส่วนแสดงความสามารถในการทำกำไร (Profitability Ratio)

4.1 อัตราส่วนกำไรสุทธิต่อยอดขาย (Net Profit Margin)

$$= (\text{กำไรสุทธิหลังหักภาษี} / \text{ยอดขาย}) \times 100\%$$

$$= (EAT / S) \times 100\%$$

4.2 อัตราส่วนกำไรเบื้องต้นต่อยอดขาย (Gross Profit Margin)

$$= (GP / S) \times 100\%$$

4.3 อัตราการจ่ายเงินปันผล (Dividend Payout Ratio)

$$= (\text{เงินปันผลต่อหุ้น} / \text{กำไรสุทธิต่อหุ้น}) \times 100\%$$

5. อัตราส่วนทางการเงินที่แสดงถึง อัตราส่วนแสดงความสามารถในการทำกำไร (Profitability Ratio) และผลตอบแทนแก่ผู้ลงทุน (Return to Investors)

5.1 อัตราผลตอบแทนต่อการลงทุน (Return on Investment : ROI)

$$= (\text{กำไรสุทธิหลังหักภาษี} / \text{สินทรัพย์รวม}) \times 100\%$$

$$= (\text{EAT} / \text{Total Assets}) \times 100\%$$

$$= ((\text{EAT}/\text{S}) \times (\text{S}/\text{TA})) \times 100\%$$

5.2 อัตราผลตอบแทนต่อสินทรัพย์รวม (Return on Total Assets : ROA)

$$= (\text{กำไรจากการดำเนินงาน} / \text{สินทรัพย์รวม}) \times 100\%$$

$$= (\text{EBIT} / \text{Total Assets}) \times 100\%$$

5.3 อัตราผลตอบแทนต่อส่วนของผู้ถือหุ้น (Return on Equity : ROE)

$$= (\text{กำไรสุทธิหลังหักภาษี} / \text{ส่วนของผู้ถือหุ้น}) \times 100\%$$

$$= (\text{EAT} / \text{Equity}) \times 100\%$$

5.4 กำไรต่อหุ้น (Earning per Share)

$$= \text{ผลตอบแทนแก่หุ้นสามัญ} / \text{จำนวนหุ้นสามัญทั้งหมด} \quad (\text{บาท/หุ้น})$$

5.5 ราคาตลาดต่อหุ้นต่อกำไรต่อหุ้น หรืออัตราส่วนราคาหุ้นต่อผลกำไร

$$(\text{Price to Earning Ratio})$$

$$= \text{ราคาตลาดต่อหุ้น} / \text{กำไรสุทธิต่อหุ้น} \quad (\text{เท่า})$$

5.6 อัตราผลตอบแทนของเงินปันผล (Dividend Yield)

$$= (\text{เงินปันผลต่อหุ้น} / \text{ราคาตลาดต่อหุ้น}) \times 100\%$$

โครงสร้างทางการตลาดของผู้ประกอบการ

การศึกษาโครงสร้างการตลาดของผู้ประกอบการ เป็นการศึกษาแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และ ยอดขายโดยเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดในแต่ละช่องทางตลาด โดยสัมภาษณ์ผู้ประกอบการถึงกระบวนการตลาดของผลิตภัณฑ์ทุกชนิดที่ผู้ประกอบการทำการผลิต ข้อมูลส่วนนี้สามารถนำมาประมวลเพื่อสรุปเป็น แนวทางการขยายตลาดของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดต่อไป

1.5 ทบทวนเอกสาร

1.5.1 ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

สมถวิล เจริญทรัพย์ (2539) และวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527) ได้ให้ความหมายของ “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” ไว้ว่า หมายถึง ศิลปหัตถกรรมที่เกิดขึ้นจากฝีมือของช่างในท้องถิ่น การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตาม เทคนิควิธี และรูปแบบที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยมีการเรียนรู้เฉพาะภายในครอบครัว มิได้มีการ ถ่ายทอดให้บุคคลอื่น เพราะทำขึ้นใช้ภายในครอบครัวเป็นหลัก และการเรียนรู้จะถ่ายทอดในช่วงเวลาที่ว่างจากการ เกษตร ซึ่งแต่ละครอบครัวมีเวลาว่างไม่ตรงกัน จึงทำให้ไม่มีการถ่ายทอดให้ครอบครัวอื่น

การกำเนิดงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

สมถวิล เจริญทรัพย์ (2539) วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527) และไทยล้านนา (2541) ได้กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านว่ามี 3 ประการ คือ

1. เกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน
2. เกิดจากสภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
3. เกิดจากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และการนับถือศาสนาของคนในชุมชน

ลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะตามที่ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย
2. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก
3. ต้องมีราคาที่เหมาะสม
4. ต้องมีลักษณะเฉพาะถิ่น
5. เป็นผลผลิตของช่างฝีมือ (craftsman) ธรรมดา มิใช่จากฝีมือศิลปินชั้นเยี่ยม

ประเภทของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแบ่งออกได้เป็น 10 ประเภท (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527) ได้แก่

1. เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramics)

เครื่องเคลือบดินเผามีอยู่เกือบทุกภาคของประเทศ ซึ่งจะมีกรรมวิธีการผลิตและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไป เช่น การปั้นโอ่ง อ่าง กระถางเคลือบลายมังกร ของ จ.ราชบุรี เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน อ.โซคชัย จ.นครราชสีมา และเครื่องปั้นดินเผาของ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย (Textile and Embroidery)

การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น การทอผ้าไหมของภาคเหนือ และภาคอีสาน การทอผ้าเกาะยอ ของ จ.สงขลา การทอผ้าพุมเรียง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี รวมถึงการเย็บ ปัก ถัก ร้อย เพื่อการตกแต่ง เช่น การทอยกดอก การทอจก และการประดับตกแต่งด้วยลูกปัดและกระจก รวมถึงการทอธง หรือตุ๊ก ของภาคเหนือ และภาคอีสาน

3. การแกะสลัก (Carving)

งานหัตถกรรมประเภทแกะสลัก ได้แก่ การแกะสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น การทำครกหิน ที่อ่างศิลา จ.ชลบุรี การแกะสลักไม้สำหรับทำเครื่องเรือน เครื่องตกแต่งอาคารของภาคเหนือ การแกะสลักไม้เป็นรูปเคารพของภาคอีสาน การแกะสลักตัวหนังสือของภาคใต้ เป็นต้น

4. หัตถกรรมโลหะ (Metal Works)

งานหัตถกรรมโลหะ ได้แก่ การทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยเหล็ก เช่น จอบ เสียม มีด พร้า อาวุธ และการปั้นหล่อรูปเคารพ การทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยทองเหลือง ทองแดง สำริด ตะกั่ว รวมถึงการทำ

เครื่องประดับตกแต่งด้วย เงิน ทอง เป็นต้น การทำหัตถกรรมโลหะในปัจจุบันมีอยู่ทั่วไป เช่น การทำมีดอรัญญิก ของ จ.อยุธยา การทำบาตร ที่บ้านบาตร กรุงเทพฯ และการทำเครื่องเงิน ของ จ.เชียงใหม่

5. เครื่องจักสาน (Basketry หรือ Mat)

เครื่องจักสาน ได้แก่ การสานและการถักภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ ด้วย ไม้ไผ่ หวาย กก เชือก ป่าน ปอ กระจุต ไบลาน ไบลำเจียก ไบเตย ย่านลิเภา ฯลฯ การทำเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่ทำกันอย่างแพร่หลายที่สุด และกระจายอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ

6. การก่อสร้าง (Architectures)

การก่อสร้าง ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไป เช่น เรือนเครื่องสับ หรือเรือนไทยของภาคกลาง เรือนกาแลของภาคเหนือ เรือนเสาลอยของภาคใต้ และเรือนพื้นบ้านของภาคอีสาน เป็นต้น รวมถึงที่พักอาศัยชั่วคราว เช่น เพิง กระต๊อบ กระต่อม เถิงนา ของภาคเหนือ เถียงไร่เถียงนาของภาคอีสาน และหน้าของภาคใต้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ หรือ สิม ของภาคอีสาน ซึ่งมีลักษณะของท้องถิ่นเด่นชัด

7. ภาพเขียน (Painting & Drawing)

หัตถกรรมประเภทภาพเขียน ได้แก่ งานจิตรกรรมหรือภาพเขียนระบายสี และภาพลายเส้น ซึ่งมักเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เช่น การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์และอุโบสถต่างๆ ที่แสดงให้เห็นลักษณะของฝีมือช่างพื้นบ้านอย่างเด่นชัด (เช่น ภาพเขียนภายนอกสิม หรือ โบสถ์ วัดไชยศรี อ.เมือง จ.ขอนแก่น) นอกจากนี้งานจิตรกรรมที่ถือว่าเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ การตกแต่งเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวชนบท เช่น การตกแต่งเกวียน หรือ กระทะ ของภาคเหนือ

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ (Sculpture and Decorating motive)

การปั้นรูปและลวดลายประดับ ได้แก่ งานประติมากรรมทั้งหลาย เช่น การปั้นพระพุทธรูป การปั้นรูปเคารพ และปั้นตุ๊กตาต่าง ๆ เช่น ตุ๊กตาเสียบบาล เป็นต้น งานปั้นจะเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการปั้นลวดลายประดับที่นอกเหนือจากการตกแต่งอาคารทางพุทธศาสนานั้นไม่ค่อยปรากฏ

9. การทำเครื่องกระดาด

การทำเครื่องกระดาดพื้นบ้าน เช่น การทำกระดาดสาของภาคเหนือ การทำกระดาดช้อยของภาคกลาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำกระดาดสำหรับใช้ตกแต่งในงานเทศกาล หรืองานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ซึ่งมักตัดเป็นริ้วธง และรูปพวงมาลัย ดอกไม้นานาชนิด รวมถึงการทำร่ม ว่าว หวีชน และหน้ากาก

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด

เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่แพร่หลาย และไม่สามารถจัดเข้าประเภทใดได้แน่นอน เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การแทงหยวก การทำหุ่นกระดาด การทำเครื่องดนตรี การทำยานพาหนะ เช่น เกวียน ล้อ เสื่อน กระทะ เป็นต้น

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ

งานศิลปหัตถกรรมของภาคเหนือที่เกิดขึ้นตามลักษณะภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นที่เห็นได้ชัด (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527) ได้แก่

1. แกะสลัก เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อุดมด้วยป่าไม้ ชาวเหนือจึงนิยมทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยไม้
2. จักสาน เนื่องจากการบริโภคข้าวเหนียว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่น ทำให้เกิดเครื่องมือเครื่องใช้ในการหุงหรือนึ่งข้าวเหนียว ได้แก่ หวดนึ่งข้าว ก่องข้าว และแอบข้าว นอกจากนี้เนื่องจากตามบ้านเรือนในภาคเหนือจะมีบ่อน้ำสำหรับใช้และดื่ม เป็นบ่อน้ำที่ขุดลึกลงไปใต้ดิน จึงต้องใช้น้ำฟุ้ง หรือน้ำถุ้ง ผูกเชือกหย่อนลงไปบ่อเพื่อตักน้ำ
3. เครื่องปั้นดินเผา เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมการบริโภค เช่น หม้อนึ่ง หม้อน้ำ เป็นต้น

1.5.2 ผลิตภัณฑ์จักสาน

การทำเครื่องจักสาน สันนิษฐานว่าเริ่มต้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าเครื่องจักสานเป็น "มารดาแห่งเครื่องปั้นดินเผา" เพราะได้มีการค้นพบร่องรอยของเครื่องจักสานบนผิวของเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแหล่งในโลก เช่น ในประเทศจีนมีผู้ค้นพบเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีรอยภาชนะจักสานปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในระหว่างสมัยแห่งวัฒนธรรมจินยุคหินใหม่ เรียกว่า "ยางเซา" ประมาณอายุได้ 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2525) อีกทั้งจากรายงานการค้นพบของ เซอร์ เลโอนาร์โด วูลีย์ ได้พบรอยเครื่องจักสานปรากฏอยู่บนเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองอูร์ ในประเทศเมโสโปเตเมีย อายุประมาณ 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า หม้อใหญ่รู้นั้นเกิดขึ้นโดยการไล่น้ำเหนียวลงบนภาชนะจักสานให้หนาพอ เมื่อเผาเสร็จแล้วภาชนะจักสานก็จะไหม้สลายตัวไป เหลือแต่หม้อดินเผาที่มีลวดลายเครื่องจักสานปรากฏที่ผิว (นิจ วิทยชีรนนท์, 2522)

ประเทศไทยได้พบร่องรอยเครื่องจักสานบนเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

อ.หนองหาน จ.อุดรธานี ประมาณอายุได้ประมาณ 4,900-5,600 ปี (หรือราว 2,900-3,600 ปี ก่อนคริสตกาล) นอกจากนี้ยังพบในแหล่งโบราณคดีในจังหวัดลพบุรี จึงเป็นไปได้ว่าเครื่องจักสานเป็นแม่แบบของเครื่องปั้นดินเผา (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2525 และวิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2535) หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงเครื่องจักสาน คือนิยายปรัมปราซึ่งมีอายุกว่า 1,000 ปีมาแล้ว เกี่ยวกับบุญญาธิการของพระร่วง โดยกล่าวไว้ว่าได้มีการทำเครื่องจักสานเป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำ สานขัดกันอย่างง่าย ๆ แล้วทาดด้วยชันเพื่อไม่ให้รั่ว เรียกว่า "กระออมครุ" หรือ "ครุ" เพื่อช่วยในการบรรพทุกน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปส่งยังดินแดนขอม หลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงประวัติความเป็นมาของการใช้เครื่องจักสานนั้นจะสามารถศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนังตามวิหารในวัดต่าง ๆ เช่น วัดพระสิงห์ อ.เมือง จ. เชียงใหม่ และวัดตะคุ (วัดพระธาตุ) อ. ปักธงชัย จ.นครราชสีมา เป็นต้น (คณะอนุกรรมการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย, 2532)

การทำเครื่องจักสานของมนุษย์ในชนชาติต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏอยู่มีรูปแบบ และลวดลายในการสานที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่มากมายนัก ซึ่งมีผลบังคับให้รูปทรงเครื่องจักสานมีลักษณะจำกัดที่ใกล้เคียงกันไปด้วย ลักษณะการสานในยุคเริ่มแรกนั้น มีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยการนำกิ่งไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ มาขัดกันอย่างง่าย ๆ เช่น การนำใบ

มะพร้าวมาสานขัดกันเป็นตะกร้าของเปรู พวกหมู่เกาะนิวเฮบริเดส (New Hebrides) และชนพื้นเมืองของออสเตรเลีย โดยสานตามแนวราบใช้วัสดุขัดไขว้ไปมาอย่างง่าย ๆ ตามแบบที่เรียกว่า ลายขัด ทำเป็นภาชนะของใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ด้วยเหตุที่เครื่องจักสานทำจากวัสดุที่ผุพังง่าย หลักฐานของเครื่องจักสานจึงไม่มีใครเหลืออยู่ (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ, 2524)

เครื่องจักสานของไทยหลายชนิดมีลักษณะร่วมกับ จีน ลาว และมาเลเซีย อย่างไรก็ตามไทยยังมีเครื่องจักสานอีกหลายชนิดที่มีเอกลักษณ์เป็นแบบฉบับของตนเอง เช่น กระเจาชนิดกันสอปากผาย กระบุงปากค้อม ฝาชีทรงดอกบัว กอบของภาคกลาง เครื่องจักสานย่านลิเภา และกระเป๋าลายขีด (พยุห ไม้สิกรัตน์, 2535)

แหล่งผลิตเครื่องจักสาน

สาวิตรี เจริญพงศ์ (2537) ราชาวดี งามสง่า (2540) และสำนักพัฒนาอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรม (2542) ได้กล่าวถึงแหล่งผลิตเครื่องจักสานที่สำคัญของไทย ดังนี้

1. ตำบลสามง่าม และตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นแหล่งผลิตเครื่องจักสานด้วยหวาย และไม้ไผ่ ตามลำดับ โดยหมู่บ้านวัดยางทอง ต.บางเจ้าฉ่า ถือเป็นแหล่งทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของไทย เพราะมีไม้ไผ่สีสุกเป็นจำนวนมากและงดงามกว่าที่อื่น ๆ
2. ตำบลบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดอยุธยา เป็นแหล่งผลิตงอบใบลาน โดยแต่ละหมู่บ้านจะแบ่งช่วงการผลิตกัน เช่น หมู่บ้าน 1 ผลิตเฉพาะรังอบที่ทำจากไม้ไผ่ หมู่บ้าน 2 ทำโครงงอบ ส่วนหมู่บ้านที่ 3 ทำกระหม่อมงอบ
3. ชุมชนมุสลิมริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นแหล่งผลิตปลาดะเพียนกรุงเก่า (ปลาดะเพียนใบลาน)
4. อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มจักสาน ช่วยกันผลิตและขาย
5. บ้านกลางแดด อ.เมือง จ.นครสวรรค์ เป็นแหล่งผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่
6. บ้านวังหลุม ต.วังหลุม อ.ตะพานหิน จ.พิจิตร เป็นแหล่งผลิตภัณฑ์จากใบลาน
7. จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งผลิตเครื่องเงิน ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่สาน เคลือบด้วยรัก และเขียนลวดลายหรือปิดทอง ซึ่งพบเฉพาะในภาคเหนือ
8. จังหวัดปทุมธานี อยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี ฉะเชิงเทรา ชัยนาท นครสวรรค์ พิจิตร และพะเยา เป็นแหล่งผลิตเครื่องจักสานจากผักตบชวา

ประเภทของเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานโดยทั่ว ๆ ไปในภาคต่างๆ ของไทย อาจแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537) ตามมูลเหตุการใช้สอย ได้แก่

1. เครื่องจักสานที่ใช้ในการบริโภค เช่น กระดัง กระซอน ก่องข้าว หวดนั่งข้าวเหนียว เป็นต้น
2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระบุง กระเจา ชะลอม ตะกร้า เป็นต้น

3. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตวง เช่น กระออม และกระชู่ เป็นต้น
4. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือน และเครื่องปูลาด เช่น เสื่อต่าง ๆ เป็นต้น
5. เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน เช่น งอบ และหมวก เป็นต้น
6. เครื่องจักสานที่ใช้ในการจับดักสัตว์ เช่น ลอบ ไช และอีจู้ เป็นต้น
7. เครื่องจักสานที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และศาสนา เช่น ก่องข้าวขวัญข้าว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เครื่องจักสานแต่ละประเภทในภาคต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด เช่น วัสดุ ขนาด รูปร่าง และลวดลาย เป็นต้น แต่ก็มีเครื่องจักสานบางประเภทที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ไม่ปรากฏที่อื่น เช่น เครื่องจักสานอันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว ซึ่งเกิดจากวัฒนธรรมการบริโภคของภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หวดหนึ่งข้าว ก่องข้าว หรือแอบข้าว และ โตก เป็นต้น แต่รายละเอียดของรูปแบบและลวดลายของภาชนะเหล่านี้ในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนืออาจแตกต่างกันไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527) เครื่องจักสานของภาคเหนือมีเอกลักษณ์และรูปแบบที่หลากหลาย แตกต่างจากภูมิภาคอื่น ด้วยเงื่อนไขที่มีส่วนกำหนด คือ วัตถุดิบ ความถนัดของช่างฝีมือจักสาน ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ (คณะอนุกรรมการอนุรักษ์หัตถกรรมไทย, 2532)

เครื่องจักสานในภาคเหนือ

การผลิตเครื่องจักสานในภาคเหนือ ดังเช่นที่ จ.เชียงใหม่ และลำพูน ส่วนใหญ่เป็นการผลิตภายในบริเวณบ้านของผู้ประกอบการ และมีการกระจายการผลิตไปตามครัวเรือนต่าง ๆ เพื่อตัดปัญหาการจดทะเบียนและการเสียภาษีการค้า เทคนิคการผลิตเป็นการผลิตที่อาศัยมือและกำลังกายเกือบทุกขั้นตอน รูปแบบผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นแบบที่ทำสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม (ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และคณะ, 2528)

มานิช คงกะมันท์ (2477) ได้กล่าวถึงเครื่องจักสานในภาคเหนือที่น่าสนใจและมีใช้สอยทั่วไปว่ามีอยู่ 25 ประเภท ได้แก่

1. ข้าวหวด เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ สูงประมาณ 9 นิ้ว เส้นรอบวงประมาณ 30 นิ้ว ก้นเหลี่ยมปากกลม ใช้ใส่ข้าวเหนียวหลังจากแช่น้ำไว้จะนำมาใส่ข้าวหวด ปล่อยให้สะเด็ดน้ำ แล้วนำไปใส่ไหข้าวหนึ่ง
2. กัวะข้าว เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุงสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งที่สุกใหม่ ๆ แล้วใช้พายไม้คนให้ไอน้ำระเหยออกก่อนนำไปใส่ก่องข้าว เพราะนำไปใส่ก่องข้าวทันทีจะมีไอน้ำมากเกินไป ทำให้ข้าวแฉะ
3. ก่องข้าว เป็นภาชนะใส่ข้าวเหนียว
4. แอบข้าว เป็นภาชนะใส่ข้าวเหนียว แต่มีขนาดเล็กกว่าก่องข้าว
5. โตก เป็นที่วางกับข้าวคล้ายโต๊ะอาหารแต่มีรูปร่างกลมมีขาสูงประมาณ 1 ฟุต มีทั้งที่สานด้วยไม้ไผ่และหวาย และทำด้วยไม้สัก
6. กุ๊บ เรียกอีกอย่างว่า "หมวกงอบ" ภาคเหนือมีแหล่งสานกุ๊บ หรืองอบ ในหลายท้องที่ และรูปทรงของกุ๊บจะต่างกันไป แม้จะสานด้วยใบตาล ใบลาน และไม้ไผ่เช่นเดียวกันก็ตาม

7. ก้วย เป็นภาชนะคล้ายเข่งของภาคกลาง คือ มักสานเป็นตาห่าง ๆ ใช้ใส่สิ่งของต่าง ๆ โดยมีชื่อเรียกและรูปทรงตามประโยชน์ใช้สอย เช่น ก้วยหมู ใช้ใส่ลูกหมูหาบเดินไปไกล ๆ ก้วยไก่ สำหรับใส่ไก่ และก้วยจัน เป็นก้วยสานง่าย ๆ สำหรับใส่ของชั่วคราว เช่น ถ่าน หน่อไม้ เป็นต้น
8. เข่งลำไย เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ที่ใช้ใส่ลำไย ก้นเหลี่ยม ปากกลม มีขอบปากมัดด้วยตอกในตัว
9. ซ้าลอม หรือชะลอม เป็นภาชนะใส่ของสานด้วยลายเฉลาตาห่าง ๆ ใช้ใส่ของเดินทาง เช่น ผลไม้
10. ซ้าตาห่าง คล้ายกระบุง หรือเปี๊ยะ แต่สานด้วยตอกไม้ไผ่ ลายสานห่าง ๆ มัดขอบด้วยตอกในตัว ใช้ใส่ของใหญ่ ๆ เช่น ผัก หน่อ มีมากใน จ. น่าน และแพร่
11. ซ้าตาทึบ หรือบุงตึบ เป็นภาชนะที่คล้ายบุง หรือซ้าตาห่าง แต่ลายละเอียด ทึบ มีหู ไม่เข้าขอบแต่เก็บริมในตัว มีใช้มากใน จ. น่าน
12. น้ำถั่ง หรือน้ำทุ้ง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ยาชัน คล้ายกรวยหงาย มีหูทำด้วยไม้ ใช้ตักน้ำและสาวขึ้นจากบ่อน้ำ
13. น้ำเต้า เป็นภาชนะใส่น้ำเดินทาง โดยใช้เปลี่ยนผลน้ำเต้าแห้ง แล้วสานหรือถัก หุ้มด้วยหวายให้คงทน
14. คู หรือ ครุ เป็นภาชนะขนาดใหญ่สานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุง หรือกระดังขนาดใหญ่ ใช้สำหรับนวดข้าว หรือตีข้าวเปลือกให้หลุดจากรวง
15. วี เป็นพัดขนาดใหญ่ ใช้พัดเอาเศษหญ้าและฟาง หรือขี้เถ้าออกจากข้าว ใช้คู่กับคู
16. ต่าง สัด หรือถึงดวงข้าว รูปร่างคล้ายเปี๊ยะหรือบุง 1 ต่าง เท่ากับ 14 ลิตร สานด้วยไม้ไผ่และหวาย
17. เปี๊ยะ หรือบุง สานด้วยไม้ไผ่ คล้ายกระบุงภาคกลาง แต่เตี้ยป้อมกว่า เปี๊ยะของเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มีขอบไม้ไผ่ที่ปาก แต่เปี๊ยะเมืองแพร่และน่านนั้นไม่มีขอบ แต่จะเก็บริมขอบปากด้วยตอกในตัว มักทำเป็นคู่ ๆ สำหรับหาบข้าว รำ ถั่ว งา และพืชผลอื่น ๆ โดยทั่วไปมี 3 ขนาด คือ เปี๊ยะหลวง (ใหญ่) เปี๊ยะฮาม (กลาง) และเปี๊ยะหน้อย (ขนาดเล็ก)
18. บุง หรือบุงข้าวเจือ มีขนาดใหญ่กว่าเปี๊ยะ ใช้สำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว
19. เปลเด็ก เป็นที่นอนสำหรับเด็ก คล้ายอ่างสี่ สานด้วยไม้ไผ่ มีหูสำหรับแขวนเพื่อให้กว้างไกลได้
20. เอ็บ เป็นภาชนะใส่เสื้อผ้าและของต่าง ๆ รูปร่างคล้ายกล่องสี่เหลี่ยมมีฝา สานด้วยไม้ไผ่และหวาย
21. ไส เป็นเครื่องจับดักสัตว์น้ำจำพวกกุ้ง ปู ปลา สานด้วยไม้ไผ่ มีรูปทรงและขนาดต่าง ๆ กันตามความต้องการ
22. สุ่ม เป็นเครื่องจับปลา รูปร่างคล้ายกรวยคว่ำ ตัดด้านแหลมเป็นช่องสำหรับใช้มือล้วงลงไปจับปลาในบริเวณแหล่งน้ำตื้น ๆ

23. ช้อง เป็นภาชนะสำหรับใส่สัตว์น้ำจำพวกกุ้ง ปู ปลา รูปทรงกลม ป่อง คอคอด ฝาครอบ มีงาสำหรับใส่ปลาสดลงไปได้โดยไม่ต้องเปิดฝา แต่ปลาจะออกไม่ได้เพราะติดงา มีหูสำหรับหิ้ว หรือสะพายบ่า ช้องมีรูปร่างต่าง ๆ กันไปตามความนิยมใช้สอย เช่น ช้องสำหรับใส่ปลาสำหรับสะพายบ่า ช้องสำหรับลอยน้ำได้ เป็นต้น
24. อีจู้ เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีงาสำหรับดักปลาโดยใช้เหยื่อล่อภายใน
25. ผักมิด เป็นผักหรือปลอกมิด สานด้วยไม้ไผ่รูปร่างแบน ๆ มีปากสำหรับเสียบมิด ใช้พกพาติดตัว

วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสาน แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ เช่น เครื่องจักสานของท้องถิ่นที่มีฝนตกชุก มักจะใช้ใบมะพร้าว หรือใบพืชอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นแผ่นใหญ่ ส่วนเครื่องจักสานของท้องถิ่นที่มีภูมิประเทศแห้งแล้ง นิยมใช้วัสดุจำพวกต้นหญ้าแห้ง การทำเครื่องจักสานด้วยวิธีมัด (coiling) นิยมทำกันในประเทศอัฟริกา และอเมริกาเหนือ ส่วนการทำแบบมัดเป็นวง (spiral coiling) และการทำแบบสาน (weaving) จะมีในประเทศแถบร้อนทั่วไป (มานิช กงกะนันท์, 2477)

สำหรับประเทศไทย ในจังหวัดราชบุรี ช่างจักสานจะใช้ไม้ไผ่สีสุก ไม้ไผ่เหลือง และไม้ไผ่เลี้ยง ซึ่งอยู่ในสกุล *Bambusa* ส่วนไม้ไผ่รวกอยู่ในสกุล *Thyrsostachys* นอกจากนี้ยังมีวัสดุหลักอีก 2 ชนิด คือ หวาย และเถาวัลย์ ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษสำหรับใช้สร้างส่วนสำคัญเพื่อความคงทนแข็งแรง เช่น ใช้หวายทำก้นและขอบ ซึ่งหวายและเถาวัลย์มีมากในจังหวัดกาญจนบุรี

วัสดุที่ใช้ผลิตเครื่องจักสานในภาคกลางมีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ไผ่ต่าง ๆ ใบตาล ใบลาน กก และหวาย ซึ่งส่วนมากเป็นวัสดุที่มีใช้ในภาคอื่น ๆ เช่นกัน และลักษณะการใช้ใกล้เคียงกัน สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะใช้ ไม้ไผ่ ใบลาน ใบตาล ก้านมะพร้าว และหวาย ทำเครื่องจักสาน ซึ่งคล้ายคลึงกันกับภาคเหนือและภาคกลาง ส่วนวัสดุที่ใช้ในภาคใต้บางชนิดจะมีเฉพาะในภาคใต้เท่านั้น เช่น ย่านลิเภา คล้า กระจุต เตยทะเล ใบลำเจียก เชือกกล้วย ยอดลาน และหางอวน แต่ไม้ไผ่ก็ยังเป็นวัสดุที่สำคัญในการทำเครื่องจักสานเช่นเดียวกับในภาคอื่น ๆ (สนไชย ฤทธิโชติ, 2539)

ไม้ไผ่

ไม้ไผ่ที่มีผู้นำมาทำเครื่องจักสานมีหลายชนิด (มานิช กงกะนันท์, 2477) ได้แก่

1. ไม้ไผ่บง เป็นไม้ที่มีลำต้นใหญ่ ลำต้นตรงไม่ค่อยมีหนาม ขึ้นอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ ใช้ทำเครื่องจักสานประเภท เปียด บุง ช้าง และกำวย ได้ดี
2. ไม้ไผ่หก เป็นไม้ลำต้นใหญ่ประมาณ 6 นิ้ว ขึ้นตามภูเขา ใช้สานแข่ง กระบุง ช้าง และกระบองน้ำ ได้ดี
3. ไม้ไผ่เอี้ย เป็นไม้ไผ่ที่มีปล้องยาว ลำต้นบาง เนื้ออ่อน สามารถลอกเป็นเส้นตอกได้ดี มีมากในภาคเหนือ นิยมนำมาทำหมวก เสื้อ และโครงของเครื่องเงิน
4. ไม้ไผ่ซาง เป็นไม้ขนาดกลาง ขึ้นอยู่ทั่วไป นิยมนำมาทำตะกร้า ร้ว และตอกมัดข้าว

5. ไม้ไผ่รวกดำ เป็นไม้ลำต้นเล็ก ข้อตรง ขึ้นตามไหล่เขาทั่วไป ใช้ทำเครื่องจักสานสำหรับจับสัตว์น้ำได้ดี เพราะทนน้ำ ทนโคลนได้นาน
6. ไม้ไผ่สีสุก เป็นไม้ที่นิยมนำมาทำเครื่องจักสานมาก เพราะผิวสวย เนื้อแกร่ง เมื่อแกมีผิวเหลืองสวย มีมากในภาคเหนือ
7. ไม้ไผ่ป่า เป็นไม้เนื้ออ่อนคล้ายไม้ไผ่เอี้ย มักขึ้นตามห้วย นิยมนำมาทำชะลอม เสื่อ กระเป๋า และหมวก

การเลือกไม้ไผ่สำหรับจักสาน

ในการจักสานนั้น ควรใช้ไม้ไผ่ที่เนื้อไม้มีความเหนียว ไม่อ่อนแอเกินไป (2-4 ปี) ไม่มีแมลง ลำต้นต้องตรงเพื่อให้ได้เส้นตอกดี และไม่ใช่ไม้ปลายดุ้น เพราะไม้ปลายดุ้นเมื่อนำมาจักและเหลาเป็นเส้นตอกแล้วจะได้เส้นตอกเสียว ใช้สานไม้ได้เป็นส่วนมาก ไม้ไผ่ที่อายุต่ำกว่า 2 ปี เมื่อทำเป็นเครื่องจักสานแล้ว มักมีตัวมอดไชไม้ ไม้ไผ่ที่จะนำมาทำเป็นเครื่องใช้ต้องการความคงทน ก่อนใช้ควรจะนำไปต้มหรืออบ เพื่อป้องกันเชื้อราหรือตัวมอด (เอนก บุญภักดี และพิสนธิ์ ใจสุทธิ, 2526)

การเก็บถนอมไม้ไผ่

ไม้ไผ่ที่ถูกตัดในระยะเวลาที่มีอายุเพียงพอจริง ๆ และเก็บไว้ในที่อากาศแห้งดีตามลักษณะปกติจะมีข้อเสียหายน้อยที่สุด และผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ที่ตากแห้งสนิท ภายหลังที่ได้ต้มในน้ำร้อนประมาณ 10 นาที ก็จะสามารถทนทานไปนานหลายเท่าของไม้ไผ่ที่เก็บโดยไม่ได้ต้ม

1. การป้องกันแมลง

สนไชย ฤทธิโชติ (2539) ได้กล่าวถึงวิธีป้องกันแมลงซึ่งโดยทางปฏิบัติกระทำได้ดังนี้

1. ใช้ยาพิษหรือตัวยาเคมีพิเศษ
2. ขจัดออกเสียซึ่งธาตุแป้ง (Starch) และธาตุไข่ขาว (Albumins) ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความเสียหายจากแมลงมีพิษ
3. ร่มแก๊ส ให้สามารถป้องกันได้โดยถาวร หรือป้องกันได้ชั่วคราว
4. ป้องกันความเสียหายโดยวิธีสกัดกั้นความชื้นและเชื้อแบคทีเรียในอากาศ

การฉาบเคลือบ

ไม้ไผ่ส่วนมากมักเป็นตัวดูดความชื้นในอากาศได้อย่างสูง ผิวนอกซึ่งมีเยื่อหนาแน่นและแข็งแรงไม่ค่อยจะเป็นอันตรายจากแมลงและเชื้อราดินเท่าใดนัก แต่ผิวภายในซึ่งหยาบและอ่อนนุ่มนั้นมักจะเสียหายก่อนส่วนอื่น ๆ เสมอ ดังนั้นควรต้องฉาบยาให้ทั่วผิวด้านในและตามร่องของต้นไผ่ พร้อมทั้งเคลือบยาเพื่อป้องกันความชื้นในเวลาเดียวกัน เพื่อป้องกันมิให้เกิดเชื้อราขึ้นได้ ก่อนจะทำการเคลือบต้องเอาน้ำมันของไม้ไผ่ออกเสียก่อน

การทาและการชุบน้ำยาเคมี

น้ำยาเคมีสำหรับป้องกันแมลง ได้แก่ คอปเปอร์ซัลเฟต ซิงค์ซัลเฟต คอปเปอร์นิโคแอซิด เลดอะซิเตด บอแรกซ์ ฟลูออริกซิดา สารส้ม น้ำยาของคลอโรฟอสฟอรัส น้ำการบูร แนฟทาไลน์คลอไรด์ และเพนตาคลอโรฟีโนล เป็นต้น นำมาทาไม้ไผ่ หรือนำไม้ไผ่จุ่มลงในน้ำยาเคมีดังกล่าว เมื่อไม้ไผ่ถูกรักษาด้วยน้ำยาเคมีแล้ว จะเปลี่ยนสีผิวภายนอก กลายเป็นสีน้ำเงินเมื่อถูกน้ำยาคอปเปอร์ซัลเฟต เป็นสีค่อนข้างเหลืองเมื่อชุบน้ำยาบอแรกซ์ เป็นสีเหลืองอมน้ำตาลเมื่อชุบน้ำยาโซดาไฟ (คอสติกโซดา) หรือโซเดียมคาร์บอเนต ดังนั้นเมื่อต้วยยาเคมีที่ทาไว้ชนิดใดอ่อนลงไปเมื่อเทียบกับชนิดอื่น ๆ ก็ให้น้ำยาชนิดนั้นซ้ำอีก เมื่อจะต้องฟอกไม้ไผ่ด้วยแล้วก็ให้ใช้ผงฟอกขาว คลอริก บลิชชิงพาวเวอร์ (Chloric Bleaching Power) ผสมกับโซดาไฟ (Caustic Soda) จำนวนเล็กน้อยและโซเดียมคาร์บอเนต

วิธีการอื่น ๆ

1. เอาไม้ไผ่แช่ลงในน้ำ สำหรับไม้ซึ่งกรรมดาควรเอามาแช่น้ำไว้สัก 7-10 วัน และถ้าเป็นต้นไม้ทั้งต้นควรนำเอาไปแช่ให้นานวันกว่าที่กล่าวแล้ว ซึ่งป้องกันการผุเน่าโดยการแช่น้ำที่ไหลได้
2. ถ้าเป็นผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ให้เก็บบรรจุไว้ในหีบ ปิดฝาผนึกแน่น ใส่ยาฆ่าแมลงไว้ด้วย เช่น แนฟทาไลน์ เป็นต้น
3. การรมด้วยกำมะถันก็ได้ผลดีเช่นกัน

แมลงมีพิษสำหรับต้นไม้ ได้แก่ ไครโรฟอรัส ยะปอนนิกัส เซฟโรเรต (เซอแรมโบซิเด)

ล็คตัสบรันเนียส สติฟิโนสและไดโนเดอรัสมินูตัส ฟาบริเซียส (ล็คทีเด)

วิธีการป้องกันแมลงมีพิษและเชื้อราดินมีอยู่หลายวิธีดังกล่าวข้างต้น ซึ่งแต่ละวิธีมีผลดีและผลเสียแตกต่างกันไป ดังนั้นผู้ผลิตควรเลือกวิธีที่ดีและเหมาะสมสำหรับความมุ่งหมายที่จะตกแต่งผิวไม้ไผ่ให้สวยงาม ประหยัด และเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมด้วย

2. การป้องกันเชื้อราดิน

สนไชย ฤทธิโชติ (2539) ได้กล่าวถึงวิธีป้องกันเชื้อราดิน 2 วิธี ดังนี้

การเคลือบ

การเคลือบไม้ไผ่เพื่อป้องกันความชื้นนั้นใช้ชนิดเดียวกับยาเคลือบป้องกันแมลง และจำเป็นเฉพาะกับผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่เท่านั้น ไม่ค่อยนิยมใช้กับต้นไม้

การตากแห้ง

เชื้อราดินของผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ คือ แอสเพอร์จิลลัส และเพนนิสซิลเลียม ซึ่งเพนนิสซิลเลียมนี้มีอิทธิพลมาก เชื้อราดินมักแพร่ไปในอากาศมีอุณหภูมิ 28° - 90° C และมีความชื้นสัมพัทธ์สูงกว่า 80% ดังนั้นจึง

จำเป็นต้องรักษาลังสินค้าไม้ไผ่และสำรองที่สำหรับเก็บสินค้าให้มีอากาศแห้งอยู่เสมอ ทั้งต้องบรรจุเครื่องมือที่ดูความชื้น เช่น ปูนดิบ (Raw Lime) เป็นต้น โดยเอาใส่ถุงขนาดพอเหมาะแล้ววางไว้ในคลังสินค้านั้น และควรรักษาคุณภาพไม้ไผ่ให้ดีก่อนนำเข้าไปเก็บในคลังสินค้าด้วย การตากให้แห้งยังไม่เพียงพอที่จะป้องกันเชื้อราได้โดยสมบูรณ์

3. การฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ และการป้องกันเชื้อราดินด้วยวัตถุเคมี

สนไชย ฤทธิโชติ (2539) ได้กล่าวถึงการฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ และการป้องกันเชื้อราดินด้วยวัตถุเคมี ซึ่งมีอยู่หลายวิธีดังนี้

1. น้ำมันสน (Turpentine Oil) ผสมกับน้ำมันมัสตาร์ด (Solution of Mustard Oil) 1% น้ำมันเตอร์เบนไทน์ ผสมกับน้ำมันกรอมเวล กรดเตอร์เบนไทน์ ซาลิซิลิกแอซิด ฯลฯ นำมาใช้ทาไม้ไผ่
2. นำไม้ไผ่มาต้มในน้ำยาผสมกรดบอราซิก (Boracic Acid Solution)
3. นำผงพาราฟอร์มัลดีไฮด์ (เป็นวัตถุเคมีของฟอร์มาลีน) ใส่ลงไปในหีบห่อที่บรรจุผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ โดยปริมาณ 1/3,000 ของปริมาตรในหีบห่อนั้น
4. การแช่ไม้ไผ่ในน้ำยาโซเดียมคาร์บอเนต แนฟทาลีน คลอไรด์ กำมะถัน และเพนตาคลอโรฟีโนล (P.C.P) ตามวิธีป้องกันแมลงนั้นก็ย่อมได้ผลสำเร็จสำหรับการป้องกันเชื้อราดินด้วยเหมือนกัน
5. การต้มไม้ไผ่ในน้ำสบู่มาเซล (Solution of "Marsel Soap") 0.1 – 10% หรือสบู่โซฟเลส (Soapless Soap)
6. การต้มไม้ไผ่ในน้ำโซดาไฟ (Caustic Soda) 0.1% และสบู่โซฟเลส 0.2% นานประมาณ 50-60 นาที

ตอกไม้ไผ่

ตอกไม้ไผ่ที่ใช้ทำเครื่องจักสาน มี 5 ลักษณะ ดังที่ เอนก บุญภักดี และพิสดาร์ ใจสุทธิ (2526) สนไชย ฤทธิโชติ (2539) และไพโรจน์ จิระพงษ์ (2539) ได้กล่าวไว้ คือ

1. ตอกปิ่น เป็นตอกที่จักโดยผ่าเป็นแนวขนานกับผิวไม้ ส่วนของท้องไม้จะไม่ใช้ ตอกชนิดนี้จะได้ผิวไม้เต็มหน้า แยกเป็นตอกผิว และตอกเนื้อไม้ มีขนาดกว้าง 1/4 หรือ 1 นิ้ว มักจะให้ความทนทานแข็งแรงมาก การเหลาตอกปิ่นต้องเหลาให้ทั้ง 2 ข้างอ่อนแอ่งหนาบางเสมอกันเสียก่อน แล้วจึงเหลาลบเหลี่ยมทั้ง 4 ที่ริมของเส้นตอกนั้นออก เส้นตอกนั้นจะคล้ายเมล็ดแตง เพื่อที่เมื่อนำมาใช้สานแล้วจะทำให้สามารถจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ดี
2. ตอกตะแคง จักโดยการหักปลายมิด หรือด้ามมิดเข้าหาศูนย์กลางเส้นรอบวงของลำไม้ไผ่ จะได้ตอกกว้างตามความหนาของเนื้อไม้ และเหลาให้มีขนาดเท่ากันตลอดเส้น ในเส้นตอกอาจจะมิดติดก็ได้ หรือไม่ก็ได้ ตอกตะแคงมีลักษณะเล็กและแคบกว่าตอกปิ่น

3. ดอกกลม จะจักเป็นสี่เหลี่ยมด้านเท่า หรือผืนผ้าเล็กน้อย แล้วเหลาตามความยาวโดยรอบ จะได้ดอกหน้าตัดเป็นรูปกลม หรือรูปไข่ให้ความแข็งแรงและสวยงาม แต่สิ้นเปลืองแรงงาน และใช้เวลามาก
4. ดอกไฟล การเหลาดอกชนิดนี้ใช้วิธีเดียวกับดอกปั้นและดอกตะแคง แต่เป็นดอกที่มีขนาดเล็กกว่าดอกตะแคงลงไปอีกเท่านั้น
5. ดอกเหลี่ยม จะเป็นดอกปั้นหรือดอกตะแคงหรือดอกใด ๆ ก็ตาม วิธีเหลาดคล้ายกับดอกกลม คือ ไม่เหมือนกับวิธีเหลาดอกชนิดอื่น เป็นแต่เพียงเหลาให้เกลี้ยงเท่านั้นก็พอ ส่วนเหลี่ยมของเส้นดอกก็ไม่ต้องลบเหมือนดอกชนิดอื่น ๆ

หวาย

หวายที่นำมาใช้จักสาน

หวายที่สามารถนำมาใช้จักสานได้มีอยู่หลายชนิด (สนไชย ฤทธิโชติ, 2539) ได้แก่

1. หวายโป่ง มีขนาดใหญ่กว่าหวายชนิดอื่น ๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1-2 นิ้ว หรือขนาดเท่าไม้รวก เคยปรากฏว่ามีการนำมาใช้ทำเฟอร์นิเจอร์
2. หวายขม มีลักษณะเปราะ เนื้อสีแดงแก่คล้ำ เสี้ยนหยาบแข็ง ขนาดลำประมาณหัวแม่มือ ใช้แทนเชือกผูกของได้
3. หวายตะค้า มี 2 ชนิด ได้แก่ ตะค้าทะเล หรือตะค้าทอง มีสีเหลือง มีมากในแถบภาคใต้ และตะค้าดอน มีผิวหน้าและสีเหลืองมากกว่า ค่อนข้างเหนียว
4. หวายหอม ขนาดค่อนข้างเล็ก ผิวเนื้อของหวายด้านนอกจะมีสีขาวมัว ๆ ส่วนภายในมีสีขาวเนื้อละเอียด
5. หวายชุมพร มีมากที่ จ.ชุมพร ผิวเนื้อดำ เหนียวมาก และทนน้ำได้ไม่นาน
6. หวายสะเดียง (หวายสะเดา หรือหวายสนิม) มีชุกชุมในป่าดงดิบแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จ. อุบลราชธานี และนครราชสีมา
7. หวายตะนอย (หวายหางหมู) ลำเล็กกว่าหวายชนิดอื่น คือ ขนาดประมาณ 0.5 ซม. ผิวเนื้อค่อนข้างแข็งแกร่ง ค่อนข้างเหนียว
8. หวายลิง มีอยู่ทางแถบตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จ. จันทบุรี มีลักษณะแปลก คือ ไม่มีหนาม และขึ้นได้ทั้งในน้ำจืดและน้ำเค็ม ลำต้นโตประมาณ 1-4 ซม.
9. หวายสามใบต่อ (หวายขมดง) ขึ้นเป็นกอใหญ่มีลักษณะต่างกับหวายชนิดอื่น คือ มีใบเล็กและใบเป็นหยัก 3 หยัก
10. หวายขี้ไก่ ไม่ค่อยเหนียว ใช้สานของต่าง ๆ ได้ แต่ไม่ค่อยสวย
11. หวายน้ำ (หวายแดง) มีผิวค่อนข้างแดง เนื้อหยาบ หยุน ๆ ไม่ค่อยเหนียว
12. หวายขี้ขาว ใช้ในการจักสานหรือประกอบกับหวายชนิดอื่นเพราะเนื้อขาว

การตัดหวาย

หวายที่ตัดไปขายมักเป็นหวายที่โตเต็มที่ ไม่อ่อนแก่เกินไป กาบใบของลำต้นหวายเริ่มร่วง หล่น อายุ 6-15 ปี เรียกว่า หวายรุ่น เนื้อหวายจะยืดหยุ่น เหนียว ผิวปลั่งแข็งเป็นมัน เงาม เลื่อม ความยาว ประมาณ 15-20 ฟุต ซึ่งเหมาะแก่การใช้งาน ถูที่เหมาะแก่การตัดหวายมากที่สุด คือ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง มีนาคม หวายที่มีคุณภาพดีที่สุด คือ หวายสิงคโปร์ (สนไชย ฤทธิโชติ, 2539)

การเตรียมหวายในงานจักสาน

หวายที่นำมาใช้งานจะต้องนำมาจักให้เป็นเส้นเข้าเครื่องเสียดให้มีขนาดเท่ากันตลอดทั้งเส้น เสียดก่อน จึงนำไปแช่น้ำเพื่อให้หวายอ่อนตัวและเหนียว แล้วนำไปใช้งาน ข้อปฏิบัติที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำ เครื่องจักสานด้วยหวาย คือ จะต้องนำเส้นหวายมาตากให้แห้งสนิทเพื่อป้องกันการหดตัวในภายหลัง และป้องกัน มอดและแมลงบางชนิด (สนไชย ฤทธิโชติ, 2539 และ ราชาวดี งามสง่า, 2540)

ในงานจักสานจะสามารถใช้หวายทั้งชนิดที่เป็นเส้นหวายและตอก ส่วนใหญ่เส้นหวายจะถูก นำมาสานตะกร้าเท่านั้น ไม่นิยมนำมาสานภาชนะอย่างอื่น ส่วนหวายที่จักเป็นตอกนิยมนำมาผูกมัด ตกแต่ง และสานภาชนะบางอย่างได้ โดยทั่วไปหวาย 1 เส้น สามารถจักเป็นตอกได้ 8 เส้น

ย่านลิเภา

ย่านลิเภาเป็นพืชไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ขึ้นตามป่าธรรมชาติ มีสีน้ำตาลเข้ม สีนาก และสีดำ ลำต้น เหนียว ทนทาน มีชื่อเรียกอื่น ได้แก่ ย่านนิเภา ย่านยายเภา ย่านลำเภา หรือย่านเภา (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537) มี 2 ชนิด คือ ย่านลิเภาเล็ก มีลักษณะคดงอ พันกันใช้ทำเครื่องจักสานไม่ได้ นิยมใช้ผูกมัดเท่านั้น ส่วนย่านลิเภา ใหญ่ ลำต้นโตกว่าและไม่คดงอมากนัก จึงนิยมใช้ทำเครื่องจักสาน

วิธีการเลือกและเตรียม

วิเชียร ณ นคร และคณะ (2521) ได้กล่าวถึงการเลือกและเตรียมนิเภาว่ามีขั้นตอนดังนี้

1. ต้องเลือกย่านลิเภาที่แก่จัด มีขนาดยาวพองาม เด็ดใบทิ้งแล้วฉีกออกเป็น 2 ซีก เอาไส้ออก จากนั้นลอกเปลือกออกแล้วแขวนในที่ร่มจนค่อย ๆ แห้งไปเอง
2. การทำให้ย่านลิเภามีขนาดเท่ากันโดยการชุดเกลือตากแห้งใหม่

กระจุต

กระจุตเป็นพันธุ์ไม้จำพวกกก ขึ้นตามชายหนองบึง ลำต้นกลมขนาดราวดินสอดำ ก่อนจะนำมา สานเป็นเสื่อต้องนำไปแช่ลงในโคลน เพราะโคลนจะช่วยรักษาไม่ให้เปลือกกระจุตแตกและมีสีเหลืองสวยงาม หลังจากนั้นนำไปตากแดดจนเกือบแห้ง แต่ปัจจุบันนิยมย้อมสีกระจุตเป็นสีต่าง ๆ แล้วนำไปสานสลับลวดลาย แหล่งกระจุตที่สำคัญ คือ ตำบลทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537)

ผักตบชวา

การเตรียมก้นผักตบชวาเพื่อทำผลิตภัณฑ์จักสานมี 6 ขั้นตอน ตามที่กองอุตสาหกรรมในครอบครัว (2541) ได้กล่าวไว้

1. การคัดเลือกลำต้น ควรเลือกลำต้นคุณภาพดี ขนาดความยาวตั้งแต่ 70 ซม. ขึ้นไป ถ้าลำต้นแก่ ขณะสดอยู่จะมีสีเขียวเข้ม เมื่อตากแห้งแล้วจะเป็นสีน้ำตาลแก่ แต่ถ้าเป็นต้นอ่อนสีจะเขียวตองอ่อน ปลายโคนของลำต้นเขียว เมื่อตากแห้งแล้วจะเป็นสีขาวนวล
2. การตัด ควรตัดให้ถึงปลายโคน และปลายใบ เพื่อจะได้ก้นของผักตบชวาที่ยาวเต็มที่
3. การล้าง
4. การผ่าซีก การสานผลิตภัณฑ์บางชนิดใช้ผักตบชวาทั้งเส้น แต่บางชนิดควรผ่าซีกก่อน โดยจะทำหลังจากล้างน้ำแล้ว วิธีผ่าใช้มีดคม ๆ ผ่าเป็น 2-4 ชิ้น แล้วนำไปตาก
5. การทำให้แห้ง มี 2 วิธี คือ การตาก และการอบแห้ง ซึ่งการตากนั้น มีทั้งการวางตากในแนวนอน และการตากโดยแขวนตามแนวตั้ง ส่วนการอบแห้ง มีทั้งการอบไอน้ำ และการอบแห้ง
6. การป้องกันเชื้อรา มี 2 วิธี คือ การใช้สารละลายบอริก แอซิด (Boric Acid) ในอัตราส่วน 30 กรัมต่อน้ำ 1 ลิตร และการชุบผิวด้วยแลกเกอร์แห้งตมในน้ำเดือด ผสมเกลือป่นและสารส้มเล็กน้อย ปล่อยให้แห้งก่อน แล้วใช้แปรงทาสีทาผิวเครื่องจักสาน และนำไปตากให้แห้ง

นอกเหนือจากการป้องกันเชื้อราด้วยวิธีดังกล่าว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ได้ศึกษาวิจัยพบว่า มีสารเคมี 2 ชนิด ที่สามารถป้องกันเชื้อราในเส้นใยพืชได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด และปลอดภัยในการใช้มากที่สุด คือ Traetex 243 ซึ่งใช้สำหรับแช่เส้นใยผักตบชวาในปริมาณความเข้มข้น 1% โดยปริมาตร และ Acticide EP Paste ซึ่งใช้ผสมในแลกเกอร์ สำหรับทาเคลือบผิวภายนอกของผลิตภัณฑ์ ในปริมาณความเข้มข้น 2% โดยปริมาตร (กองอุตสาหกรรมในครอบครัว, 2541)

ไบลาน

ก่อนการนำไบลานมาใช้ทำเครื่องจักสานจะต้องผ่านขั้นตอนการเตรียมไบลาน การเลียดไบลาน การฟอกขาวไบลาน และการย้อมสีไบลาน (กองอุตสาหกรรมในครอบครัว, 2528)

1. การเตรียมไบลาน มีขั้นตอนหลัก 3 ประการ คือ การตัดยอดลาน การทอนไบลาน และการคัดเลือกไบลาน
2. การเลียดไบลาน เพื่อให้ไบลานเป็นเส้นตรงตลอดทั้งเส้น และได้ขนาดกว้างตามต้องการ
3. การฟอกขาวไบลาน ใช้น้ำยาเคมีฟอกขาว ได้แก่ โซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ 100 กรัม ต่อน้ำหนักไบลาน 1 กิโลกรัม
4. การย้อมสีไบลาน โดยใช้สีย้อมเส้นใยพืช หรือสีย้อมไหม (สีแอซิด)

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2525) ได้แบ่งเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสานออกเป็น 2 ลักษณะกล่าวคือ

1. เครื่องมือและอุปกรณ์สำคัญที่ใช้ทำเครื่องจักสานพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป

เครื่องมือและอุปกรณ์สำคัญที่ใช้สำหรับทำเครื่องจักสานของชาวชนบท (มานิช กงกะนันท์, 2477; ไพโรจน์ จิระพงษ์, 2539 และ ราชวดี งามสง่า, 2540) ได้แก่

1. เลื่อยมือ ฟันละเอียด ใช้ตัดลำไม้ตามขวางให้มีขนาดความยาวเท่ากันก่อนจะผ่าเป็นไม้ซีก
2. มีดโต้ สำหรับฟัน ตัด ลิดกิ่ง เลาะปล้อง ผ่าไม้ เป็นมีดขนาดใหญ่ มีสันหนาคม น้ำหนักมาก มีความยาว 40-50 เซนติเมตร มี 2 ชนิด คือ ชนิดสันโค้ง และสันตรง ใช้จักตอกหยาบและหนา
3. มีดจักตอก เป็นมีดรูปเรียวแหลม ค่อนข้างเบา คม ปลายแหลม คมมีดโค้งตามสมควร ด้ามกลม ยาว 12-14 นิ้ว งอนไปตามข้อศอกเพื่อสามารถสอดเข้าไปขัดตามท้องแขน ช่วยในการบังคับคมมีดขณะเหลาตอก ใช้จักตอกละเอียดและบาง มีน้ำหนักเบา ช่างมักจะใช้เป็นมีดประจำตัว
4. คีมไม้ ซึ่งทำด้วยไม้แข็งและเหนียว เช่น ไม้ชิงชัน แก่นไม้มะขาม ใช้ดึงเส้นใยที่มือไม่สามารถจับได้
5. เหล็กหมาด มี 2 ชนิด คือ ปลายแหลม และปลายแบน ลักษณะคล้าย ๆ เหล็กไขควง แต่เส้นเล็กกว่า และมีด้ามไม้จับขนาดเหมาะสมมือ
เหล็กหมาดปลายแหลม - ใช้สำหรับเจาะรูร้อยเส้นตอก หรือเส้นหวาย ทำด้วยเหล็กกล้า เป็นรูปเรียวแหลม ยาวประมาณ 3 นิ้ว ส่วนด้ามจะกลวง
เหล็กหมาดปลายแบน - ใช้สำหรับจัด หรือ แะ เข้าไประหว่างเส้นตอกที่สานไว้แล้ว ทำด้วยเหล็กกล้าเป็นรูปเรียว ยาวประมาณ 4 นิ้ว มีด้ามยาว 1 ฟุต
6. เลื่อย ทำด้วยแผ่นเหล็ก สังกะสี หรืออลูมิเนียม เจาะเป็นรูกลมขนาดต่าง ๆ ตามต้องการ ใช้สำหรับหวายที่จะนำมาลบความคม เหลาเป็นเส้น เพื่อให้เส้นสม่ำเสมอ สำหรับผูกและถัก

สำหรับงานจักสานจากผักตบชวาจะใช้เครื่องมือและอุปกรณ์เพิ่มเติม (กองอุตสาหกรรมในครอบครัว, 2541) ได้แก่

1. เครื่องรีดผักตบชวา ซึ่งประกอบด้วยลูกกลิ้งโลหะ ใช้สำหรับรีดผักตบชวาให้แบนเรียบ
2. ส้อมหัวเหล็ก ใช้สำหรับทุบ หรือ ตอกตะปูลงบนหุ่นไม้
3. เข็มใหญ่ และเล็ก ใช้สอดเส้นใย หรือเย็บทำผลิตภัณฑ์
4. กรรไกร ใช้ตัดแต่งขนาดของเส้นผักตบชวา ก่อนนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ
5. ตะปูเข็ม ใช้ตอกลงบนหุ่นไม้

6. ขวดฉีดน้ำ ก่อนทำผลิตภัณฑ์ทุกครั้งควรใช้น้ำฉีดหรือพรมเส้นผักตบชวา เพื่อให้เส้นผักตบชวาขึ้น และน้ำ
7. หนุ่นไม้ รูปแบบต่าง ๆ ใช้กำหนดขนาดและรูปแบบต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์ที่ทำ

2. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมพัฒนาขึ้น

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้พัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์ขึ้นเพื่อใช้ในงานจักสานโดยเฉพาะรวม 4 ประเภท

1. เครื่องจักตอกด้วยมือ ใช้เลียดตอกไม้ไผ่ให้มีความหนาบางตามต้องการ ไม้ไผ่ที่ใช้กับเครื่องมือนี้ต้องเป็นไม้ไผ่สดหรือไม้ไผ่แห้งที่แช่น้ำแล้วอย่างน้อย 2 วัน และหนา 5 มม. ตอกที่จักได้จะมีความหนา 0.5-2.5 มม. และกว้าง 3-35 มม.
2. เครื่องจักตอกแบบใช้มอเตอร์ไฟฟ้า ใช้เลียดตอกไม้ไผ่ให้มีขนาดหนาบาง เหมาะกับการนำตอกที่ได้ไปใช้ในงานสานหยาบ ๆ เช่น สานเชิง หลัว เสือลำแพน เป็นต้น สามารถเลาะข้อและจักไม้ซึ่งยาว 3 เมตร กว้างไม่เกิน 1 นิ้ว ได้ตอกบาง 1 มม.
3. เครื่องเลียดบาง ใช้เลียดตอกไม้ไผ่หรือวัสดุอื่น ๆ ให้หนาบางตามต้องการ เหมาะกับการใช้เลียดตอกในงานที่ละเอียดประณีตมากขึ้น ในขั้นต่อจากการใช้เครื่องจักตอกด้วยมือหรือ ใช้มอเตอร์ไฟฟ้า เพราะสามารถเลียดตอกไม้ไผ่ได้บางถึง 0.2 มม. และหน้าตอกกว้างได้ถึง 25 มม.
4. เครื่องเลียดด้วยมือ ใช้เลียดตอกไม้ไผ่หรือวัสดุอื่นให้มีขนาดกว้างแคบตามต้องการ สามารถเลียดตอกไม้ไผ่ได้กว้างถึง 11/16 นิ้ว (5 หนุนครึ่ง) และสามารถปรับใช้เลียดบางได้แต่ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ

กรรมวิธีการจักสาน

แม้ว่าเครื่องจักสานจะมีเส้นทางวิวัฒนาการอันยาวนาน แต่รูปแบบและกรรมวิธีการผลิตในปัจจุบันยังคงไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก มาโนช กงกะนันท์ (2477) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องเครื่องจักสานราชบุรี สรุปได้ว่ากรรมวิธีในการทำเครื่องจักสานนั้นยังคงเหมือนเดิม สำหรับกรรมวิธีในการจักสานนั้นโดยปกติมีการดำเนินการ 5 อย่าง คือ จัก ถัก เย็บ สาน และทอ

สำหรับงานที่ใช้ผักตบชวาจะเพิ่มกรรมวิธีอีก 3 ลักษณะ (กองอุตสาหกรรมในครอบครัว, 2541) ได้แก่ พัน ซึ่งประกอบด้วยการพันข้าม และการพันไขว้ ตีเกลียว และ ผูก เช่น การผูกเป็นรูปถุง หรือ ผูกเป็นรูปเปลยวน ซึ่งจะผูกตะแคงหรือตั้งก็ได้

ลายจักสาน

ลายจักสานนับเป็นส่วนสำคัญที่สุดส่วนหนึ่งของการขึ้นโครงสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน การเลือกใช้ลายจักสานใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ เช่น อาจใช้ลายขัตรีกรรมดา

เพื่อให้เกิดความแข็งแรงทนทานและความสะดวกในการสาน หรือถ้าต้องการสานภาชนะที่มีตาต่างๆ เช่น ชะลอม เข่ง มักสานด้วยลายเฉลว เป็นต้น (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2525)

หลักเกณฑ์ในการแบ่งแม่ลายจักสาน

หลักเกณฑ์การแบ่งแม่ลายจักสาน สามารถทำได้หลายลักษณะตามแนวคิดของนักวิชาการ จากการศึกษารวบรวมข้อมูลของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2525) พบว่ามีการจำแนกหลักเกณฑ์ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 จากการศึกษาวิจัยของ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2524) ได้ใช้หลักเกณฑ์แบ่งแม่ลายจักสานเป็น 4 แม่ลาย คือ ลายขัด ลายทแยง ลายซด และลายอิสระ การแบ่งแม่ลายตามลักษณะนี้ พิจารณาจากการวางแผนเส้นตอกหรือวัสดุอื่นที่ใช้สานตามแนวต่าง ๆ เช่น แนวตั้ง แนวนอน และแนวทแยง

ลักษณะที่ 2 นิกร นุชเจริญผล (2525) ใช้หลักเกณฑ์แบ่งแม่ลายจักสานเป็น 10 แม่ลาย คือ ลายขัด ลายเฉลว ลายสอง ลายสาม ลายคู่ ลายเวียนรัศมี ลายส้ม ลายไพล ลายกลม และลายเบ็ดเตล็ด

การแบ่งแม่ลายตามลักษณะนี้ แบ่งตามลักษณะวิธีการสาน และตามชื่อลายสานที่ปรากฏ เป็นลวดลายสำเร็จรูป และแบ่งการพัฒนาลายสานออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ลายแม่บท ลายพัฒนา และลายประดิษฐ์

ลักษณะที่ 3 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2525) ใช้หลักเกณฑ์แบ่งลายจักสานเป็น 4 แม่ลาย คือ ลายขัด ลายเหลี่ยม (ลายเฉลว) ลายพระจันทร์ (ลายหัวส้ม) และลายกันหอย การแบ่งแม่ลายตามลักษณะนี้ ใช้หลักเกณฑ์ตามวิธีการสานขึ้นลายจักสานของเส้นตอก หรือวัสดุอื่นที่ใช้ในการสาน

การมัดหวาย

งานจักสานส่วนใหญ่จะเสร็จลงไม่ได้ถ้าขาดการมัดหวาย หรือถักหวาย ซึ่งเป็นการนำหวายเส้นเล็ก ๆ มาผูกให้ลายสานไม่หลุดออกจากกัน เพิ่มความคงทนแข็งแรงให้กับเครื่องจักสาน และตกแต่งงานสานให้มีคุณค่าเพิ่มขึ้น เช่น ตรงขอบปากของภาชนะ มุมกันของภาชนะ และหูของภาชนะ เป็นต้น ลายมัดหวายมีหลายลายด้วยกัน ได้แก่ มัดหวายเดี่ยว มัดหวายคู่ มัดสามหวาย มัดห้าหวาย ลายจูงนาง ลายกระดุก สันปลาช่อน และกวางเหลียวหลัง

การรมควัน

ภายหลังจากการจักสานเครื่องใช้ขึ้นได้เสร็จแล้ว ควรนำไปรมควัน ซึ่งเกิดจากการเผาไหม้ของฟางข้าวเพื่อให้เครื่องจักสานมีสีส้มสวยงามและมีกลิ่นหอมอ่อน ๆ และยังทำให้สีของไม้ไผ่กลายเป็นสีเดียวกันทั้งหมด (สีส้มอ่อนทั้งชิ้น)

ช่องทางการจัดจำหน่าย

จากการศึกษาของ ราชวดี งามสง่า (2540) เกี่ยวกับอาชีพช่างจักสานในตำบลบางเจ้าฉ่า จ.อ่างทอง พบว่าช่องทางการจัดจำหน่ายเครื่องจักสาน ประกอบด้วย

1. พ่อค้ารวบรวม ซึ่งเป็นร้านค้าในหมู่บ้านจะรับสินค้าจากชาวบ้าน แล้วนำไปส่งต่อยังแหล่งรับซื้อต่าง ๆ
2. ติดต่อลูกค้าโดยตรง ซึ่งมีทั้งลูกค้าจาก อ.เมือง ต่างจังหวัด และกรุงเทพฯ สำหรับช่างที่มีฝีมือดีมากจะได้รับการส่งของผลงานในราคาสูง จนทำให้ปริมาณสินค้าไม่เพียงพอกับความต้องการตลาด
3. นักท่องเที่ยว โดยนำไปขายตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในจังหวัด

ปัญหาเกี่ยวกับงานจักสาน

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานจักสาน พบว่าในการพัฒนางานจักสานนั้นมีปัญหาอยู่หลายประเด็น ทั้งในด้านการผลิต การเงิน กฎระเบียบของรัฐและภาษีอากร การตลาด และการอนุรักษ์และส่งเสริมผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537; ไชยวัฒน์ เปรมจิตต์ และคณะ, 2528; พยุร โมสิกรัตน์, 2535; กองอุตสาหกรรมในครอบครัว, 2528 และกองส่งเสริมหัตถกรรมไทย, 2537)

ปัญหาด้านการผลิต

1. การขาดแคลนวัตถุดิบ
 - ไม้ไผ่ขาดแคลนในบางพื้นที่ เนื่องจากเมื่อผู้ผลิตนำมาใช้แล้ว ไม่มีการปลูกทดแทน
 - หวายในไทยส่วนใหญ่ขึ้นในป่าสงวนและเป็นของป่าหวงห้าม ไม่สามารถตัดเป็นจำนวนมากได้ ทำให้หายขาดตลาด ต้องสั่งซื้อจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เวียดนาม อินโดนีเซีย ลาว และพม่า สำหรับได้หวาย ผิวหวาย ซึ่งมีสีนวลคุณภาพสูง และผ่านการกำจัดความชื้นแล้ว ต้องสั่งซื้อจาก อินโดนีเซีย และฮ่องกง
 - ผักตบชวา เริ่มหายาก เนื่องจากบางหน่วยงานให้การส่งเสริม ในขณะที่บางหน่วยงานกำจัด
 - ดันลาน ในปัจจุบันมีเหลืออยู่น้อยมาก ป่าลานที่นับว่าสมบูรณ์ที่สุดแห่งสุดท้าย คือ บ้านทับลาน บ้านขุนศรี บ้านบุพราหมณ์ บ้านวังมิด ต.บุพราหมณ์ อ.นาดี จ.ปราจีนบุรี ซึ่งอุทยานแห่งชาติทับลานนั้นเป็นเขตหวงห้ามและใบลานถูกกำหนดให้เป็นของป่าหวงห้าม
 - ปอสา หายาก เพราะส่วนใหญ่ขึ้นในป่าสงวน ต้องสั่งซื้อจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว พม่า
 - กก ส่วนใหญ่ขึ้นเอง และบางส่วนชาวบ้านปลูกไว้เพื่อใช้ทำผลิตภัณฑ์ แต่มักประสบปัญหาโรคและแมลงทำให้เส้นกกมีคุณภาพต่ำ
2. การขาดแคลนแรงงานฝีมือ ช่างฝีมือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพการใช้แรงงานเพิ่มขึ้น เนื่องจากได้ค่าจ้างแรงงานสูง

3. ปริมาณการผลิตไม่แน่นอน เนื่องจากวัตถุดิบขาดแคลนจึงทำให้ไม่สามารถวางแผนการผลิตได้เต็มที่
4. เทคโนโลยีการผลิต
 - เทคโนโลยีการผลิตไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ช่างสานยังใช้เครื่องมือและวิธีการแบบดั้งเดิม ทำให้ทำงานได้ช้า งานบางชิ้นใช้เวลานานนับเดือนหรือหลายเดือน แต่ไม่สามารถตั้งราคาจำหน่ายให้คุ้มกับเวลาที่เสียไปได้ จึงไม่สามารถประกอบเป็นอาชีพหลักได้
 - เทคโนโลยีการผลิตเครื่องจักสานด้วยไบลาน
 - การย้อมสีไบลาน มักจะมีสีตก ไม่ได้สีตามที่ต้องการ
 - การเลียดไบลานทำได้ช้า เส้นลานไม่สม่ำเสมอ
 - การตัดทอนไบลาน มักมีเศษเหลือจำนวนมากและไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์
 - การเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ ในปัจจุบันผู้ผลิตมักใช้แลคเกอร์ทาเคลือบผิว ทำให้เส้นลานกรอบ และผิวไบลานค่อนข้างแข็ง
 - ผู้ผลิตขาดความรู้เกี่ยวกับการกำจัดเชื้อราและมอด
5. ลักษณะของผลิตภัณฑ์มีแนวโน้มตามความต้องการตลาดทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเริ่มสูญหายไป

ปัญหาด้านการเงิน

ขาดแหล่งเงินทุนหมุนเวียน

ปัญหาด้านกฎระเบียบของรัฐและภาษีอากร

1. ด้านภาษีการนำเข้าหวายจากต่างประเทศ
2. ด้านการตัดหวายซึ่งเป็นของป่าหวงห้าม และกำหนดจำนวนการมีไว้ในครอบครอง
3. ด้านการนำออกของป่าหวงห้าม
4. ภาษีอากรตาช้าง ซึ่งเริ่มใช้ในปี 2537
5. พรบ. ปิดป่า ทำให้ไม้ไผ่ขาดแคลน เพราะไม้ไผ่ที่ปลูกเองมีคุณภาพด้อยกว่าไม้ไผ่จากป่า

ปัญหาด้านการตลาด

1. การพึ่งพาพ่อค้าคนกลางซึ่งเข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน นำไปสู่ปัญหาการกดราคา
2. การขยายตลาดไปสู่ตลาดบนทำได้ยาก
3. คู่แข่งส่งออกเครื่องจักสานมีหลายประเทศ เช่น จีน และฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะจีนนั้นได้เปรียบไทยในด้านค่าจ้างแรงงาน
4. ราคาจำหน่าย งานบางชิ้นใช้เวลาผลิตนานแต่ตั้งราคาขายได้ไม่สูง เช่น งานจักสานไม้ไผ่ ส่วนงานบางชิ้นใช้ฝีมือชั้นเลิศและถมทอง เช่น กระเป๋าย่านลิเภา จะตั้งราคาได้สูง

แต่ไม่สนใจให้คนซื้อ ช่างส่วนใหญ่จึงหันไปผลิตสินค้าที่ทำได้ง่าย ใช้เวลาน้อย เช่น กำไลข้อมือ

5. ข้อจำกัดในการใช้สอย เครื่องจักสานฝีมือสูงของไทยเน้นความงามและหรูหรา เช่น เครื่องสานย่านลิเภา เครื่องสานลายচিত และเครื่องสานยกดอก ซึ่งเหมาะแก่การใช้งานในบางโอกาส การแต่งกายที่มีเอกลักษณ์ไทย และใช้ในสังคมชั้นสูงหรือผู้มีรายได้ดี
6. ผลิตรภัณฑ์จากไผ่สานที่มีขายในท้องตลาดปัจจุบัน บางอย่างขาดการออกแบบที่ดี และมักมีรูปแบบซ้ำ ๆ อีกทั้งมีปัญหาคาการบรรจุหีบห่อ และการขนส่งด้วย
7. ขาดข้อมูลข่าวสารด้านการตลาดที่ต่อเนื่อง

ปัญหาด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน

เนื่องจากสภาพแวดล้อมของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การผลิตเครื่องจักสานบางชนิดจึงลดลง เช่น หนังสื่อไผ่สาน ตาลปัตรไผ่สาน และไม่มีการผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยดังเคยทำในอดีต เช่น หางอวน อีกทั้งขาดการแนะนำส่งเสริมให้นำเครื่องจักสานแบบดั้งเดิมที่ควรอนุรักษ์มาพัฒนาปรับปรุงผลิตใหม่เพื่อจำหน่าย ส่วนผลิตภัณฑ์ในสมัยใหม่มักขาดความประณีตสวยงาม ไม่ได้มาตรฐาน นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านโบราณมักขาดการอนุรักษ์ เช่น คัมภีร์โบราณของวัดเก่า ๆ ในภาคเหนือ

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

2.1.1 สภาพทางกายภาพ

บ้านบ่อแก้ว หมู่ที่ 5 ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง ห่างจากตัวจังหวัดพะเยา ประมาณ 8 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เส้นทางคมนาคมสายหลักได้แก่ ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1193 (พะเยา – ลำปาง) ห่างจากตำบลแม่ต้า ประมาณ 3.5 กิโลเมตร เยื้องวัดแม่ใส เลี้ยวขวา เข้าไปผ่าน สถานีอนามัยตำบลแม่ใส ตรงไปประมาณ 1.2 กิโลเมตร จากปากทางก็ถึง หมู่บ้านบ่อแก้ว ซึ่ง บ้านบ่อแก้วมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตพื้นที่หมู่บ้านสันช้างหิน	หมู่ที่ 7	ตำบลแม่ใส
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขตพื้นที่หมู่บ้านแม่ใสเหล่า	หมู่ที่ 4	ตำบลแม่ใส
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตพื้นที่หมู่บ้านสันป่าถ่อน	หมู่ที่ 10	ตำบลแม่ใส
ทิศใต้	ติดต่อกับเขตพื้นที่หมู่บ้านซอน	หมู่ที่ 4	ตำบลแม่ณาเรื่อ

บ้านบ่อแก้ว ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม มีพื้นที่ทั้งหมด 720 ไร่ แบ่งการใช้พื้นที่ดังนี้ เป็นที่อยู่อาศัย 213 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 29.58 ของพื้นที่ทั้งหมด และพื้นที่ทำการเกษตร รวมทั้งหมด 487 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่นา 327 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 45.42 ของพื้นที่ทั้งหมด และ พื้นที่สวน 160 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 22.22 ของพื้นที่ ส่วนอีก 20 ไร่ เป็นพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 2.78 ของพื้นที่ทั้งหมด แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ แม่น้ำแม่ใส ซึ่งจะไหลผ่านหมู่บ้าน และไหลลงสู่กว๊านพะเยา

2.1.2 สาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก

บ้านบ่อแก้วมีสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก ภายในหมู่บ้าน มีรายละเอียดดังนี้

การคมนาคม เส้นทางคมนาคมเดินทางไปได้สะดวกภายในหมู่บ้านที่ใช้ติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ มี 2 เส้นทาง เป็นถนนคอนกรีต ได้แก่ เส้นทาง แม่ใส – สันป่าม่วง และ เส้นทางบ้านซอน – บ่อแก้ว

น้ำอุปโภคบริโภค ชาวบ้านภายในหมู่บ้านใช้น้ำจากประปาตำบล จำนวน 132 ครัวเรือน และอีก 57 ครัวเรือน จะใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้น ส่วนแหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตรจะใช้น้ำจากแม่น้ำนาเรื่อห้วยลึก ซึ่งไหลผ่านหมู่บ้าน และไหลลงสู่กว๊านพะเยา หมู่บ้านมีน้ำใช้ไม่เพียงพอในการทำการเกษตร

ไฟฟ้า ชาวบ้านภายในหมู่บ้านมีไฟฟ้า ใช้ครบทั้ง 189 ครัวเรือน

โทรศัพท์ ชาวบ้านภายในหมู่บ้านมีใช้ประมาณร้อยละ 85 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือจำนวน 160 ครัวเรือน

สถานพยาบาล เมื่อมีการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ชาวบ้านใช้บริการสถานอนามัยประจำตำบลแม่ใส ซึ่งห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ 700 เมตร แต่สถานพยาบาลที่ชาวบ้านนิยมไปใช้บริการกันมากก็คือโรงพยาบาลของรัฐ ได้แก่ โรงพยาบาลพะเยา ส่วนชาวบ้านที่พอจะมีฐานะนิยมไปใช้บริการโรงพยาบาลพะเยาราม

โรงเรียน เด็กนักเรียนชั้นประถมของหมู่บ้าน เรียนที่โรงเรียนชุมชนบ่อแก้วสันช้างหิน ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนร่วมระหว่างหมู่บ้านที่ 5 และหมู่ที่ 7 ส่วนนักเรียนในระดับชั้นมัธยม ส่วนใหญ่จะเรียนที่โรงเรียนมัธยมในตัวอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และฟากกว๊านวิทยาคม ตำบลบ้านตุน

สถาบันการเงิน ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนิยมไปใช้บริการ คือ ธนาคารกสิกรไทยสาขาย่อยสี่แยกแม่ต้า ส่วนแหล่งเงินกู้ที่สำคัญของชาวบ้านในหมู่บ้านนอกเหนือจากธนาคาร คือ เงินออมของกลุ่มอาชีพภายในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น

สถานที่ราชการ ภายในเขตหมู่บ้านไม่มีหน่วยงานราชการใดตั้งอยู่ภายในพื้นที่

ร้านค้า ในหมู่บ้านมีร้านค้าทั้งหมด 5 ร้าน แบ่งเป็นร้านขายของชำ จำนวน 4 ร้าน และร้านอาหาร 1 ร้าน แต่แหล่งที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนิยมไปจับจ่ายใช้สอยคือร้านค้าภายในตัวเมืองจังหวัดพะเยา

สถานบริการน้ำมัน ในหมู่บ้านมี 1 แห่ง ซึ่งมีขนาดเล็ก ชาวบ้านเรียกว่า บั้มหลอด

2.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านบ่อแก้ว แต่เดิมเป็นป่าไม้ มีหลายพันธุ์ขึ้นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะไม้ไผ่ มีเป็นจำนวนมาก ขึ้นอยู่โดยทั่วไป ประมาณ พ.ศ. 2325 – 2367 มีผู้อพยพมาจากลำปาง พิจารณาเห็นว่าบริเวณนี้ พอจะตั้งบ้านเรือนทำมาหากินประกอบอาชีพได้ จึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น พร้อมกับการสร้างวัดบ่อแก้ว และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านบ่อแก้ว

2.3 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

2.3.1 สภาพทางสังคม

ประชากรในหมู่บ้านบ่อแก้ว มีจำนวน 189 ครอบครัว มีประชากร 758 คน โดยแบ่งเป็นประชากรชายจำนวน 406 คน และประชากรหญิงจำนวน 352 คน โดยมีขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ย 3 คน ซึ่งแบ่งเป็นโครงสร้างของประชากรได้ดังนี้ ประชากรที่มีสัดส่วนสูงที่สุด อยู่ในช่วงอายุ 20 – 44 ปี ที่มีสัดส่วนสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.48 ของจำนวนประชากรทั้งหมด รองลงมาได้แก่ ช่วงอายุ 45 – 60 ปี คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 20.10 ส่วนประชากรอยู่ในช่วงอายุ 14 – 19 ปี ที่มีสัดส่วนต่ำที่สุด คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 5.47 ของจำนวนประชากรทั้งหมด รายละเอียดดังตารางที่ 2.1

สำหรับการศึกษาภายในหมู่บ้าน ประชากรภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา (ป.1 – ป.6) โดยคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 42 ของจำนวนประชากรทั้งหมด รองลงมาได้แก่ ระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1 – ม.3) มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4 – ม.6) และระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี) คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 26 19 และ 10 ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.1 จำนวนประชากรของบ้านบ่อแก้วจำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	สัดส่วน (ร้อยละ)
≤ 13 ปี	17.00
14 – 19 ปี	5.47
20 – 44 ปี	39.48
45 – 60 ปี	20.10
60 ปีขึ้นไป	17.95
รวม	100

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นางประภา เครืออินทร์ สมาชิก อบต. บ่อแก้ว และบัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน ณ วันที่ 23 ธันวาคม 2544 เวลา 15.00 น.

ตารางที่ 2.2 ระดับการศึกษาของประชากรบ้านบ่อแก้ว

ระดับการศึกษา	สัดส่วน (ร้อยละ)
ระดับชั้นประถมศึกษา	42
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	26
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	19
ระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี)	10
อื่นๆ ^{1/}	3
รวม	100

หมายเหตุ : อื่นๆ^{1/} หมายถึง ผู้ไม่รู้หนังสือ

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นางประภา เครืออินทร์ สมาชิก อบต. บ่อแก้ว และบัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน ณ วันที่ 23 ธันวาคม 2544 เวลา 15.00 น.

การรวมกลุ่มภายในบ้านบ่อแก้ว เป็นการรวมกลุ่มโดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา ซึ่งภายในหมู่บ้านมีจำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว มีสมาชิกทั้งหมด 69 คน มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อสร้างรายได้และสร้างความสามัคคีภายในกลุ่ม ซึ่งภายในกลุ่มฯ มีกลุ่มกิจกรรมย่อย 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมการจักสานส้มไก่อ กลุ่มกิจกรรมการจักสานผักตบชวา กลุ่มกิจกรรมการทำกรรบูร และกลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์ ส่วนกลุ่มเกษตรกรบ่อแก้ว มีสมาชิกทั้งหมด 53 คน มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสร้างรายได้และพัฒนาอาชีพให้กับเกษตรกร ซึ่งภายในกลุ่ม มีกลุ่มกิจกรรมย่อย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มเกษตรผสมผสาน และกลุ่มเกษตร ธ.ก.ส. รายละเอียดดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 กลุ่มในหมู่บ้านบ่อแฉั่ว

กลุ่ม	ปีที่ก่อตั้ง (พ.ศ.)	จำนวนสมาชิก (คน)	บทบาท/หน้าที่ต่อชุมชน
กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	2526	69	ช่วยเหลือกิจกรรมในหมู่บ้าน
กลุ่มเกษตรกรบ่อแฉั่ว	2530	53	ช่วยเหลือกิจกรรมด้านเกษตรและสร้างรายได้ให้กับชุมชน

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นางประภา เครืออินทร์ สมาชิกอบต. บ่อแฉั่ว และบัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน ณ วันที่ 23 ธันวาคม 2544 เวลา 15.00 น.

2.3.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

ด้านการประกอบอาชีพของคนภายในหมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์พบว่า ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่-ทำสวน และประมง เมื่อหลังฤดูการทำนาจึงจะจ้างงานผักตบชวา คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมดภายในหมู่บ้าน รองลงมาได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป และอื่นๆ (รับราชการ ค้าขาย เป็นต้น) คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 10 และ 10 ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 2.4 รายได้ของคนในหมู่บ้านโดยเฉลี่ยเท่ากับ 15,000 – 20,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งแยกเป็นรายได้จากภาคเกษตรประมาณ 15,000 บาท/คน/ปี และรายได้นอกภาคเกษตรประมาณ 15,000 – 20,000 บาท/คน/ปี สำหรับอัตราค่าจ้างรายวันของคนในหมู่บ้าน เท่ากันทั้งชายและหญิงกับอัตราค่าจ้างรายวันภายในจังหวัดพะเยา คือค่าจ้างงานฝีมือ/หัตถกรรม 100 บาท/วัน รับจ้างทั่วไป 120 บาท/วัน และรับจ้างภาคเกษตร 100 บาท/วัน เท่ากันทั้งชายและหญิง

ชาวบ้านในหมู่บ้านบ่อแฉั่ว ส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองถึงร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 ไร่ ส่วนชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จะเช่าจากคนอื่นในหมู่บ้าน โดยคิดค่าเช่าเฉลี่ยปีละ 500 บาท/ไร่

2.4 ทูทางสังคมและภูมิปัญญาชาวบ้านของประชากรในหมู่บ้าน

ในอดีต พื้นที่ของหมู่บ้านบ่อแฉั่วส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่ ชาวบ้านได้นำไม้ไผ่ที่มีอยู่มานำใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ใช้ปลูกสร้างบ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ และมีการดัดแปลงรูปแบบชนิดต่างๆ จนปัจจุบัน ได้มีการรวมกลุ่มในรูปของกลุ่มจักสานสุ่มไก่ ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ่อแฉั่ว สำหรับการจักสานผักตบชวาภายในหมู่บ้านเริ่มมีการจักสานครั้งแรก เมื่อประมาณปี 2542 โดยเป็นชาวบ้านจากบ้านแม่ใส หลังจากนั้นได้มีชาวบ้านภายในหมู่บ้านเริ่มสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้จึงได้มีการถ่ายทอดจนชาวบ้านบางส่วนสามารถจักสานได้ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ในการฝึกอบรมจักสานให้กับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแฉั่ว

การรวมกลุ่มจักสานสุมไม้และกลุ่มจักสานผักตบชวา ได้ทำให้เกิดช่างฝีมือจักสานของหมู่บ้าน จำนวน 3 คน ซึ่งถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่

1. นายโดน	บุญเจริญ	อายุ 56 ปี	ประสบการณ์	30 ปี
2. นางบังอร	บุญเรือง	อายุ 32 ปี	ประสบการณ์	20 ปี
3. นางศรีนวล	สุวลัย	อายุ 50 ปี	ประสบการณ์	15 ปี

นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือซึ่งได้สร้างประโยชน์ให้กับหมู่บ้านและชุมชนเป็นอย่างมาก คือ พระครูสุทธิเมฆาภินันท์ หรือ พระหม่อมบ เจ้าอาวาสวัดบ่อแก้ว และสถานที่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือและเป็นศูนย์กลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ วัดบ่อแก้ว ที่เป็นโบราณสถานมีอายุ 100 กว่าปี ชาวบ้านหมู่บ้านบ่อแก้ว ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีตามแบบพุทธศาสนิกชน มีการร่วมทำกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ

สำหรับงานจักสานจากผักตบชวาวบ้านเริ่มให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น เพราะช่วยสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านบ่อแก้วและทำให้สมาชิกภายในชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างการจัดงาน ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในอีกทางหนึ่ง

ตารางที่ 2.4 การประกอบอาชีพ

ชนิดงาน/อาชีพ	ช่วงอายุ (ปี)	ช่วงเดือนที่ทำ	หน่วยงานที่แนะนำ สนับสนุน	รายได้เฉลี่ย/คน/ปี (บาท)
อาชีพหลัก				
- เกษตกรรม	30 - 50	เดือนสิงหาคม - พฤศจิกายน	สำนักงานเกษตร อำเภอเมืองพะเยา	15,000
- รับจ้างทั่วไป และอื่น ๆ ^{1/}	20 - 50	ทั้งปี	-	20,000
อาชีพเสริม จักสาน	30 - 50	เดือนธันวาคม - กรกฎาคม	- สำนักงานเกษตรอำเภอ เมืองพะเยา - ศูนย์การศึกษา โรงเรียนจังหวัดพะเยา	12,000

หมายเหตุ : ^{1/} หมายถึง อาชีพรับราชการและค้าขาย

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นางประภา เครืออินทร์ สมาชิกอบต. บ่อแก้ว และบัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน ณ วันที่ 23 ธันวาคม 2544 เวลา 15.00 น.

2.5 ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

หน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือภายในหมู่บ้านบ่อแก้วเป็นหน่วยงานของราชการ ซึ่งหน่วยงานหลักที่เข้ามาช่วยเหลือได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา ที่เข้ามาช่วยเหลือในด้านการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว และให้คำแนะนำส่งเสริมด้านการเกษตร ส่วนหน่วยงานรองลงมาได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส ซึ่งเป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นโดยตรงที่เข้ามาพัฒนาหมู่บ้านทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านเศรษฐกิจสังคม และคุณภาพชีวิต ของชาวบ้าน แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้ตามความต้องการของชาวบ้าน เนื่องจากเป็น อบต. ชั้น 4 ที่มีรายได้ไม่เพียงพอที่จะพัฒนาได้ครบทุกหมู่บ้าน นอกจากนี้ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดพะเยา เข้ามาฝึกอบรมการจักสานผักตบชวา สำนักงานปศุสัตว์ สหกรณ์การเกษตรพะเยา และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาพะเยา ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญและรายละเอียดในด้านความช่วยเหลือภายในชุมชนได้ ดังตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 ความช่วยเหลือจากหน่วยงาน

หน่วยงาน	ความช่วยเหลือที่ได้รับ
สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา	ส่งเสริมแนะนำการจัดตั้งกลุ่มและให้คำแนะนำด้านการเกษตร
องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส	สร้างโครงสร้างพื้นฐานภายในหมู่บ้าน เช่น ถนน ส่งเสริมพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมด้านคุณภาพชีวิต และสนับสนุนเงินทุนให้กลุ่ม ฯ ผักตบชวบ่อแก้ว
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดพะเยา	ให้ความรู้และฝึกอบรมงานจักสานผักตบชวา
สหกรณ์การเกษตรจังหวัดพะเยา	แหล่งเงินทุนเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาจังหวัดพะเยา	แหล่งเงินทุนเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ
สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเมืองพะเยา	ให้คำแนะนำส่งเสริมการเลี้ยงไก่ แก่เกษตรกร

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นางประภา เครืออินทร์ สมาชิกอบต. บ่อแก้ว และบันทึกตงกองทุนหมู่บ้าน ณ วันที่ 23 ธันวาคม 2544 เวลา 15.00 น.

2.6 การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและสภาพปัญหา

2.6.1 การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน

ในปัจจุบัน โดยภาพรวมของหมู่บ้านบ่อแก้ว มีการพัฒนาที่ดีขึ้น ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น โดยเห็นความสำคัญของการพัฒนาอาชีพ และสังคม ในขณะที่วัฒนธรรมประเพณียังคงถูกรักษาไว้ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้าน การพัฒนาภายในหมู่บ้านบ่อแก้ว ก็ยังประสบกับปัญหาหลายด้าน ๆ ดังนี้

2.6.2 สภาพปัญหาและการแก้ไข

การพัฒนาภายในหมู่บ้านบ่อแก้ว ก็ยังประสบกับปัญหาหลายด้าน ๆ ดังนี้

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ แยกได้ดังนี้

1. ปัญหาด้านการตลาด ภายในชุมชนยังขาดแหล่งจำหน่ายสินค้าของกลุ่มอาชีพและตลาดรองรับด้านผลผลิตทางการเกษตร
2. ปัญหาขาดแคลนเงินทุน ทั้งส่วนที่เป็นภาคเกษตรและกลุ่มอาชีพอื่น ๆ
3. ปัญหาด้านขาดแรงงานที่มีฝีมือ
4. ปัญหาการขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงานของกลุ่ม เนื่องจากสมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจในการทำงานกลุ่ม

5. ปัญหาการขาดความรู้ด้านเทคนิคการผลิต เช่น การป้องกันผลิตภัณฑ์จากเชื้อรา และการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต เช่น เตาอบผักตบชวาที่ไม่ได้มาตรฐาน เป็นต้น

สำหรับการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจภายในหมู่บ้าน ได้มีหน่วยงานภายในท้องถิ่นเข้ามาช่วยเหลือด้านการสนับสนุนเงินทุนให้กลุ่มภายในหมู่บ้าน มีการจัดตลาดนัดของอบต. บ่อแก้ว เพื่อสนับสนุนการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภายในพื้นที่ ส่วนปัญหาด้านขาดแรงงานที่มีฝีมือและด้านเทคนิคการผลิต ยังไม่มีการแก้ไขปัญหภายในหมู่บ้าน

ปัญหาด้านสังคม

ปัญหาสำคัญที่หมู่บ้านบ่อแก้ว พบ คือ ปัญหาของผู้ด้อยโอกาส ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ที่ยังไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างเพียงพอและทั่วถึงจากภาครัฐ ซึ่งได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้ติดเชื้อเอดส์ นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านยาเสพติด ที่มีการระบาดของการใช้ยาเสพติดในกลุ่มเยาวชนมากขึ้น

การแก้ไขปัญหาด้านสังคมภายในหมู่บ้าน ได้มีการจัดเงินสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุ และผู้ติดเชื้อเอดส์จากองค์การบริหารส่วนตำบล และมีการจัดการแข่งขันกีฬาภายในตำบล เพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และสนใจเล่นกีฬามากขึ้น

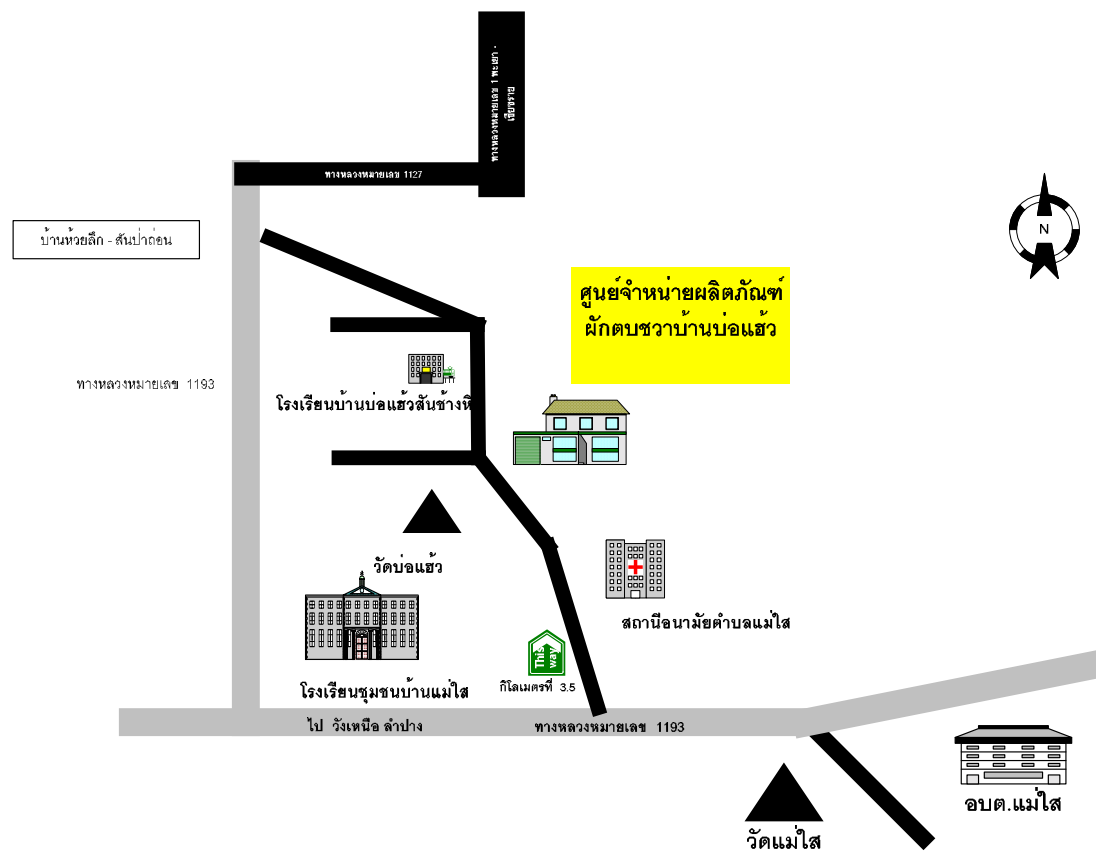
2.7 ศักยภาพการพัฒนาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านบ่อแก้ว เป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนา เนื่องจากมีการจัดตั้งเพื่อพัฒนาอาชีพ คือ กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว เพื่อการสร้างรายได้และส่งเสริมความสามัคคีภายในชุมชน จากการดำเนินงานที่ผ่านมาภายในหมู่บ้าน หากพิจารณาในภาพรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว เป็นกลุ่มสำคัญที่ช่วยสร้างรายได้ให้กับสมาชิกภายในชุมชน เนื่องจาก ภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มีกลุ่มกิจกรรมย่อย 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมการจักสานสุ่มไก่ กลุ่มกิจกรรมการจักสานผักตบชวา กลุ่มกิจกรรมการทำการบูร และกลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเริ่มจากกลุ่มกิจกรรมดังกล่าว การที่มีนโยบายด้านต่าง ๆ ของภาครัฐกระจายสู่ชุมชน เช่น กองทุนเงินล้านของหมู่บ้าน จะทำให้ชาวบ้านมีโอกาสที่จะกู้เงินไปลงทุนในกิจกรรมต่าง ๆ โดยการพัฒนาที่มีศักยภาพควรจะประสานงานกับกลุ่มอาชีพภายในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชนได้ยิ่งขึ้นและช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้านในหมู่บ้านบ่อแก้วให้ดีขึ้น

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มฯ

3.1.1 ชื่อสถานประกอบการ : กลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านบ่อแก้ว

บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 5 ถนนแม่น้ำเรือ – แม่ใจ บ้านบ่อแก้ว ตำบลแม่ใส
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000 โทรศัพท์ติดต่อ (054) 427337 และ (09) 8537842 การเดินทางไป
กลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านบ่อแก้ว (กลุ่ม ฯ) เริ่มต้นจากทางหลวงหมายเลข 1193 วังเหนือลำปาง – อำเภอ
เมืองพะเยา โดยเดินทางจากตัวเมืองพะเยาประมาณ 3.5 กิโลเมตร ผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส
และวัดแม่ใส เลี้ยวขวาเข้าไปประมาณ 1.2 กิโลเมตร ก็ถึงที่ตั้งของกลุ่ม ฯ ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวัดบ่อแก้ว

แผนภาพที่ 3.1 ที่ตั้งของสถานประกอบการ

3.1.3 ผู้นำคนสำคัญของกลุ่มฯ

นางประภา เครืออินทร์ ดำรงตำแหน่งฝ่ายส่งเสริมการตลาดของกลุ่มฯ อายุ 40 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพส่งเสริมการขายสินค้าประเภทเครื่องสำอางค์ เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า และประกันชีวิต ในช่วงปี 2537-2543 เคยดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ทำหน้าที่เป็นตัวแทนกลุ่มในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ และมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มจักสานสุ่มไก่ ภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว นอกจากนี้นางประภาเคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการกลุ่มแม่บ้านอำเภอแม่ไผ่ ในช่วงปี 2539 – 2540 ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มแม่บ้านตำบลต่างๆ ภายในอำเภอ และดูแลบริหารการเงินกองทุนพัฒนาสตรีร่วมกับประธานกลุ่มอำเภอแม่ไผ่ ต่อมาเมื่อมีการตั้งกลุ่มจักสานผักตบชวา นางประภาได้รับเลือกตั้งดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มผักตบชวาชั่วคราวตั้งแต่เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2543 โดยทำหน้าที่ในด้านการบริหารและช่วยหาตลาดให้กับกลุ่มฯ ต่อมากลุ่มฯ ได้มีการคัดเลือกคณะกรรมการชุดใหม่ของกลุ่มจักสานผักตบชวา นางประภาได้ดำรงตำแหน่งกรรมการฝ่ายส่งเสริมการตลาด และในปัจจุบันดำรงตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ไผ่ และประธานกลุ่มการบูร ซึ่งอยู่ในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ่อแก้วเหมือนกับกลุ่มผักตบชวา ได้สมรสกับ จสอ. อำนวย เครืออินทร์ อายุ 44 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 อาชีพรับราชการทหาร ประจำอยู่ที่ค่ายขุนเจียงธรรมมิกราช มีบุตรด้วยกัน 2 คน คนแรกเป็นบุตรชายอายุ 20 ปี กำลังศึกษาอยู่ที่จังหวัดเชียงราย และคนสุดท้ายเป็นบุตรสาวอายุ 16 ปี กำลังศึกษาอยู่ที่จังหวัดพะเยา บทบาทที่สำคัญของนางประภาภายในกลุ่มฯ คือ บริหารและจัดการด้านการตลาด รับการสั่งซื้อสินค้าจากลูกค้า บริหารการเงินและบัญชีของกลุ่มฯ และติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ไผ่ เป็นวิทยากรให้กับสมาชิกและกลุ่มอื่นที่สนใจฝึกอบรมผักตบชวา นอกจากนี้ กลุ่มฯ ใช้บ้านของนางประภาเป็นศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผักตบชวาบ้านบ่อแก้ว

3.2 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของกลุ่มฯ

กลุ่มจักสานผักตบชวา เริ่มจัดตั้งกลุ่มฯ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2543 เริ่มแรกมีสมาชิกจำนวน 15 คน จนถึงปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 40 คน โดยเป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว ที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2526 เดิมมีสมาชิก 35 คน ปัจจุบันมีสมาชิก 69 คน ซึ่งสมาชิกของกลุ่มผักตบชวาทั้งหมดเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว โดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว จะประกอบด้วย กลุ่มกิจกรรมย่อย 4 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสานสุ่มไก่ กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มทำการบูรหอม และกลุ่มออมทรัพย์ มีคณะกรรมการของแต่ละกลุ่มที่ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบงานต่างๆ กันไป โดยแต่ละกลุ่มจะแยกการบริหารงานและรายได้ออกจากกัน แต่กลุ่มกิจกรรมทุกกลุ่มต้องมีการออมทรัพย์ร่วมกันซึ่งจะบริหารงานโดยกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเงินออมทรัพย์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สมาชิกกลุ่มจักสานผักตบชวาสามารถกู้เพื่อนำไปซื้อวัตถุดิบได้ รายละเอียดแต่ละกลุ่มกิจกรรมดัง ตารางที่ 3.1

แต่เดิมก่อนที่การจัดตั้งกลุ่มจักสานผักตบชวาบ่อแก้ว ภายในหมู่บ้านยังไม่มีจักสานผักตบชวา จนกระทั่งประมาณปี 2542 นางบังอร บุญเรือง อายุ 32 ปี เป็นชาวบ้านบ้านแม่ไผ่ หมู่ที่ 3 ได้มาสมรสกับ

ชาวบ้านในบ้านบ่อแฉั่ว เป็นผู้ริเริ่มในการจักสานผักตบชวาโดยจักสานเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋าเครื่องวงกลม ซึ่งช่วงแรกยังไม่มีชาวบ้านผู้ใดสนใจที่จะจักสานผักตบชวา ต่อมานางศรีนวล สุวลัย ซึ่งมีบ้านอยู่ในละแวกเดียวกับนางบังอร ได้สนใจที่จะฝึกอบรมการจักสานกระเป๋าผักตบชวาจึงได้ฝึกหัดทำอยู่ประมาณ 3 วันจนสามารถจักสานกระเป๋าได้ หลังจากนั้นนางศรีนวลก็ได้ชักชวนให้แม่บ้านในบ้านบ่อแฉั่วมาฝึกหัดทำจักสานกระเป๋าผักตบชวาจนมีสมาชิกประมาณ 25 คน ต่อมาจึงได้จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านจักสานผักตบชวาทายในหมู่บ้าน โดยได้รับคำแนะนำจากกลุ่มแม่ศรีคำ หมู่ที่ 3 บ้านแม่ใส เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่ม แต่เป็นกลุ่มที่ยังไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการ มีจุดประสงค์ในการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตกระเป๋าผักตบชวาเพื่อจำหน่ายให้กับกลุ่มแม่ศรีคำ หลังจากนั้นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแฉั่ว สนใจที่จะฝึกอบรมการจักสานผักตบชวาเนื่องจากว่าสมาชิกกลุ่มแม่บ้านว่างงานต้องการสร้างรายได้และอาชีพเสริม ทางกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจึงได้ประสานงานไปยังศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียน (กศน.) อำเภอเมืองพะเยา และสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจำนวน 25 คน ได้ไปฝึกอบรมการจักสานผักตบชวาที่ศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาเป็นเวลา 15 วัน โดยผลิตภัณฑ์ผักตบชวาที่ฝึกอบรมคือ กระเป๋าเครื่องวงกลมลายดอกหมาก

ประมาณต้นปี 2543 นางประภา เครืออินทร์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแฉั่วได้เล็งเห็นความสำคัญของการจักสานผักตบชวาและต้องการรวมกลุ่มจักสานผักตบชวาที่มีภายในบ้านบ่อแฉั่ว ทั้ง 2 กลุ่ม รวมกลุ่มเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความสามัคคีกันระหว่างสมาชิกภายในหมู่บ้าน จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือกับชาวบ้าน ทำความเข้าใจกับสมาชิกทั้ง 2 กลุ่มจนสามารถรวมกลุ่มกันได้ และดำเนินการจัดตั้งกลุ่มจักสานผักตบชวาโดยจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแฉั่ว

สำหรับกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านบ่อแฉั่วมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อสร้างความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกและเพื่อเป็นการเสริมรายได้และความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น ในการจัดตั้งกลุ่มฯ ไม่มีการลงหุ้นจากสมาชิก แต่กลุ่มฯ จะมีเงินออมภายในกลุ่ม โดยเก็บเงินจากการขายกระเป๋าของสมาชิกใบละ 2 บาท เพื่อเป็นเงินสะสมให้สมาชิกใช้ในการซื้อวัตถุดิบ ซึ่งการระดมเงินออมดำเนินการมาได้ประมาณ 1 ปี ตั้งแต่ ปลายปี 2543 - 2544 แต่ในปัจจุบัน ปี 2545 ภายในกลุ่มฯ ไม่มีการหักเงิน 2 บาท จากสมาชิก เนื่องจากภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีเงินออมทรัพย์จำนวน 30,000 บาท และเงินออมของกลุ่มผักตบชวาที่ได้จากการสะสมมาจะย่นหนึ่ง สำหรับให้สมาชิกกลุ่มผักตบชวาสามารถนำไปซื้อวัตถุดิบได้ ประกอบกับ ทางกลุ่มผักตบชวา เกรงว่าเมื่อหักเงินเข้ากลุ่มฯ จำนวน 2 บาทจากกระเป๋าผักตบชวาที่สมาชิกมาส่งให้กับกลุ่มฯ ทุกครั้งจะทำให้รายได้ของสมาชิกลดลง ซึ่งจะทำให้สมาชิกหันไปส่งกระเป๋าให้กับพ่อค้าภายนอกกลุ่มที่จ่ายให้เต็มไม่มีการหักค่าใช้จ่ายใด ๆ ซึ่งจะส่งผลให้ระยะยาวสมาชิกภายในกลุ่มจะหันไปรับงานนอกกลุ่มฯ เพิ่มขึ้นทำให้กำลังการผลิตของกลุ่มลดลงไปเรื่อย ๆ

ตารางที่ 3.1 กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว

กลุ่ม	วันเดือนปีที่จัดตั้ง	จำนวนสมาชิก (คน)	วัตถุประสงค์ของกลุ่ม	ประธานกลุ่ม
กลุ่มจักสานสุมไก่	10 มีนาคม 2538	40	อาชีพเสริมสร้างรายได้	นายโดน บุญเจริญ
กลุ่มจักสานผักตบชวา	20 กรกฎาคม 2543	40	อาชีพเสริมสร้างรายได้	นางนันทา บุญปิ่น
กลุ่มทำการบูร	19 มกราคม 2544	25	อาชีพเสริมสร้างรายได้	นางประภา เครืออินทร์
กลุ่มออมทรัพย์	5 กรกฎาคม 2544	15	อาชีพเสริมสร้างรายได้	นางนริชา ใจพันธ์

ที่มา : จากการสำรวจ

3.3 บทบาทของกลุ่มฯ ต่อชุมชน

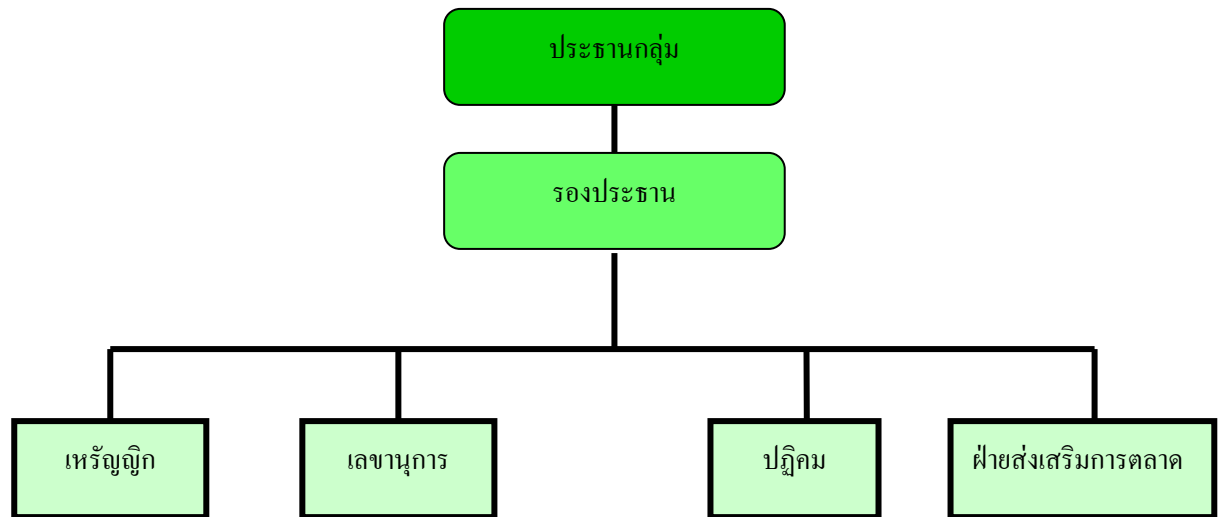
ในการร่วมมือและการทำงานภายในชุมชนของทางกลุ่ม เนื่องจากกลุ่มจักสานผักตบชวา เป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว ดังนั้นกลุ่มจึงเข้าไปช่วยเหลือกิจกรรมภายในชุมชนในนามของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว ซึ่งกิจกรรมที่เข้าไปร่วมเพื่อสาธารณประโยชน์คือ ร่วมกีฬาเยาวชน ร่วมรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ร่วมช่วยเหลือผู้พิการและด้อยโอกาส และพัฒนาวัด ป่าช้า โรงเรียน และถนนภายในหมู่บ้าน ซึ่งลักษณะการช่วยเหลือจะเป็นการสนับสนุนในด้านแรงงาน นอกจากนี้กลุ่มจักสานผักตบชวา ได้จัดวิทยากรไปฝึกอบรมการจักสานผักตบชวาเพื่อขยายความรู้ไปยังกลุ่มบ้านร่องไฮ ม. 1 บ้านแม่ใสเหล้า ม.4 และบ้านสันหินช้าง ม.7 เพื่อให้สามารถนำการจักสานผักตบชวาไปเป็นอาชีพเสริมเพื่อการสร้างรายได้

3.4 การจัดการองค์กรและการบริหารงานของกลุ่มฯ

3.4.1 การบริหารและจัดการองค์กรของกลุ่มฯ

กลุ่มกิจกรรมจักสานผักตบชวา ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มขึ้นจำนวน 5 คน จากสมาชิกจำนวน 40 คน โดยได้แบ่งหน้าที่ตามโครงสร้างของคณะกรรมการกลุ่ม ซึ่งได้แสดงไว้ดังแผนภาพที่

3.2

แผนภาพที่ 3.2 โครงสร้างองค์กร

วิธีการคัดเลือกประธานและคณะกรรมการของกลุ่ม ได้รับการเสนอชื่อจากสมาชิกภายในกลุ่ม โดยมีมติเอกฉันท์ในการคัดเลือก โดยพิจารณาจากความกล้า การให้ความร่วมมือภายในกลุ่มและความจริงใจในการปฏิบัติงานของแต่ละคน ขั้นตอนการขึ้นเลือกกรรมการกลุ่มฯ ใช้วิธีการคัดเลือกที่ละตำแหน่งจนครบตามโครงสร้างองค์กร สำหรับวาระในการดำรงตำแหน่งของประธานและคณะกรรมการจะมีระยะเวลา 2 ปี ส่วนผลตอบแทนสำหรับคณะกรรมการยังไม่มีกำหนดให้ผลตอบแทน เนื่องจากการทำงานส่วนใหญ่คณะกรรมการบางคนยังไม่ได้ทำงานตามตำแหน่งที่ตั้งไว้ ในส่วนของรูปแบบโครงสร้างองค์กร กลุ่มฯ ได้ใช้รูปแบบเดียวกับกิจกรรมอื่น ๆ ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว

กลุ่มฯ ได้แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการตามโครงสร้างองค์กร ดังนั้นลักษณะหน้าที่และบทบาทของคณะกรรมการกลุ่มมีดังนี้

ประธานกลุ่มฯ นางนันทา บุญปิ่น โดยหน้าที่หลักของนางนันทา คือ รับผิดชอบในการผลิตผลิตภัณฑ์ไปทำที่บ้าน สำหรับการดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มเป็นแต่เพียงในนาม

รองประธานกลุ่มฯ นางแสงดี บุญยี่น โดยหน้าที่หลักของนางแสงดี คือ ทำหน้าที่แทนคุณประภา เครืออินทร์ ในด้านการบริหารและการประสานงานกับหน่วยงานราชการต่าง ๆ

เลขานุการ นางวันทนา ไรจนอุดมพร โดยหน้าที่หลักของนางวันทนา คือ ทำหน้าที่ในการจดบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริหารและการประชุมของกลุ่ม

เหรียญก นางสุนันทา พาดิ คือ ทำหน้าที่ในเรื่องการดูแลทางการเงิน ด้านการกู้ยืมเงินของสมาชิก

ปฏิคม นางจำปี เมืองมา โดยหน้าที่หลักของนางจำปี คือ ทำหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์เผยแพร่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ผลิตออกเสนอขาย และประสานงาน แจกข่าวสารให้สมาชิกภายในกลุ่ม

ฝ่ายส่งเสริมการตลาด นางประภา เครืออินทร์ โดยหน้าที่หลักของนางประภา คือ บริหารจัดการด้านการตลาด ควบคุมดูแลด้านการตลาด หาดตลาดและแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ดูแลในการบัญชีและการเงิน เป็นวิทยากรของกลุ่ม ซึ่งคุณประภา เป็นผู้ที่มีความชำนาญที่สุดในกลุ่ม

จากโครงสร้างขององค์กร จะเห็นได้ว่า คณะกรรมการบางคนทำงานตามตำแหน่งโครงสร้างการบริหาร เช่น เลขานุการและเหรัญญิก ส่วนตำแหน่งอื่นๆ ยังไม่มีบทบาทเท่าที่ควร ส่วนใหญ่บทบาทหน้าที่สำคัญจะอยู่ที่นางประภา เครืออินทร์ ฝ่ายส่งเสริมการตลาด รายละเอียดประวัติคณะกรรมการกลุ่มฯ ดังตารางที่ 3.2

การบริหารงานของกลุ่มฯ ในด้านการประชุมปรึกษาหารือภายในกลุ่ม ส่วนใหญ่จะเป็นแบบไม่เป็นทางการ จะเป็นการพบปะพูดคุยถึงด้านการผลิต การสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ ด้านรายได้ภายในกลุ่มและการรายงานผลเกี่ยวกับการเก็บเงินออมจากสมาชิก มีการประชุม 2 ครั้ง/ปี การบริหารงานส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การดูแลควบคุมบริหารของนางประภา เครืออินทร์ ฝ่ายส่งเสริมการตลาด โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารการผลิต การตลาด และการเงิน ซึ่งมีนางแสงดี บุญยืน และนางสุนันทา พาดี ช่วยดูแลด้านการเงิน นอกจากนี้ กลุ่มฯ มีสวัสดิการด้านเงินกู้ยืมให้กับสมาชิก คนละประมาณ 1,000 บาท เพื่อใช้ในการซื้อวัตถุดิบ

ด้านการจัดองค์กรในอนาคต กลุ่มฯ วางแผนพัฒนากลุ่มฯ โดยจะขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้น โดยมีการจัดวิทยากร (สมาชิกภายในกลุ่มฯ) ไปฝึกอบรมให้กับกลุ่มลูกสมาชิกใหม่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านร่องไฮ ม.1 บ้านแม่โสเหล้า ม.4 และบ้านสันหินช้าง ม.7 ซึ่งให้กลุ่มดังกล่าวนำผลิตภัณฑ์มาขายให้กับกลุ่มจักสานผักตบชวา

นอกจากนี้สมาชิกจำนวน 3 คนของกลุ่มฯ ได้เข้าร่วมกลุ่มพักชำระหนี้ของตำบล ซึ่งมีจำนวนสมาชิก 30 คน โดยมีวัตถุประสงค์ในการตั้งกลุ่มฯ เพื่อพักชำระหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา และฟื้นฟูรายได้ให้กับสมาชิกเพื่อนำไปชำระหนี้ ซึ่งจัดให้สมาชิกไปฝึกอบรมการจักสานที่จังหวัดนครนายก เป็นผลิตภัณฑ์จักสานที่ทำจากทางมะพร้าว เช่น ตะกร้าใส่ไวน์ หมวก เป็นต้น ซึ่งสมาชิกผักตบชวาที่เป็นตัวแทนไปฝึกอบรม คือนางแสงเดือน เมืองมารองประธานของกลุ่มจักสานผักตบชวาและสมาชิกกลุ่มผักตบชวาบ้านบ่อแก้วจำนวน 2 คน ทางกลุ่มผักตบชวาเล็งเห็นความสำคัญของผลิตภัณฑ์ดังกล่าวจึงคิดจะส่งเสริมให้สมาชิกผักตบชวาสามารถจักสานได้เพื่อรองรับการขาดแคลนผักตบชวาในอนาคต และเสริมรายได้ของสมาชิกเพิ่มขึ้น ประกอบกับวัตถุดิบ (ทางมะพร้าว) ในการใช้จักสานยังสามารถหาได้ง่ายทั่วไป ซึ่งการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มพักชำระหนี้กำลังอยู่ในช่วงดำเนินการ โดยภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้วจะได้เพิ่มกลุ่มพักชำระหนี้เป็นอีกกลุ่มกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม ซึ่งขณะนี้ได้ให้นางแสงเดือน เมืองมา เป็นผู้นำกลุ่มชั่วคราว จากการสัมภาษณ์ พบว่า ผลิตภัณฑ์จักสานจากทางมะพร้าวประเภทตะกร้าไวน์ เป็นที่สนใจของลูกค้ามาก ปริมาณการสั่งซื้อในช่วงนี้มีมากเกินกำลังการผลิตของกลุ่ม เนื่องจากสมาชิกที่ผลิตได้มีประมาณ 3 คน ทำให้ไม่สามารถขยายการผลิตได้มากนัก ทางกลุ่มได้ดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ โดยมีการเปิดฝึกอบรมทำตะกร้าไวน์ ที่บ้านสันป่าถ่อน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการฝึกอบรมจากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองจังหวัดพะเยาและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพะเยาระหว่างวันที่ 16 – 18 มกราคม 2545 สมาชิกกลุ่มผักตบชวาจะเข้ารับ

การฝึกอบรมประมาณ 10 คน ซึ่งจะเป็นการเพิ่มกำลังการผลิตและขยายฐานกำลังการผลิตไปยังกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป

3.4.2 ปัญหาการจัดการองค์กรของกลุ่มฯ

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาประมาณ 1 ปี ของกลุ่มฯ ได้ประสบปัญหาการจัดการองค์กร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สมาชิกภายในกลุ่มฯ ขาดความสามัคคีและยังไม่ให้ความร่วมมือภายในกลุ่มฯ เท่าที่ควร เนื่องจาก สมาชิกภายในกลุ่มออกเป็น 2 ส่วน ซึ่งสืบเนื่องมาจากช่วงแรกมีกลุ่มที่สมาชิกจัดตั้งกันเองโดยคุณ บังอรเป็นผู้นำกลุ่ม และ กลุ่มที่เกิดขึ้นเมื่อได้รับการฝึกอบรมจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเมืองจังหวัดพะเยาโดยเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ทำให้การรับการสั่งซื้อของสมาชิกภายในกลุ่มแบ่งเป็น 2 ส่วนคือส่งภายในกลุ่มและส่งให้พ่อค้าคนอกกลุ่ม ซึ่งทำให้กำลังการผลิตภายในกลุ่มไม่แน่นอน และมีคู่แข่งที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ทำการผลิตผลิตภัณฑ์เหมือนกับทางกลุ่มประกอบกับมีเงินทุนมากกว่าทางกลุ่มจักสานผักตบชวา ทำให้กำลังการผลิตของกลุ่มไม่เพียงพอ เนื่องจากสมาชิกจะนำผลิตภัณฑ์ไปขายให้กับคู่แข่ง บางครั้งจะจ่ายเงินบางส่วนมาให้สมาชิกก่อน ทำให้มีแรงจูงใจสำหรับสมาชิกที่นำผลิตภัณฑ์ไปขายให้แก่คู่แข่ง

2. คณะกรรมการแต่ละคนยังมีบทบาทหน้าที่ไม่ชัดเจน การตัดสินใจและการบริหารงานภายในกลุ่มฯ ยังอยู่ที่ คุณประภา เครืออินทร์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีแนวคิดการพัฒนากลุ่มที่ก้าวหน้าและมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ได้รับการนับถือจากสมาชิก ซึ่งเป็นภาระหนักทำให้การทำงานภายในกลุ่มฯ ยังไม่มีการกระจายระบบการทำงานและไม่มีประสิทธิภาพในภาพรวมของกลุ่มฯ

3.5 แหล่งให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือแก่กลุ่มฯ

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานหลักที่เข้ามาช่วยเหลือกลุ่มฯ คือ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา โดยเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งกลุ่ม ช่วยให้คำปรึกษาแนะนำกับทางกลุ่ม ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในด้านการฝึกอบรมและการจัดหาตลาด ซึ่งได้ออกค่าใช้จ่ายให้กลุ่มเพื่อใช้ในการดำเนินการนำผลิตภัณฑ์ไปออกร้านที่เมืองทองธานี ส่วนหน่วยงานอื่นๆ ที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส ที่เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนด้านเงินทุน จำนวน 15,000 บาท ซึ่งเป็นเงินช่วยเหลือที่ให้เปล่าสำหรับกลุ่มจักสานผักตบชวาไปใช้ในวัตถุประสงค์เพื่อจัดซื้อวัตถุดิบ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเมืองพะเยา ได้สนับสนุนในด้านความรู้เกี่ยวกับการจักสานผักตบชวา โดยส่งวิทยากรมาฝึกอบรมให้กับทางสมาชิกกลุ่มจักสานผักตบชวา ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.2 ประวัติคณะกรรมการกลุ่ม ฯ ปี 2544

ที่	ชื่อ - สกุล	อายุ (ปี)	เพศ	สถานภาพ	ระดับ การศึกษา	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่	อาชีพเดิม	อาชีพปัจจุบัน	เป็นสมาชิกกลุ่ม ในชุมชน	บทบาท ภายในชุมชน
1.	นางนันทา บุญปัน	42	หญิง	สมรส	ป.6	ประธานกลุ่ม ฯ	ผลิตผลิตภัณฑ์	ทำนา	ทำนา	แม่บ้านเกษตรกร	-
2.	นางแสงดี บุญเย็น	56	หญิง	สมรส	ป.4	รองประธานกลุ่ม ฯ	ติดต่อประสานงาน	ทำนา	ทำนา	แม่บ้านเกษตรกร	-
3.	นางวันทนา ใจจนอุดมพร	28	หญิง	สมรส	ป.4	เลขานุการ	จัดบันทึกรายงานการประชุมและรายละเอียดการบริหารงานต่างๆ	ทำนา	ทำนา	แม่บ้านเกษตรกร	-
4.	นางสุนันทา พาดี้	41	หญิง	สมรส	ป.7	เหรัญญิก	ดูแลด้านเงินกู้ยืมภายในกลุ่ม ฯ	ทำนา	ทำนา	แม่บ้านเกษตรกร	-
5.	นางจักปี เมืองมา	46	หญิง	สมรส	ป.4	ปฏิคม	ประชาสัมพันธ์ แจ้งข่าวสารทั้งภายในและภายนอกและภายในกลุ่ม ฯ รวมถึงการประสานงานต่างๆ	ทำนา	ทำนา	แม่บ้านเกษตรกร	-
6.	นางประภา เดื่ออินทร์	40	หญิง	สมรส	ม.6	ฝ่ายส่งเสริมการตลาด	บริหารงานภายในกลุ่ม ฯ	ค้าขาย	ค้าขาย	แม่บ้านเกษตรกร	สมาชิก อบต. โปะแก้ว

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 3.3 แหล่งให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือแก่กลุ่ม ฯ

หน่วยงาน	ความช่วยเหลือ
สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	ให้คำปรึกษาแนะนำในด้านการผลิต การจัดตั้งกลุ่ม และช่วยหาตลาด
องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส	ด้านการสนับสนุนเงินทุน จำนวน 15,000 บาท เพื่อให้สมาชิกภายในกลุ่ม กู้ซื้อผักตบชวา ซึ่งเป็นเงินให้เปล่าแต่จะมีการติดตามผลการดำเนินงานเป็น ระยะ
ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอเมืองพะเยา	ฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการจักสานผักตบชวา

ที่มา : จากการสำรวจ

3.6 ศักยภาพการจัดการองค์กรของกลุ่มฯ

ด้านการบริหารจัดการของกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านบ่อแก้ว ตั้งแต่จัดตั้งกลุ่มขึ้นมานั้น การพัฒนา
กลุ่ม ฯ ที่ผ่านมามีประมาณ 1 ปี เป็นการรวมกลุ่มของสมาชิกแบบหลวม ๆ เพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิก
และสร้างรายได้ให้กับสมาชิกเพิ่มขึ้นต่อเดือนประมาณ 1,000 - 1,500 บาท ซึ่งสร้างความพึงพอใจกับสมาชิก
พอสมควร แต่ในการดำเนินงานภายในองค์กรยังไม่ค่อยมีศักยภาพ เนื่องจากในการจัดตั้งกลุ่ม ฯ เกิดจากการ
รวมกลุ่ม 2 กลุ่มเข้าด้วยกันซึ่งแต่ละกลุ่มจะผู้นำกลุ่มดูแลในด้านรับคำสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จากพ่อค้าคนกลางคนละ
ราย ทำให้ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน นอกจากนี้ สมาชิกไม่ค่อยมีความสามัคคี ซึ่งขัดกับ
วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม ฯ และกรรมการกลุ่ม ฯ ยังมีบทบาทไม่ชัดเจน ทำให้ภาระการบริหารอยู่ที่นาง
ประภา เครืออินทร์ เพียงผู้เดียว แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่ม ฯ เป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งภายใต้การดำเนินงานของ
กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทภายในชุมชนบ้านบ่อแก้ว นอกจากนี้กลุ่ม ฯ ยังสร้าง
รายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อแก้ว ทำให้กลุ่ม ฯ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและ
หน่วยงานภายในท้องถิ่น เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่
ใส ทั้งในด้านเงินทุนและการฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก ซึ่งตรงจุดนี้ทำให้สมาชิกของกลุ่ม ฯ
มีความสนใจและความกระตือรือร้นในการรวมกลุ่ม ฯ ทำให้มีโอกาที่จะขยายการผลิตต่อไปได้ในอนาคต ซึ่ง
ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรที่จะพัฒนาให้กลุ่ม ฯ มีศักยภาพ

บทที่ 4

การผลิตและเทคโนโลยีการผลิต

4.1 ผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านบ่อแก้วได้แก่ กระเป๋าครีงวงกลมลายดอกหมาก มี 3 ขนาด คือ ขนาดรอบปากกว้าง 30 , 35 และ 40 เซนติเมตร ซึ่งสมาชิกจะเรียกตามราคาขายว่าขนาด 60 , 80 และ 100 ตามลำดับ

ผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่ม ฯ ได้แก่ กระเป๋าครีงวงกลมลายดอกหมากขนาด 80

4.2 การบริหารการผลิต และการวางแผนการผลิต

4.2.1 การบริหารการผลิต

การบริหารการผลิตของกลุ่ม ฯ อยู่ภายใต้การบริหารงานของนางประภา เครืออินทร์ ฝ่ายส่งเสริมการตลาด โดยการผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ฯ ทำตามการสั่งซื้อของลูกค้า จากการดำเนินการผลิตที่ผ่านมาของกลุ่ม ฯ การรับคำสั่งซื้อ ในแต่ละช่วงเดือนจะไม่เท่ากัน การบริหารการผลิตจึงไม่มีแบบแผนแน่นอน ส่วนใหญ่ลักษณะการผลิตของกลุ่มจะทำผลิตภัณฑ์หลัก คือ กระเป๋าครีงวงกลมลายดอกหมากขนาดต่าง ๆ ซึ่งนางประภาจะเป็นผู้รับคำสั่งซื้อ และกระจายการผลิตโดยสั่งงานสมาชิกแต่ละคนในปริมาณการผลิตเท่า ๆ กัน จากนั้นสมาชิกจะบริหารการผลิตกันเองทั้งด้านการจัดหาปัจจัยการผลิตและการควบคุมการผลิตในแต่ละขั้นตอน ซึ่งสมาชิกจะทำการผลิตกระเป๋าผักตบชวาอยู่ที่บ้านของแต่ละคน จากนั้นนางประภาจะรับช่วงซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิก และเป็นผู้ตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์ด้วย

4.2.2 การวางแผนการผลิต

กลุ่ม ฯ วางแผนการผลิตตามกำลังการผลิตภายในกลุ่ม ฯ เป็นสำคัญ ซึ่งภายใน 1 เดือนรับคำสั่งซื้อ กระเป๋าขนาดต่าง ๆ เฉลี่ยประมาณ 400 ใบ ถ้าบางช่วงการผลิตที่มีการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์มากเกินไป กำลังการผลิตของสมาชิกภายในกลุ่ม นางประภาจะกระจายงานไปยังกลุ่มลูกสมาชิกอีก 3 กลุ่ม คือที่บ้านร่องไฮ บ้านสันหินช้างและบ้านแม่ใสเหล่า ด้านการวางแผนการผลิตของสมาชิก เป็นเรื่องการจัดซื้อผักตบชวา โดยมีการสำรองผักตบชวาไว้ใช้ในการจักสานทั้งปี ถ้าสมาชิกไม่มีเงินซื้อวัตถุดิบ ทางกลุ่มจะมีเงินให้สมาชิกกู้เพื่อใช้ในการซื้อวัตถุดิบ ดังนั้นในการสั่ง order จากพ่อคนกลางแต่ละครั้ง สมาชิกจะสามารถสานกระเป๋าผักตบชวาได้ประมาณคนละ 8-10 ใบ ในการวางแผนการผลิตถ้าเป็นช่วงฤดูที่สมาชิกไปทำนา (เดือน สิงหาคม – พฤศจิกายน) ทางกลุ่มจะประสบปัญหาเนื่องจากไม่สามารถระบุได้ว่าสมาชิกแต่ละคนจะสามารถผลิตได้เท่าไร ทำให้การรับคำสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลางไม่สามารถทำได้เต็มที่ แต่ถ้าเป็นช่วงเดือนอื่น ๆ การวางแผนการผลิตยังสามารถกำหนดกำลังการผลิตได้ รายละเอียดปริมาณการผลิตกระเป๋าของกลุ่มจักสานผักตบชวาในปี 2544 ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ปริมาณการผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ฯ ประจำปี 2544

เดือน	ปริมาณการผลิต (ใบ)
มกราคม	400
กุมภาพันธ์	400
มีนาคม	400
เมษายน	ไม่สามารถระบุได้
พฤษภาคม	200
มิถุนายน	200
กรกฎาคม	200
สิงหาคม	100
กันยายน	100
ตุลาคม	100
พฤศจิกายน	100
ธันวาคม	400

หมายเหตุ : เนื่องจากการจัดบันทึกปริมาณการผลิตของกลุ่ม ฯ ไม่สม่ำเสมอทำให้ต้องใช้การประมาณค่า โดยเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ทุกขนาดต่อเดือน โดยนางประภา ผู้รับคำสั่งซื้อ

ที่มา : จากการสำรวจ

จากรายละเอียด ตารางที่ 4.1 ซึ่งแสดงถึงปริมาณการผลิตของกลุ่ม ฯ จะเห็นได้ว่า ปริมาณการผลิตของกลุ่มไม่สามารถระบุปริมาณได้แน่นอน แต่สัดส่วนในการผลิตกระเป๋าดังกล่าวในแต่ละครั้งนั้น โดยเฉลี่ย กระเป๋ายาว 60 และ 80 ประมาณร้อยละ 40 และ 50 ตามลำดับ ส่วนขนาด 100 ประมาณร้อยละ 10 ของปริมาณการผลิตทั้งหมด ช่วงเดือนที่มีการผลิตมาก คือ เดือนธันวาคม – มีนาคม ปริมาณการผลิต โดยเฉลี่ยของกระเป๋ายาวทุกขนาดรวมกัน ประมาณ 400 ใบต่อเดือน เนื่องจากเป็นช่วงหลังฤดูการทำนา สมาชิกมีเวลาในการผลิตกระเป๋ามากขึ้น หลังจากนั้นประมาณ เดือน พฤษภาคม - กรกฎาคม ปริมาณการผลิตจะเริ่มลดลง โดยเฉลี่ยของกระเป๋ายาวทุกขนาดรวมกัน ประมาณ 200 ใบต่อเดือน เนื่องจากเริ่มเข้าฤดูฝนและความชื้นภายในชั้นบรรยากาศเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มในการเกิดปัญหามีเชื้อรา ดังนั้นพ่อค้าคนกลางจะไม่ค่อยมีคำสั่งซื้อมากนัก ส่วนช่วงที่ปริมาณการผลิตน้อยในรอบปี คือ ช่วงฤดูการทำนาและการเก็บเกี่ยวผลผลิต เดือน สิงหาคม - พฤศจิกายน สมาชิกทุกคนจะไปทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก ทำให้กำลังการผลิตในช่วงนี้ไม่เพียงพอ กับการสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลางที่มีความต้องการซื้อสูงในช่วงนี้

สำหรับกำลังการผลิตสูงสุดของสมาชิกแต่ละคน ส่วนใหญ่ใกล้เคียงกัน ขึ้นอยู่กับขนาดของกระเป๋ายาว จะใช้เวลาการผลิตแตกต่างกัน คือ ขนาด 60 จะใช้เวลาในการจักสานประมาณ 1 วัน ส่วนขนาด 80 และขนาด 100 จะใช้เวลาประมาณ 1.5 วัน และ 2 วัน ตามลำดับ แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูการทำนากำลัง

การผลิตของสมาชิกจะลดลง สมาชิกจะใช้เวลาช่วงเย็นในการจักสานกระบี่ กระบี่แต่ละขนาดจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน รายละเอียดกำลังการผลิตของสมาชิกกลุ่ม ฯ ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 กำลังการผลิตของกลุ่ม ฯ

ผลิตภัณฑ์	ช่วงเดือน	เวลาที่ใช้ในการผลิต/ใบ (วัน)	จำนวนสมาชิกที่ผลิตได้ (คน)	กำลังการผลิตเฉลี่ย/เดือน (ใบ)
กระบี่ขนาด 60	ธ.ค – มี.ค	1	40	1,200
	พ.ค – ก.ค	1 ½	40	800
	ส.ค – พ.ย	5	40	240
กระบี่ขนาด 80	ธ.ค – มี.ค	1 ½	40	800
	พ.ค – ก.ค	2	40	600
	ส.ค – พ.ย	6	40	200
กระบี่ขนาด 100	ธ.ค – มี.ค	2 ½	40	480
	พ.ค – ก.ค	3	40	400
	ส.ค – พ.ย	7	40	170

ที่มา : จากการสำรวจ

การวางแผนการผลิตในอนาคต กลุ่ม ฯ จะมีการขยายการผลิต โดยกระจายการผลิตไปยังกลุ่ม บ้านร่องไฮ ม.1 บ้านแม่ใสเหล่าหมู่ 4 และบ้านสันหินช้าง ม.7 นอกจากนี้มีการวางแผนการผลิตผลิตภัณฑ์ทดแทน โดยนำการจักสานทางมะพร้าวมาเริ่มใช้ในกลุ่ม เพื่อรองรับการขาดแคลนผักตบชวาในอนาคต

4.3 การจัดหาปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิตในที่นี้หมายถึง วัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์และอุปกรณ์การผลิต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 วัตถุดิบ

วัตถุดิบหลัก

ผักตบชวาสด การซื้อผักตบชวา สมาชิกภายในกลุ่มแต่ละคนจะซื้อกันเอง โดยจะใช้ผักตบชวาสด ซึ่งซื้อจากพ่อค้าภายในหมู่บ้านที่ไปเก็บผักตบชวาจากกว๊านพะเยา ช่วงเวลาที่สมาชิกซื้อผักตบชวาในรอบ 1 ปี มี 2 ช่วง คือ เดือนเมษายนถึงพฤษภาคม และเดือนสิงหาคม ถึงตุลาคม เนื่องจากเป็นช่วงที่ผลผลิตผักตบชวามีมากและก้านของผักตบชวาวาวเหมาะสำหรับนำมาจักสาน ราคาที่รับซื้อจากพ่อค้าคือ 100 ก้าน 7 บาท ซึ่งราคาของผักตบชวายังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ปริมาณการซื้อต่อครั้งประมาณ 2,000 - 3,000 ก้าน โดยเฉลี่ยจะซื้อประมาณ 3 ครั้ง ในรอบการผลิต

วัตถุดิบรอง

1. หูสายไฟ (หูกะเป๋) สมาชิกจะซื้อจากพ่อค้าในหมู่บ้าน คือ นายเลิศ บุญเรือง และ นายธร เมืองมา ซึ่งหูสายไฟมี 2 แบบ คือ แบบสำเร็จรูป ที่มีเปียกตบขวาพันรอบหูสายไฟ มี 2 ขนาด ได้แก่ ขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 นิ้ว ราคาคู่ละ 8 บาท และขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 นิ้ว ราคาคู่ละ 7 บาท แบบไม่สำเร็จรูป ที่เป็นสายไฟเปลือย มี 2 ขนาด ได้แก่ ขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 นิ้ว ราคาคู่ละ 5 บาท และขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 นิ้ว ราคาคู่ละ 2.50 บาท ซึ่งส่วนใหญ่ สมาชิกจะซื้อแบบไม่สำเร็จรูป ซื้อครั้งละ 10 คู่ รวมกันทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กต่อเดือน
2. เปียกตบขวา สมาชิกจะซื้อจากนางประภา เครืออินทร์ ราคารับซื้อวาละ 1 บาท โดยปริมาณการซื้อในแต่ละครั้งประมาณ 50 วา หูกะเป๋ขนาดใหญ่และขนาดกลางใช้เปียกตบขวาคู่ละ 3 วา และหูกะเป๋ขนาดเล็กใช้เปียกตบขวาคู่ละ 2 วา
3. กำมะถัน สมาชิกจะรับซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน ซื้อมาครั้งละ 1/2 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 14 บาท ซึ่งการซื้อแต่ละครั้งจะซื้อเปียกตบขวาได้ประมาณ 2-3 ครั้ง
4. ถ่าน สมาชิกจะซื้อจากพ่อค้าภายในหมู่บ้าน ราคาถุง 10 บาท ซื้อมาครั้งละ 1 ถุง จะใช้ในการอบผักตบขวาได้ประมาณ 10 ครั้ง ปริมาณการซื้อ 2-3 เดือน/ครั้ง
5. เทปใส ซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน ม้วนละ 5 บาท ใช้สำหรับยึดหูกะเป๋ให้ติดกับ ต้นแบบขึ้นรูปขณะสาน และติดปลายเปียกตบขวากับหูสายไฟ สมาชิกจะซื้อเทปใสครั้งละ 1-2 ม้วนต่อเดือน ซึ่งเทปใส 1 ม้วนจะใช้กับกระเป๋ประมาณ 10 ใบ

รายละเอียดช่วงเวลาการจัดหาวัตถุดิบและการจัดหาวัตถุดิบ ดังตารางที่ 4.3 และ 4.4 ตามลำดับ

4.3.2 วัสดุและอุปกรณ์การผลิต

การผลิต

1. เตอบ สมาชิกภายในกลุ่มจะมีเตอบส่วนตัว คนละ 1 เตอ เพื่อใช้ในการอบผักตบขวา สด โดยจะเป็นการซื้อกล่องกระดาษขนาดใหญ่ที่มีความแข็งแรง เช่น กล่องตู้เย็น กล่องเครื่องซักผ้า ซื้อจาก พ่อค้าภายในหมู่บ้าน กล่องละ 20-30 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของกล่อง แล้วตัดด้านข้างของกล่องเป็นสี่เหลี่ยม ขนาด 6x6 เพื่อไว้ใส่ถ้วยกำมะถัน ส่วนจากปากกล่องลงมาประมาณ 15 นิ้ว จะทำตะแกรงไม้ไผ่สำหรับ ไว้รองผักตบขวา ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายในการทำตะแกรง 10 บาท เตอบที่ใช้ของสมาชิกกลุ่ม ๆ จะสามารถ เคลื่อนย้ายได้ มีอายุการใช้งานประมาณ 1 ปี
2. กรรไกร สมาชิกส่วนใหญ่จะมีคนละ 1 ด้าม ซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน ด้ามละ 40 บาท ใช้สำหรับตัดผักตบขวาให้เป็นเส้น และตบแต่งเมื่อจักสานกระเป๋ารียบร้อยแล้ว มีอายุการใช้งาน 1 ปี
3. เข็มเย็บผ้า 4.5 นิ้ว สมาชิกส่วนใหญ่จะมีคนละ 1 เล่ม ซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน เล่มละ 5 บาท ใช้สำหรับเก็บปากกระเป๋่า ซื้อมาครั้งละ 1-2 เล่ม มีอายุการใช้งาน 1 ปี

4. เข็มหมุด สมาชิกส่วนใหญ่ซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน แผงละ 4 บาท ซึ่งเข็มหมุด 1 แผงจะมีจำนวน 20 เล่ม การสานกระเป๋ 1 ใบจะใช้ประมาณ 2 แผง ใช้สำหรับขั้นตอนการขึ้นรูปแบบกระเป๋ โดยยึดผักตบชวาไว้กับต้นแบบ และกะระยะความยาวของกระเป๋ มีอายุการใช้งาน 1

รายละเอียดดังตารางที่ 4.5

5. ค้อน สมาชิกส่วนใหญ่มีค้อนละ 1 อัน ซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน อันละ 100 บาท ใช้สำหรับเคาะให้กระเป๋ได้รูปร่างได้ขนาดที่มาตรฐาน มีอายุการใช้งาน 5 ปี

6. ผ้ายาง ซื้อจากร้านค้าในบ้านแม่ไผ่ ราคาเมตรละ 10 บาท ใช้สำหรับคลุมเตาอบ ในขั้นตอนการอบผักตบชวา สมาชิกจะซื้อผ้ายางครั้งละ 2 เมตร มีอายุการใช้งาน 2 ปี

7. ดันแบบขึ้นรูป สมาชิกแต่ละคนจะมีดันแบบขึ้นรูปเพื่อใช้เป็นแบบสานผักตบชวา ซึ่งจะมีลักษณะรูปร่างเป็นแบบครึ่งวงกลม ทำจากวัสดุโฟม โดยมี 3 ขนาด ได้แก่ ขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 40 เซนติเมตร สูง 12 นิ้ว ขนาดกลาง เส้นผ่าศูนย์กลาง 35 เซนติเมตร สูง 10 นิ้ว ขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 30 เซนติเมตร สูง 8 นิ้ว มีราคาอันละ 80, 40 และ 20 บาท ตามลำดับ สมาชิกจะซื้อจากพ่อค้าบ้านแม่ไผ่ ซึ่งแต่ละขนาดมีอายุการใช้งาน 2 ปี ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะมีดันแบบขึ้นรูปทั้ง 3 ขนาด

การตลาด

ตู้แสดงสินค้า ประมาณปี 2543 กลุ่มได้มีการจัดซื้อตู้แสดงสินค้าเพื่อนำผลิตภัณฑ์ผักตบชวาของกลุ่มมาวางจำหน่ายโดยซื้อตู้โชว์สินค้าจำนวน 1 ตู้ ขนาด 1.5 x 2 x 5 เมตร ราคา 2,500 บาท ด้วยเงินทุนส่วนตัวของนางประภาศรีอินทร์

รายละเอียดดังตาราง 4.6

ตารางที่ 4.3 ช่วงเวลาการจัดหาวัตถุดิบของกลุ่ม ฯ

ผลิตภัณฑ์	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
วัตถุดิบหลัก												
ผักตบชวาสด				↔	↔			↔		↔		
วัตถุดิบรอง												
หุสวายไฟ (หุกระเป้า)	↓											↔
เบียร์ผักตบชวา	↓											↔
ก้ามตะกั่ว	↓											↔
ถ่าน	↓											↔
เทปใส	↓											↔

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 4.4 การจัดหมวดวัตถุดิบของกลุ่มฯ

วัตถุดิบ	หน่วย	ราคา ต่อหน่วย (บาท)	แหล่งที่มาของวัตถุดิบ	ความถี่	ปริมาณการซื้อ ต่อครั้ง	ปริมาณการซื้อ ต่อปี	การชำระ เงิน	วิธีการขนส่ง	ค่าขนส่ง
ผักตบชวาสด	ก้าน	100 ก้าน 7 บาท	ผักตบที่กว้านพะเยาที่พ่อ ภายในหมู่บ้านนำมาขาย	3 เดือน/ ครั้ง	2,000 – 3,000 ก้าน	8,000- 10,000 ก้าน	สด	พ่อค้านำส่ง	-
หูกกระป๋องแบบสำเร็จรูป • ขนาดใหญ่ • ขนาดเล็ก	คู่	8	พ่อค้าภายในหมู่บ้านค้า	1 ครั้ง/เดือน	5 คู่	60	สด	ขนส่งเอง	-
		7		1 ครั้ง/เดือน	5 คู่	60			
หูกกระป๋องแบบไม่ สำเร็จรูป • ขนาดใหญ่ • ขนาดเล็ก	คู่	5	พ่อค้าภายในหมู่บ้านค้า	1 ครั้ง/เดือน	5 คู่	-	สด	ขนส่งเอง	-
		2.50		1 ครั้ง/เดือน	5 คู่	-			
เบี่ยงผักตบชวา	วา	1	นางประภา เครืออินทร์	1 ครั้ง/เดือน	50 วา	600	สด	ขนส่งเอง	-
กำมะถัน	กิโลกรัม	14	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	1 ครั้ง/เดือน	1/2 กิโลกรัม	6	สด	ขนส่งเอง	-
ถ่าน	ถุง	10	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	2-3 เดือน / 1 ครั้ง	1 ถุง	4	สด	พ่อค้านำส่ง	-
เทพไส	ม้วน	5	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	1 ครั้ง/เดือน	1	12	สด	ขนส่งเอง	-

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 4.5 วัสดุการผลิตของกลุ่ม ฯ

วัตถุดิบ	หน่วย	ราคา ต่อหน่วย (บาท)	แหล่งที่มาของวัตถุดิบ	ความถี่ (ครั้ง/เดือน)	ปริมาณการซื้อ ต่อครั้ง	ปริมาณการซื้อ ต่อปี	การชำระ เงิน	วิธีการขนส่ง	ค่าขนส่ง
เตาอบ	เตา	30-40	พ่อค้าภายในหมู่บ้านค้า	1 ปี/ ครั้ง	1	1	สด	พ่อค้านำส่ง	-
กรรไกร	ด้าม	40	พ่อค้าภายในหมู่บ้านค้า	1 ปี/ ครั้ง	1	1	สด	ขนส่งเอง	-
เข็มหมุด	แผง	4	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	1ปี/ครั้ง	2	2	สด	ขนส่งเอง	-
เข็มเย็บผ้า 4.5 นิ้ว	เล่ม	5	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	1 ปี/ครั้ง	1	1	สด	ขนส่งเอง	-

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 4.6 อุปกรณ์และโรงเรือน

รายการ	หน่วย	มูลค่า/ หน่วย (บาท)	แหล่งที่มา	ปีที่ ได้มา (พ.ศ.)	อายุการ ใช้งาน (ปี)	ลักษณะการ ได้มา
ค้อน	ด้าม	100	ร้านค้าภายใน หมู่บ้าน	2543	5	ซื้อเงินสด
ผ้ายาง	เมตร	10	บ้านแม่ใส	2543	2	ซื้อเงินสด
ต้นแบบขึ้นรูปใหญ่ (โฟม)	ชิ้น	80	บ้านแม่ใส	2543	2	ซื้อเงินสด
ต้นแบบขึ้นรูปกลาง (โฟม)	ชิ้น	40				
ต้นแบบขึ้นรูปเล็ก (โฟม)	ชิ้น	20				
ห้องเก็บผลิตภัณฑ์	ห้อง	5,000	จ้างช่างก่อสร้าง ภายในหมู่บ้าน	2542	15	จ้างเงินสด
ตู้แสดงสินค้า	ตู้	2,500	ร้านในอำเภอ เมืองพะเยา	2543	10	ซื้อเงินสด

ที่มา : จากการสำรวจ

4.3.3 บรรจุภัณฑ์

การใช้บรรจุภัณฑ์ของกลุ่ม ฯ นั้น ในช่วงปี 2543 กลุ่ม ฯ จะใช้กล่องในการบรรจุภัณฑ์ โดยจะบรรจุให้กับลูกค้าที่มารับสินค้าเองและส่งทางรถประจำทาง ต่อมาประมาณกลางปี 2544 กลุ่ม ฯ ได้เปลี่ยนมาใช้ถุงดำในการบรรจุภัณฑ์ เนื่องจากบรรจุกระเป๋าได้มากกว่ากล่องกระดาษ และค่าขนส่งในการใช้กล่องกระดาษแพงกว่าการใช้ถุงดำ

รายละเอียดของกล่องกระดาษและถุงดำมีดังนี้

1. กล่องกระดาษ กลุ่ม ฯ ใช้กล่องกระดาษขนาด 12x20x22 นิ้ว ในการบรรจุกระเป๋าส่งให้กับลูกค้า กล่องสามารถบรรจุกระเป๋าทั้ง 3 ขนาด ได้ประมาณ 20- 30 ใบ ซึ่งกล่องจะราคาใบละ 5-10 บาท กลุ่ม ฯ จะซื้อจากพ่อค้าภายในหมู่บ้าน ปริมาณการซื้อแต่ละครั้งประมาณ 4-5 ใบ โดยจะซื้อกล่องเมื่อมีการส่งสินค้าให้กับลูกค้า

2. ถุงดำ กลุ่ม ฯ จะใช้ถุงดำขนาด 40 x 40 นิ้ว ในการบรรจุกระเป๋าส่งให้กับลูกค้า ถุงดำสามารถบรรจุกระเป๋าทั้ง 3 ขนาด ได้ประมาณ 40- 50 ใบ ซึ่งถุงดำราคาใบละ 70 บาท กลุ่ม ฯ ซื้อจากร้านค้าในบ้านแม่ใส ปริมาณการซื้อแต่ละครั้งประมาณ 1 โหล

3. ถุงเก็บผักตบชวาอบแห้ง สมาชิกจะมีการเก็บรักษาผักตบชวาที่อบแล้ว โดยใช้ถุงชั้นในของถุงที่ใส่ปุ๋ยมาใช้ในการเก็บรักษาผักตบชวาที่อบแล้ว ราคาใบละ 5 บาท ซื้อจากพ่อค้าภายในหมู่บ้าน ถุงจะบรรจุผักตบชวาได้ประมาณ 500 กรัม ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะซื้อถุงครั้งละ 5-10 ใบ อายุการใช้งานของถุงประมาณ 1 ปี

สำหรับฉลากของผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ฯ ยังไม่มีการทำฉลาก เนื่องจากกลุ่ม ฯ ขยายส่งให้กับ
พ่อค้าคนกลาง แต่มีนามบัตรแจกให้กับลูกค้าที่มาซื้อผลิตภัณฑ์ที่กลุ่ม ฯ
รายละเอียดบรรจุภัณฑ์ดังตาราง 4.7

ตารางที่ 4.7 บรรจุภัณฑ์ของกลุ่ม ฯ

บรรจุภัณฑ์	หน่วย	ราคาต่อหน่วย (บาท)	แหล่งที่มาของวัตถุดิบ	ขนาดการบรรจุกระป๋อง (ใบ)	ความถี่	ปริมาณการซื้อต่อครั้ง	ปริมาณการซื้อต่อปี	การชำระเงิน	วิธีการขนส่ง	ค่าขนส่ง
กล่องกระดาษ ขนาด 12x20x22 นิ้ว ^{1/}	ใบ	5-10	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	20-30 ใบ	2-3 เดือน/ครั้ง	4-5 ใบ	40 ใบ	ซื้อเงินสด	พอลาน้ำส่ง	-
ถุงดำขนาด 40 x 40 นิ้ว	โหล	70	ร้านค้าที่ร้านแม่ใส	40-50 ใบ	2 เดือน/ครั้ง	1 โหล	6 โหล	ซื้อเงินสด	ขนส่งเอง	-
ถุงเก็บผักตบชวาอบแห้ง	ใบ	5	ร้านค้าภายในหมู่บ้าน	500 ก้าน/ใบ	1 ปี/ครั้ง	5-10	10	ซื้อเงินสด	ขนส่งเอง	-

หมายเหตุ : ปัจจุบันกลุ่ม ฯ เลิกใช้กล่องกระดาษแล้ว

ที่มา : จากการสำรวจ

4.3.4 โรงเรือน

ห้องเก็บผลิตภัณฑ์ สร้างเมื่อปี 2542 เป็นการต่อเติมจากบ้านของนางประภา เครืออินทร์ มีขนาดพื้นที่ 10 x 20 เมตร ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง 5,000 บาท เพื่อใช้ในการเก็บผลิตภัณฑ์รอการจำหน่าย รายละเอียดดังตารางที่ 4.6

4.3.5 การตรวจสอบคุณภาพและการเก็บรักษาปัจจัยการผลิต

การตรวจสอบคุณภาพปัจจัยการผลิต

การตรวจสอบคุณภาพของปัจจัยการผลิต โดยส่วนใหญ่สมาชิกได้ตรวจสอบวัตถุดิบหลัก ได้แก่ ผักตบชวา ซึ่งการจัดหาผักตบชวาพิจารณาจากความยาวของก้าน ต้องมีความยาวพอประมาณ ลักษณะไม่แก่เกินไป และมีความขาวใส ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของผักตบชวา

การเก็บรักษาปัจจัยการผลิต

การเก็บรักษาปัจจัยการผลิตของกลุ่ม ฯ ถ้าเป็นวัตถุดิบ ได้แก่ ผักตบชวา สมาชิกจะเก็บรักษาในรูปของผักตบชวาอบแห้ง โดยหลังจากการอบ สมาชิกจะบรรจุผักตบชวาอบแห้งใส่ในถุง ขนาดการบรรจุผักตบชวาอบแห้งต่อถุงประมาณ 500 กรัม มัดปากถุงให้แน่น หลังจากนั้นสมาชิกแต่ละคน จะเก็บไว้ในบ้าน ซึ่งสมาชิกสามารถนำผักตบชวาอบแห้งที่เก็บไว้มาจักสานได้ทั้งปี ถ้าผักตบชวาอบแห้งมีราคา สมาชิกจะนำไปใช้เป็นเส้นยืนในการสานกระเป๋าสานหรือมีราชาว เมื่อจักสานกระเป๋าสานเสร็จแล้ว สมาชิกจะนำไปล้างน้ำใช้แปรงขัด ราชาวจะหายไป

สำหรับเครื่องมืออุปกรณ์การผลิตต่างๆ เช่น กรรไกร เข็มหมุด เข็มเย็บผ้า 4.5 นิ้ว และค้อน ส่วนใหญ่สมาชิกจะใส่ตะกร้ารวมกันไว้เพื่อสะดวกในการใช้งาน ส่วนเตาอบ สมาชิกจะเก็บไว้ใต้ถุนบ้าน เมื่อจะอบผักตบชวาก็จะนำมาออกมาใช้นอกบ้าน

4.4 แรงงานและการจ้างงาน

4.4.1 การใช้แรงงานในการผลิต

ขั้นตอนการผลิตกระเป๋าเครื่องวงกลมลายดอกหมากของกลุ่ม ฯ สมาชิกแต่ละคน จะนำกระเป๋าสานที่จักที่บ้าน เมื่อมีคำสั่งซื้อ (order) จากลูกค้า ในแต่ละครั้งสมาชิกสามารถจักสานผักตบชวาได้ประมาณคนละ 8- 10 ใบ ซึ่งกระเป๋าเครื่องวงกลมแต่ละขนาดจะใช้เวลาการผลิตแตกต่างกัน คือ ขนาด 60 จะใช้เวลาในการจักสานประมาณ 1 วัน ส่วนขนาด 80 และขนาด 100 จะใช้เวลาประมาณ 1.5 วัน และ 2 วัน ตามลำดับ แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูการทำนา กำลังการผลิตของสมาชิกจะลดลง สมาชิกจะใช้เวลาช่วงเย็นในการจักสานกระเป๋าสาน ซึ่งกระเป๋าแต่ละขนาดจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน

นอกจากนี้สมาชิกจะมีการสานกระเป๋าสานไปเรื่อยๆ เพราะสมาชิกจะใช้เวลาวางในการจักสานและผักตบชวาที่อบแล้วสามารถนำมาจักสานได้ทั้งปี

4.4.2 การจ้างงาน

การผลิตสินค้าของกลุ่มฯ จะใช้แรงงานของสมาชิกภายในกลุ่ม จำนวน 40 คน โดยกลุ่มฯ จะรับซื้อกระเป๋ากจากสมาชิก และจ่ายเป็นรายชิ้น ซึ่งส่วนใหญ่ต้นทุนการผลิตของกระเป๋าก จะรวมจากค่าวัตถุดิบและค่าแรง สมาชิกจะหักค่าวัตถุดิบออกจากต้นทุนการผลิตกระเป๋าก ส่วนที่เหลือคิดเป็นค่าแรง ซึ่งกระเป๋ากแต่ละขนาดจะมีค่าแรงที่แตกต่างกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังตาราง 4.8

ตารางที่ 4.8 แรงงานและการจ้างงาน

จำนวนแรงงานที่ใช้ (คน)		ลักษณะการจ้างงาน	ชิ้นงาน	ค่าแรงต่อชิ้น	สถานภาพการ เป็นสมาชิกกลุ่ม
ชาย	หญิง				
-	40	ผลิตเป็นรายชิ้นตาม ขนาดของกระเป๋าก	กระเป๋ากขนาด 100 กระเป๋ากขนาด 80 กระเป๋ากขนาด 60	60 50 40	สมาชิกกลุ่ม

ที่มา : จากการสำรวจ

4.5 ต้นทุนและผลตอบแทน

ต้นทุนการผลิตของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ที่คำนวณประกอบด้วย ค่าวัตถุดิบและค่าแรงในการรับซื้อชิ้นงานจากสมาชิก โดยค่าวัตถุดิบส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย ผักตบชวาสด หูกระเป๋าก และเปียผักตบชวา

ต้นทุนต่อหน่วยในการผลิตกระเป๋ากแต่ละขนาด แตกต่างกันไป คือ ขนาดรอบปาก กระเป๋ากกว้าง 30 , 35 และ 40 เซนติเมตร มีต้นทุนการผลิตจากสมาชิกดังนี้ 50 , 70 และ 90 บาท ตามลำดับ ซึ่งเป็นต้นทุนที่เกิดจากการจ่ายเงินสดอย่างแท้จริง สำหรับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ จะเป็นการคำนวณถึงต้นทุนที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ซึ่งมีรายละเอียดของต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์และผลตอบแทนของกระเป๋ากแต่ละขนาดดังนี้

กระเป๋ากครึ่งวงกลมลายดอกหมากขนาด 60 เมื่อพิจารณาจากต้นทุนที่ได้จากการวิเคราะห์ ต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ 55.13 บาท โดยแบ่งเป็นต้นทุนเงินสดเท่ากับ 14.31 บาท และต้นทุนไม่ใช่เงินสด เท่ากับ 40.82 บาท สำหรับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ของกระเป๋ากขนาด 60 ส่วนใหญ่เป็นค่าแรงในการผลิตกระเป๋าก คิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 72.56 รองลงมาได้แก่ วัตถุดิบหลักและวัตถุดิบรอง คิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 12.70 และ 9.38 ตามลำดับ เมื่อนำต้นทุนการผลิตของสมาชิกต่อหน่วย เท่ากับ 50 บาท มาเปรียบเทียบกับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์พบว่า ต้นทุนจากการวิเคราะห์ มากกว่าของสมาชิก 5.13 บาท สำหรับผลตอบแทนผลิตภัณฑ์ของสมาชิกจากการขายให้กับกลุ่มฯ พบว่า ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปร เท่ากับ 5.69 บาทต่อใบ และผลตอบแทนสุทธิต่อต้นทุนเงินสด เท่ากับ 45.69 บาทต่อใบ ซึ่งเป็นผลตอบแทนค่อนข้างสูงต่อการผลิตกระเป๋าก 1 ใบ ส่วน ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ 4.87 บาท เมื่อนำมาคำนวณ อัตราผล

ตอบสุทธิเหนือต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อราคารับซื้อจากสมาชิก คิดเป็นร้อยละ 8.12 แสดงว่า สมาชิกได้รับผลตอบแทนจากการขายกระเป๋ 1 ใบ จากราคาขาย 100 บาท เท่ากับ 8.12 บาท ดังนั้น สมาชิกขายกระเป๋าราคาใบละ 60 บาท ได้รับผลตอบแทนเท่ากับ 4.87 บาท

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ๔ จากการขายส่ง กระเป๋ขนาด 60 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ เท่ากับ 5 บาทต่อใบ และอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ ต่อราคาขายส่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำ

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ๔ จากการขายปลีก กระเป๋ขนาด 60 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ เท่ากับ 10 บาทต่อใบ และอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ ต่อราคาขายปลีก คิดเป็นร้อยละ 14.29 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการขายส่งและการขายปลีกจะเห็นได้ว่า ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการกลุ่ม ๔ จากการขายปลีกมีค่าสูงกว่าการขายส่ง ดังนั้นกลุ่ม ๔ จะได้รับผลตอบแทนเพิ่มมากขึ้น ถ้ากลุ่มมีการเพิ่มช่องทางการขายปลีกมากขึ้นกว่าเดิม

กระเป๋เครื่องวงกลมลายดอกหมาขนาน 80 เมื่อพิจารณาจากต้นทุนที่ได้จากการวิเคราะห์ ต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ 73.46 บาท โดยแบ่งเป็นต้นทุนเงินสดเท่ากับ 22.27 บาท และต้นทุนไม่ใช่เงินสด เท่ากับ 51.19 บาท สำหรับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ของกระเป๋ขนาด 80 ส่วนใหญ่เป็นค่าแรงในการผลิตกระเป๋ คิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 68.07 รองลงมาได้แก่ วัสดุดิบหลักและวัสดุดิบรอง คิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 14.29 และ 11.90 ตามลำดับ

เมื่อนำต้นทุนการผลิตของสมาชิกต่อหน่วย เท่ากับ 70 บาท มาเปรียบเทียบกับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ พบว่า ต้นทุนจากการวิเคราะห์ มากกว่าของสมาชิก 3.76 บาท สำหรับผลตอบแทนผลิตภัณฑ์ของสมาชิกจากการขายให้กับกลุ่ม ๔ พบว่า ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปร เท่ากับ 7.74 บาท และผลตอบแทนสุทธิต่อต้นทุนเงินสด เท่ากับ 57.74 บาทต่อใบ ซึ่งเป็นผลตอบแทนค่อนข้างสูงต่อการผลิตกระเป๋ 1 ใบ ส่วนผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ 6.54 บาท เมื่อนำมาคำนวณอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อราคารับซื้อจากสมาชิก คิดเป็นร้อยละ 8.18 แสดงว่า สมาชิกได้รับผลตอบแทนจากการขายกระเป๋ 1 ใบ จากราคาขาย 100 บาท เท่ากับ 8.18 บาท ดังนั้นสมาชิก ขายกระเป๋าราคา 80 บาท ได้รับผลตอบแทนเท่ากับ 6.54 บาท

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ๔ จากการขายส่งกระเป๋ขนาด 80 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ เท่ากับ 5 บาท และอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ ต่อราคาขายส่ง คิดเป็นร้อยละ 5.88 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำ

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ๔ จากการขายปลีกกระเป๋ขนาด 80 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ เท่ากับ 10 บาท และอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ๔ ต่อราคาขายปลีก คิดเป็นร้อยละ 11.11

กระเป๋เครื่องวงกลมลายดอกหมาขนาน 100 เมื่อพิจารณาจากต้นทุนที่ได้จากการวิเคราะห์ ต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ 102.30 บาท โดยแบ่งเป็นต้นทุนเงินสดเท่ากับ 34.90 บาท และต้นทุนไม่ใช่เงินสด เท่ากับ 67.40 บาท สำหรับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ของกระเป๋ขนาด 100 ส่วนใหญ่

เป็นค่าแรงในการผลิตกระเป๋าคิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 58.65 รองลงมาได้แก่ วัตถุดิบหลักและวัตถุดิบรอง คิดเป็นอัตราส่วนของต้นทุนต่อต้นทุนทั้งหมดร้อยละ 20.53 และ 8.80 ตามลำดับ

เมื่อนำต้นทุนการผลิตของสมาชิกต่อหน่วย เท่ากับ 90 บาท มาเปรียบเทียบกับต้นทุนการผลิตจากการวิเคราะห์ พบว่า ต้นทุนจากการวิเคราะห์ มากกว่าของสมาชิก 12.30 บาท สำหรับผลตอบแทนผลิตภัณฑ์ของสมาชิกจากการขายให้กับกลุ่ม ฯ พบว่า ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปร เท่ากับ 5.10 บาท และผลตอบแทนสุทธิต่อต้นทุนเงินสด เท่ากับ 65.10 บาท ซึ่งเป็นผลตอบแทนค่อนข้างสูงต่อการผลิตกระเป๋าคือ 1 ใบ ส่วน ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการทั้งหมดต่อหน่วยเท่ากับ -2.30 บาท แสดงว่าสมาชิกกลุ่ม ฯ ขาดทุนต่อหน่วยเท่ากับ 2.30 บาท เมื่อนำมาคำนวณ อัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่ออัตรารับซื้อจากสมาชิก คิดเป็นร้อยละ (2.30) แสดงว่า สมาชิกขาดทุนจากการขายกระเป๋าคือ 1 ใบ จากราคาขาย 100 บาท เท่ากับ 2.30 บาท

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ฯ จากการขายส่ง กระเป๋าคือขนาด 100 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ฯ เท่ากับ 5 บาท และ อัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ฯ คิดเป็นร้อยละ 4.76

เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์กลุ่ม ฯ จากการขายปลีก กระเป๋าคือขนาด 100 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ฯ เท่ากับ 10 บาท เมื่อนำมาคำนวณอัตราผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ฯ ต่อราคาขายปลีก คิดเป็นร้อยละ 9.09 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการขายส่งและการขายปลีกจะเห็นได้ว่า ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนกลุ่ม ฯ ของการขายปลีกมีค่าสูงกว่าการขายส่งทำให้กลุ่ม ฯ ได้รับผลตอบแทนเพิ่มมากขึ้น ถ้ากลุ่ม ฯ มีการเพิ่มช่องทางการขายปลีกมากขึ้นกว่าเดิม

จากผลการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของกระเป๋าคือทั้ง 3 ขนาด เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันจะพบว่าการผลิตกระเป๋าคือขนาดใหญ่ขึ้น สัดส่วนต้นทุนการผลิตของวัตถุดิบหลักต่อต้นทุนการผลิตทั้งหมดจะเพิ่มขึ้น ส่วนสัดส่วนต้นทุนการผลิตของค่าแรงต่อต้นทุนการผลิตทั้งหมดจะลดลง หากพิจารณาจากราคาขายส่งและขายปลีก กระเป๋าคือขนาด 80 จะมีอัตรากำไรต่อราคาขายส่งและราคาขายปลีกสูงที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากต้นทุนในการผลิตต่ำ แต่การตั้งราคาโดยบวกกำไร 5 บาท ของราคาขายส่งและราคาขายปลีก ตามลำดับ กระเป๋าคือทุกขนาดจะเท่ากันทำให้อัตรากำไรต่อหน่วยของกระเป๋าคือทุกขนาดมีส่วนต่างเท่ากัน ซึ่งกระเป๋าคือขนาด 100 จะไม่มีกำไร ทั้งนี้เนื่องจากเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่ทำให้ค่าแรงในการทำชิ้นงานและค่าวัตถุดิบสูง

รายละเอียดของต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนของกระเป๋าคือทุกขนาดดังตารางที่ 4.9 – 4.11